

СТЕПАН БАНДЕРА

A black and white portrait of Stepan Bandera, a Ukrainian nationalist leader. He is shown from the chest up, wearing a dark suit jacket, a light-colored shirt, and a dark tie. He has a serious expression and is looking slightly to the right of the camera. The background is plain white.

...
КОЛИ
ОДИН СКАЖЕ:
СЛАВА УКРАЇНІ!

СТЕПАН БАНДЕРА:

...коли один скаже:
Слава Україні!

DISCURSUS

УДК 94(477)''19''

ББК 63.3(4Укр3)

Б 22

Степан Бандера: ...коли один скаже: Слава Україні! // Упорядник Микола Посівнич. – Івано-Франківськ, 2015. – 160 с. — ISBN 978-617-7236-22-0

До книжки увійшли вибрані статті видатного українського громадсько-політичного діяча Степана Бандери. Вони допоможуть ближче пізнати ідеї, які проповідував та втілював у життя Провідник. А може й надихнуть продовжити їх реалізацію.

Для ближчого ознайомлення з життям і діяльністю Бандери, в книжці подано біографічний нарис Миколи Посівнича «Провідник ОУН».

ББК 63.3(4Укр3)

ISBN 978-617-7236-22-0

© Микола Посівнич, упорядкування

© Дискурсус, видання, 2014

Зміст

Значення широких мас та їх охоплення	4
Завдання ОУН під сучасну пору. Завдання ОУН в Україні	9
Із москалями нема спільної мови	15
Хоч які великі жертви – боротьба конечна	22
Призабута научка	28
Із невичерпного джерела	41
Питання атомової війни й визвольна революція	47
Інтерв'ю німецької радіостанції в Кельні зі Степаном Бандерою	90
У 25-ліття ОУН	99
<i>Микола Посівнич. Провідник ОУН</i>	104
<i>Замість післямови. Степан Бандера. Над могилою Євгена Коновальця</i>	154

ЗНАЧЕННЯ ШИРОКИХ МАС ТА ЇХ ОХОПЛЕННЯ¹

Ця перша у своїй черговості стаття Степана Бандери була друкована за підписом *С. Сірий* у циклоstileвому виданні «Визвольна Політика», ч. 1, рік I, Прага, січень 1946, на сторінках 15-17. Автор вказує на значення та важливість участі широких кіл громадянства у внутрішньо-політичній дії, скерованій на допомогу для революційно-визвольної боротьби, і дає ряд практичних вказівок для проведення цієї акції.

*

Наша внутрішньополітична праця скерована на те, щоб дослівно охопити весь загал громадянства, щоб дійти до кожного українця, як причетного, так і непричетного до загального громадського життя, однаково – у рамках того життя, чи поза ними, і незалежно від них.

Найважливіша справа – здобути безпосередній вплив, включити в нашу боротьбу найбільшу й найвартіснішу їх частину. Тому за об'єкт своєї політичної праці беремо всю народню масу.

Для нас вона важлива з таких міркувань: по-перше, маса – це збірнота одиниць. Для того, щоб впливати на найбільшу кількість українців одночасно, охоплюємо своїм впливом всю масу. У ній живуть і з неї виростають найцінніші своєю ідейністю, бойовістю й здібностями одиниці тоді, як відповідна акція їх розбудить, дасть їм нагоду й відкриє дорогу, щоб вони виявили себе. Багато таких високоцінних людей живе, можна б сказати, у глухій гущі маси, але про їхні здібності й цінні для політичної праці прикмети не знають ані вони самі, ані ніхто інший. Треба

---

¹ Усі праці друкуються за виданням: Бандера С. Перспективи української революції / Упор. Д. Чайковський, С. Ленкавський. – Мюнхен, 1978.

піти в найгустішу масу, на саме дно, щоб до них дійти, і треба відповідної акції, щоб їх покликати.

По-друге – нам треба опанувати своїми ідеями, боротьбою й відповідними акціями теж саму масу, як збірну одиницю. Треба втягнути її у політичну дію. Бо вона дає політичному рухові та організації широке опертя. Масовість же надає революційній боротьбі та кожній політичній дії велику розгінну силу та помножує її кількість.

У нашій боротьбі маса – це важливий фактор, як збірнота одиниць, її приєднуємо й гуртуємо. І навпаки, за допомогою одиниць охоплюємо й опановуємо масу. Йдемо цими обома шляхами одночасно, а одна праця підсилює другу.

Насамперед ми повинні докладно пізнати кожне середовище, серед якого думаємо вести політичну роботу. Недостатньо знати лиш загальний характер й прикмети елементів, що в ньому гуртуються, чи загальну психологію маси. Треба вивчати кожне конкретне середовище, зокрема треба пізнати його особливі прикмети. Очевидно, усе це приходиться робити вже під час самої діяльності, бо на довгі вступні спостереження й дослідження перед приступленням до праці ми у нинішніх обставинах не можемо собі дозволити.

Пізнати середовище – значить пізнати пересічний його тип, його окремі вияви, відхилення від пересічного, різного роду особливості. Треба пізнати й збагнути людей, спосіб їхнього думання, сприймання й реагування на ті чи інші явища, знати, чим вони живуть, як і що переживають, як ставляться до різних явищ. Насамперед треба поцікавитися їхнім матеріальним станом, умовами побуту, життя, праці, можливостями влаштувати й поліпшити їхнє життя, їхні умови, потреби й бажання.

Для того треба нашим членам входити в життя мас, в усі його прояви. Шукати різних зустрічей із людьми та цікавитися якнайбільшою кількістю їхніх справ.

Для того, щоб могли й вміти повести успішну працю для опанування широких мас, треба брати їх такими, якими вони є в

дійсності, а це означає: з усіма їхніми хибами й недомаганнями. Підходячи до мас, не слід розраховувати тільки на високовартісні чи вже вироблені елементи й тільки такими займатися, махнувши рукою на інші. При всіх акціях, які розраховані на ширші маси, кінцевими є наступні цілі: пристосовувати свою тактику й цілий підхід до рівня пересічного громадянина, до його зацікавлень, способу думання та його здібностей і готовости йти шляхом політичної боротьби та відповісти вимогам, що їх вона ставить.

Тож тактика політичної праці серед широких мас мусить бути нескладна й в кожному відношенні пристосована до політичного рівня даного середовища. Такі вимоги ставить само життя, й без цього політична праця, наставлена на широкі маси, є безуспішною, особливо спочатку.

Якщо б ми переставили всю свою працю на масові рейки, тоді у висліді понизився б її рівень. Але цього не думаємо робити. Подібно, як досі, так і надалі нам треба продовжувати ті всі роди й форми нашої діяльності, які розраховані на кращі, передові елементи. Роботу, що має активізувати, притягати, гуртувати, вирощувати й заправляти найкращі передові одиниці з маси, мусимо далі посилювати. Тому не може бути й мови про те, щоб її, роботу, занедбувати або припинити.

Ідеться про поширення нашої діяльності, а не про переставлення її на інші рейки. Маємо за активізувати й скріпити політичну роботу, призначену для широких мас, не послаблюючи праці, розрахованої на передові, провідні елементи. Ведемо свою внутрішньополітичну працю кількома шляхами одночасно. Чим вищі вимоги ставимо до середовища, тим вищий політичний рівень даної праці та одночасно вужчі її рамці й кола, що охоплені цим рівнем. Навпаки, чим ширші кола охоплює політична акція і чим нижчий пересічний рівень її учасників, тим простіший характер даної політичної роботи.

Коли масову політичну працю ми пристосовуємо до характеру й рівня широких мас, то робимо це тільки з тактичних міркувань. Насамперед – зміст завжди остається незмінний, міняються лише

зовнішні форми й практична постановка роботи. Але й в цьому відношенні не думаємо постійно пристосовуватися до рівня мас. Як тільки в певному середовищі здобудемо ґрунт під ногами, одразу ж починаємо формувати ці маси, підтягаючи їх на вищий рівень та, крок за кроком, починаємо вести їх до цілі. Маючи вплив на масу, починаємо нею кермувати й зі стану маси, до якої спочатку нам треба було пристосовувати свою тактику, переводимо її до ролі свідомого, виробленого й активного чинника в нашій політичній боротьбі.

При першому погляді на цю справу може здаватися, що за недостатньої кількості людей на цих теренах не зможемо цього робити серед передових елементів, тобто, що будемо примушені братись за одну або за другу працю. Та в дійсності так не мусить бути.

Робота широкого, масового характеру, вироблення відповідної методики праці, створення потрібної організаційної апаратури, вишукування правильних шляхів і надання потрібної розгінної сили – усе це вимагає спочатку великого вкладу енергії та відставлення поважної кількості людей до праці. Але для продовжування й подальшого поглиблення праці не треба додавати нових сил, навіть не конче залишати зайнятих на початку. Бо вже невдовзі початковий вклад буде оплачуватися припливом нових сил, розбуджених до активності.

У висліді активної праці серед широких мас, до нашої диспозиції стане багато нових людей, їм можна буде великою мірою доручити менш складні політичні завдання й відтяжити людей із більшим політичним виробленням, дуже потрібних нам сьогодні для відповідальнішої політичної дії. Діяльність серед мас значною мірою вестимуть далі ті нові люди, які виявляться й прийдуть до нас.

У висліді активізації мас та здобуття серед них впливу, будемо мати тривкішу й сильнішу позицію у багатьох ділянках громадського життя. Тому що зміст праці серед широких мас не є іншим від змісту нашої політичної праці, яку ми досі вели серед вужчих

кіл, доводиться тільки вибрати для неї відповідну форму. Головне завдання – це устійнення змісту, сама ж популяризація готового не важка й не вимагає багато праці.

У сучасний момент ми розпоряджаємо таким великим політичним капіталом, що масовою політичною роботою не зменшимо його, а навпаки, збільшимо. Пам'ятаймо далі, що наша боротьба проти гітлерівської Німеччини тепер має велике значення, а з часом буде його втрачати. Якщо цього тепер не використаємо, то з таким трудом здобутий політичний капітал великою мірою розтратимо.

Отже, якщо ми не охопимо мас, то вони частинно підуть не з нами чи частинно навіть проти нас та великою мірою здеморалізуються. А ми потребуємо мас у нашій політичній боротьбі, у тому теж і мас еміграційних.

ЗАВДАННЯ ОУН ПІД СУЧАСНУ ПОРУ. ЗАВДАННЯ ОУН В УКРАЇНІ

Ця стаття – це матеріал, що його Ст. Бандера підготував на III Конференцію ЗЧ ОУН, яка відбулася у квітні 1951 р. Із тих матеріалів був друкований тільки один («Сурма», ч. 30, квітень 1951 р.), а саме завдання членів ОУН в Україні й членів на чужині, а два інші підрозділи: «Теренові специфічності» та «Окремі завдання на випадок війни» були пропущені редакцією журналу з уваги на конспіративний зміст. Треба припускати таку можливість, що до готової праці С. Бандери ввійшли деякі доповнення чи зміни з боку інших членів тодішнього Проводу ЗЧ ОУН, як Ст. Ленкавського, Я. Стецька та ін.

Підрозділ «Наші завдання за кордоном» не був працею Ст. Бандери.

*

ОУН творить хребет визвольної боротьби як провідна політична сила, яка створила УПА й УГВР і яка провідною залишилася до сьогодні. ОУН має на меті підготувати збройний зрив в Україні й допомогти в його організації, координуючи його спільно з визвольними організаціями інших поневолених Москвою народів в усьому підсоветському світі. Суттєвим для національного визволення є якраз зброя-армія, тому всі наші сьогоднішні заходи є спрямовані на те, щоб підготувати її, себто – озброїти народ. Збройний зрив є zenітом боротьби на всіх відтинках життя, які служать якраз йому.

Національна революція є тотожною з національно-визвольною війною проти наїзника, національного ворога. Тому добре мати на увазі окреслення «війна», якщо мовити про національну революцію. Соціальні революції символізують барикади, національні – дивізії.

Для успішного проведення національної революції в Україні і в усіх підсоветських країнах найважливішою є розбудова свідомого до своїх завдань, цілеспрямованого, здисциplinованого, фанатичного кадру політичних провідників та організаторів революції. Надія на автоматизм, попутництво чи хвостизм революції – це найбільша для неї загроза. Політична командна організація мусить становити моноліт, що знає, чого хоче, і згідний поміж собою не лише щодо негативного, а й щодо позитивного образу майбутнього. Політична організація в Україні не може творити конгломерату різних елементів, не може бути резистансом французького типу, де були об'єднані негативною ідеєю різноманітні елементи, які зразу після війни схопили себе за горло.

Одначе для того, щоб залучити до боротьби всіх, хто лише хоче боротися, треба ширшого перстень докола монолітного ядра – ОУН. Базу для такого перстень дає УГВР, її плятформа. Проте ж ініціативною завжди мусить остатися організація, яка жодної проблеми не ставить половинчато чи узгіднено, але категорично. УГВР – це необхідне завершення для цілості боротьби, і зокрема для збройної сили – УПА, яка має охоплювати всі багатогранні елементи з народніх шарів. Маршувати найширшою все-народньою лавою можна тоді, коли в цій стихії є ядро, що ніколи не зійде на манівці. Це дві взаємозалежні речі: залучування до боротьби найширших кіл і розбудова серед них цілеспрямованого й здисциplinованого організованого ядра.

Мотором поширювання революційної армії надалі залишиться політична організація, яка творитиме теж кістяк революційної армії, що завжди була й буде політичною армією. Тим більше в час падіння більшевизму, коли буде творитися низка нових ворожих п'ятих колон із боку Росії та інших ворогів України, необхідно закріпити-таки політикум армії.

Передумовою збройного зриву є ідейно-політичне перевищення й вже сьогоднішні пов'язання з безпосередньою боротьбою

народніх шарів на всіх відтинках життя: соціального, культурного, господарського, церковного і т. п.

Українські ідеї й концепції окремих ланок життя, скріплювання органічних питомених внутрішніх вартостей, протиставлення стихійних намагань встановляти свою організацію окремих ділянок життя, напр., підтримка боротьби за приватну власність хлібороба на землю проти колгоспу (тобто органічно пов'язувати боротьбу сьогоднішнього дня із завтрішнім, здійсненим в українській державі, образом усього життя) – це повсякчас суттєве завдання.

Два національні організми з цілком іншою концепцією життя постійно стоять проти себе – Україна й Росія. Із цим фактом пов'язати організовану боротьбу – значить зробити її переможною.

Усі ці процеси на різних ділянках життя мусять ефективно збігатися в zenітальному напруженні революції – у збройному повстанні. Цей факт постійно треба доводити до свідомости народу.

Завданням ОУН під сучасну пору є проникати в усі українські прошарки, в усі ділянки життя, розбудуватися на всіх теренах України й поза нею, де живуть українці, ініціювати й вести такі дії, щоб у них брали участь найширші кола в різних можливих формах, у власній обороні перед винищенням із боку ворога, і в означених випадках – означені наступальні акції. Зокрема, особливу увагу треба надалі надавати освідомній праці, словом і ділом.

Окремий відтинок творять вояки советської армії, у якій треба посилити нашу дію. Мета цього – щоб на випадок збройного зриву вояки советської армії переходили на бік повстанських армій, які вже сьогодні (байдуже, яка їхня сила) творять ядро майбутніх мільйонових національних армій. Наше гасло – розподіл російської імперії на національні держави в організаційному відношенні проникає теж тут – розподіл советської армії на національні армії. Ключова ідея, національна, дає розв'язку для всіх проблем, зв'язаних із боротьбою. Проти імперіяльної стоять національні, проти армії насильства – армії свободи!

Завдання українського революційно-визвольного табору не вичерпуються українською територією й українськими скупченнями поза нею. Перемога над Росією є можлива тоді, коли всі поневолені народи валитимуть тюрму єдиним, об'єднаним фронтом. Поширювання ідей спільного фронту, творення його на кожному місці, координація дій, спільне плянування – це завдання того часу. Ідея й концепція АБН дає відповідь на московську політику розсіювання, бо створює можливість боротьби за власну національну державність також поза власною етнографічною територією, зв'язавши в одну долю всі народи. За самостійну Україну можна боротися і в Туркестані, і в Сибірі, і навпаки – за самостійні Ідель-Урал чи Грузію в Україні.

Ми вважаємо російський народ за загарбника, тому не сміє бути притупленою гострота українського антиросійського фронту, ані не сміє поширюватися серед українських народніх прошарків баламутство. Загально: завданням ОУН-УПА-УГВР в Україні і взагалі в підросійському світі є перший фронт (з погляду Заходу другий) – пляново зорганізувати, зцементувати в сенсі політичному, мілітарному, фронт національно-визвольних революцій поневолених народів, ведених за одним генеральним пляном і за ті самі цілі. Терен дії: увесь ССРСР і країни «сфери його впливів». Політична організація мусить бути збережена за всяких умов, хоч би це були лише порозкидані (по різних осередках) куці однодумців, але зі стійким поглядом і ясною метою дії. Ми переконані, що за ніякого терору не можна буде ліквідувати нашої організації. Моменту революційного зриву ніколи не можна передбачати, ані вирахувати. Не раз мала іскра викликує великий пожег.

Ці найзагальніше відмічені завдання є важливі і на випадок війни, яка не міняє головних векторів нашої стратегії, метою якої є в кожній ситуації знайти ініціативно найдогідніший момент для збройного зриву. Із вибухом війни входить у гру окремий чинник. Така чи інша наша постава до нього є залежна від:

а) проголошених західнім світом цілей війни, тобто його постави до УССД і розподілу російської імперії; визнання України суверенним чинником і постави до інших поневолених Росією народів;

б) стратегічно-воєнної концепції західнього світу, тобто розщеплення фронтів по всіх теренах імперії, чи однобічний удар у стилю Гітлера, що, зрештою, впливав із політичної концепції війни.

Якщо б Захід ще до війни прийняв наші цілі, це означало б вилучення із знищувальної воєнної дії теренів України та інших поневолених Москвою народів і концентрування на російській території, себто врахування другого фронту – за залізною заслоною.

Розправляючись із ворогом у себе в хаті, треба тямити, що він остаточно лише тоді буде переможений, коли скапітулює на своїй землі. Це мусять враховувати члени поневолених народів, які будуть кинуті на російську землю. Вони муситимуть різними способами демобілізувати запілля, унеможливлувати його консолідацію. Очевидно, що є можливі різні варіанти воєнної стратегії. Успішність того чи іншого зумовлює правильність політичної концепції війни. У першій фазі війни (якщо в середині самого ССРСР не станеться щось непередбачуване, яке створить для нас нагоду) нам треба буде зосереджуватися на політичну дію в ССРСР, підготовку мілітарних кадрів, розбудову повстанчої армії, її поширювання, побільшування, із відповідними акціями, як цього уже нас навчила практика попередньої війни, на консолідацію дій із повстанчими й політичними формаціями інших народів, проникання в лави червоноармійців, організування їхнього переходу в повстанчі армії, на розбудову нашої мілітарної і політичної сили, що її ми введемо в повну акцію в пригожий для нас момент. Безумовно, що при такій тактиці будуть жорстокі протиакції МВД, проти яких нам треба буде збройне боротися, однак лише таким способом можна розбудувати силу, яку все ж таки легше втримувати в час війни, ніж сьогодні. Тому ми переконані, що можливості наших дій скріпляться з вибухом війни. Коли б мав бути всенародний зрив озброєного народу, про це треба буде вирішувати в кожночасній ситуації, розваживши сукупність справ і становища в середині імперії й на фронтах війни.

Є можливим, що Захід, не маючи іншого виходу, займатиме становище до dokonаних в Україні фактів у сенсі прихильного до них ставлення. Проте наша організація не братиме участі в жодних буферних розв'язках української справи, але розбудовуватиме власну силу знизу, у народі, і то так, щоб жодне розпорядження буферного українського «уряду» фактично не могло бути проведене в життя без нашої апробати, щоб усім було очевидно, що вирішною силою в Україні може бути лише та сила, яка суверенно ставить українську справу. Повсюдна приявність нашої мережі приневолить чужі чинники міняти свою настанову до української власнопідметности. За умов принципового заперечення української суверенности, наша боротьба не припинялася б.

Розбудовуючи перший (із погляду Заходу другий) фронт на рідних землях, ми змагаємо за кордоном до того, щоб Захід визнав наші цілі й прийняв за свої, проголосивши їх метою визвольної війни. Наявним показником прийняття їх мало би бути координування дій Заходу з другим фронтом через співпрацю з політичним координаційним осередком підпільних рухів і з мілітарним – повстанчих армій.

Доки Захід цим способом не поставить української справи, немає підстав для того, щоб вірити в його добрі наміри. Доки, наприклад, не сформується на еміграції українська армія на таких самих засадах і правах, як французька, чи голландська в рамках атлантийської, – при визнанню політичного революційного українського диспонента тією армією, – так довго всі обіцянки Заходу будуть пустими словами. Ідея національно-державного визволення є така справедлива, що висування її найменшою мірою не комплікувало б дипломатичної ситуації західніх альянсів так, як не ускладнює її домагання свободи для людини.

Наша акція за кордоном повинна йти в тому напрямі, щоб війні надати визвольного характеру. Наші завдання – здобути допомогу для власнопідметної акції, спертої на власні сили.

ІЗ МОСКАЛЯМИ НЕМА СПІЛЬНОЇ МОВИ

У 1951 і 1952 рр., коли внаслідок московсько-більшовицької агресії в різних частинах вільного світу виникла можливість вибуху Третьої світової війни, на Заході, у Німеччині й США, з'явилася ще одна форма московського імперіялізму, звернена проти еміграцій поневолених Москвою народів. Так звані біломосковські політичні групи, очолені А. Керенським, розпочали інтенсивну політичну акцію з програмою знищення большевизму, але зберегти імперію, затримуючи в подальшій неволі «всі народи Росії». Для своєї диверсії вони здобули велику підтримку з боку американських кіл; тоді постали такі творива, як СОНР, АКВБ, КЦАБ і т. п. зі спільним завданням звести до спільного кітла політичні сили еміграцій поневолених народів, а їхню боротьбу проти Москви і її імперіялізму перетворити на боротьбу лише проти большевицького режиму й комуністичної системи.

Ці ворожі для української справи затії затаврував Ст. Бандера у своїх статтях: «Із москалями нема спільної мови» та у двох наступних – «Первородний гріх проросійської концепції» і «Відкриті карти». Провід ЗЧ ОУН видав дві заяви, підтримуючи спільні «Позиції українських політичних установ та організацій» з 27.12.1952 р. та спільну «Деклярацію національних політичних центрів і Національно-Визвольних Організацій» поневолених Москвою народів з 14.12.1952 р. (Див.: «ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р.», збірка документів, Бібліотека Українського Підпільника, ч. 1. Видання ЗЧ ОУН, 1955 р., стор. 264-282 «Наше становище до біжучих подій» і «Доповнює становище Проводу Закордонних ОУН»).

Нижче наведена стаття була друкована за підписом Ст. Бандери в тижневику «Український Самостійник», Мюнхен, рік III, ч. 42/143 з 12.10.1952 р.

*

В українській політиці вже давно устійнилася однодушна негативна постава до всіх явних чи замаскованих намагань впрягти українську справу до московського імперіялістичного воза. Усюди, поза засягом московського насильства, українська національна спільнота ставиться до того роду московських затій так, як звичайно до ворожих починів. І кожна спроба з боку москалів зробити вилім в українському фронті є цілком безнадійна.

Тим часом за таке завдання – змінити цю послідовну поставу української політики – приймають ті американські політичні кола, які в теперішній психологічній війні з большевизмом організують американські акції на цьому відтинку. Вони різними засобами намагаються звести в одно річище й визвольні змагання народів, поневолених Москвою, у першу чергу України, і протирежимні, антикомуністичні тенденції серед московського народу, репрезентовані його політичною еміграцією. Базою спільної дії мало б бути передусім саме негативне ставлення до большевизму як до режиму й комуністичної системи, боротьба за його усунення та за встановлення на його місце демократичного ладу. Що ж стосується державно-політичного укладу на місці ССРСР, то мала б залишитись російська імперія в дотеперішньому складі, до якої далі належала б Україна й інші народи, хіба що самі форми їхньої підлеглости були б у дечому змінені. Максимальні «концесії», які допускала б ця концепція народам, що борються за своє визволення від Москви, – це було б відкладення їхнього державного визначення на пізніше, після переможення большевизму спільними силами й встановлення демократії в російській імперії. До того часу Україна й інші народи мали б переставити свої визвольні змагання тільки на протирежимну, протикомуністичну боротьбу й провадити її в аспекті

неподільності російської імперії, із пристосуванням до московських бажань.

Така концепція зустрілась з одностайним різким відпором усіх українських політичних середовищ на еміграції, коли московські чинники пробували ввести її в дію, а американські аранжери й покровителі тримались за лаштунками. Після того американська політична акція в цьому ж напрямі почала виявлятися щораз виразніше, ставлячи цю проросійську, єдинонеділимську концепцію як офіційну лінію політики США. Різні засоби політичного натиску й з'єднання мають зламати одностайність українського відпору та перетягнути слабкі й податливі на такі методи елементи серед української політичної еміграції. Настійливість американських чинників, які ведуть цю акцію, готова посунутись до таких меж, що, мовляв, становище української сторони до такої їхньої концепції вони будуть трактувати як чинник українсько-американських взаємин. Тобто, що керівні політичні кола США будуть так ставитися до українських політичних сил, як ці ставитимуться до їхньої проросійської політичної акції.

Цього роду прояви й сугестії мають за ціль викликати спантеличеність в українській політиці на еміграції, позбавити її підметности й перетворити на податливий об'єкт у тактичних заграх чужої політики. У такій ситуації всі українські самостійницькі сили мусять виявити свою національно-політичну зрілість і непохитну стійкість на позиціях нашої визвольної справи.

У першу чергу мусимо категорично відкидати кожен сугестію, щоб нашу поставу супроти будь-яких московських плянів, акцій і сил не могли трактувати в іншій площині, ніж з позиції української визвольної боротьби й політики. Коли хтось намагається трансформувати це на відношення між нами й США, то цього не можна ані вважати за поважне ставлення справи, ані тим більш до такого ставлення достосовуватися. Бо ставлення до Москви, до московської нації і державности, до всіх складників і форм московського імперіалізму – це виросле з вікової історії, основне питання життя

й розвитку української нації. Воно стоїть у нас на першому пляні. Натомість актуальна концепція політики США в психологічній війні з большевизмом – це питання тільки політичної тактики й при цьому дуже сумнівної. Американська акція по лінії єдиноне-ділимській – це, із погляду українських визвольних змагань, явище тільки кон'юнктурного значення, незалежно від її можливої натуги й часу тривання.

Питання нашого відношення до різних московських сил й акцій, які заторкують українські справи, зокрема визвольні змагання й самостійність України під будь-яким оглядом, оцінюємо, вирішуємо й реалізуємо тільки згідно з українською рацією. На суть такого нашого відношення не можуть мати впливу ці обставини, що означені московські акції виступають у сплетенні з акціями третіх сил або мають від них підтримку, хоч би нам навіть дуже залежало на добрих взаєминах із тими силами.

Акція згаданих американських кіл знову ставить перед українськими політичними силами за кордоном справу співдії з московськими протикомуністичними, але імперіялістичними середовищами. Зміст однородної відповіді всіх українських самостійницьких сил у такій засадничій справі визвольної політики не може достосуватись до бажання зацікавлених чужосторонніх чинників, ані до того, чим вони підпирають свої бажання. Ця відповідь перерішена самою природою, цілями й положенням обидвох справжніх партнерів: українського й московського.

Цілі визвольних змагань України й союзних народів є незмінні й цілком виразні: повне визволення від загарбницького й насильницького імперіялізму московської нації в цілому і його теперішньої форми, большевизму – зокрема. Знищення комуністичної системи й режиму. Повний розрив будь-яких пов'язань із Росією. Побудова суверенних національних держав на етнографічному просторі кожного народу.

Історичний досвід переконливо повчає нас, що Росія при всіх внутрішніх перемінах ніколи не зміняла, ні не послаблювала свого

імперіялізму – гону загарбувати, визискувати й нищити інші народи, зокрема український. Унаслідок національного поневолення Україна, як теж інші народи в такому ж становищі, зазнала саме найгірших лих, із-поміж усіх тих, що ними відзначалась кожна дощогочасна московська державно-політична й суспільна система. Кожний режим московської тюрми народів зосереджував свої сили, усі найжорстокіші засоби для того, щоб втримати та закріпити поневолення, пограбування й нищення України й інших народів. Московський нарід не тільки не протиставився тому, але в цілому був і залишився носієм цього імперіялізму. Ривалізуючі за владу системи й сили в Росії, намагаючись з'єднати собі симпатії більшості московського народу й плямуючи непопулярні риси противника, завжди суперничали між собою в тому, хто з них здобуде більше для російського імперіялізму. Кожна московська держава, як царська, так демократична й большевицька, завжди послуговувалась підступом і віроломністю супроти України й інших народів і кожен форму союзу перетворювала в найжахливіше поневолення. Отже, ворогом був не тільки даний режим – царський, чи большевицький, не тільки державна й суспільна система, а сама московська нація, навіжена бісами імперіялізму, жадобою бути все більшою, могутнішою, багатішою, але не власним ростом, а коштом поневолення інших народів, їх пограбуванням і всмоктуванням у себе.

Мета наших визвольних змагань – повне незалежнення від Москви через побудову Суверенної Соборної Української Держави – не може бути нічим підмінена. Сама зміна режиму й устрою Росії, при будь-якому узалежненні від неї України, не є ані суттю, ані етапом українського визволення. Сучасна визвольна боротьба українського народу з большевицькою Москвою є одночасно боротьбою з імперіялізмом московської нації взагалі, оскільки большевизм є формою і витвором цього імперіялізму.

Україна може творити спільний протибольшевицький фронт із такими чужими силами, які позитивно ставляться не тільки до самої боротьби, але і до наших визвольних цілей, та воюючи проти

спільного ворога, не мають ворожих намірів щодо України. Такий природний і організований спільний фронт творять поневолені Москвою народи.

Зате ж немає таких московських сил, які позитивно ставилися б до самостійницьких змагань України і її союзників, які протиставились би імперіялістичним діям і тенденціям Московщини. Московські протибольшевицькі течії і настрої є проти самого режиму, проти комуністичного ладу й системи, а не проти національно-політичного поневолення інших народів. Різні еміграційні московські партії й організації, при своєму декларативному протибольшевицькому наставленні, свою фактичну діяльність зосереджують на поборюванні українського самостійницького руху. Таким чином, коли йде про втримання московської імперії, вони змагають до того самого, що й большевики, й доповняють їх роботу там, де не сягають большевицькі руки. У цьому існує фактичний поділ ролі між довома ривалізуючими формами московського імперіялізму.

Повторюється історія 1917-1920 років, коли то білі, то червоні московські сили, незважаючи на найбільшу взаємну ворожнечу, однаково звертали свої головні сили на знищення самостійності України та інших відновлених національних держав. Денікін узяв усю поміч західніх держав, призначену на боротьбу з большевизмом, і повернув її головним чином проти Українських Армій, що стояли в боротьбі з цим же большевизмом. Так само тепер московські імперіялісти на еміграції, під формою протибольшевицької акції і спільного фронту, намагаються захопити під свій вплив політику західніх держав на цьому відтинку та скерувати їх акцію на єдинонеділимські рейки, на шкоду визвольним змаганням України та всіх поневолених Москвою народів. Вони намагаються зіпхнути справу державної самостійності України з політичного обрію й утвердити у світовій політиці переконання, що нібито суттю цілого протибольшевицького змагання є тільки справа усунення комуністичного режиму й системи, а самозбереження московської імперії не підлягає жодній дискусії.

Українська самостійницька політика мусить зробити належні висновки з того факту, що в московському таборі існують тільки сили, крайньо ворожі справі державної самостійности України, і що під цим оглядом надалі маємо справу з одностайним фронтом большевиків й антикомуністичних московських імперіялістів. У такій ситуації кожне намагання звести українську політику до спільних позицій із московськими антирежимними силами є рівнозначне з намаганням довести до капітуляції українських визвольних змагань перед московським імперіялізмом. Будь-які зв'язки з ворогом на такій платформі капітулянтства були б злочином національної зради.

Як по московському боці немає інших діючих сил, тільки імперіялістичні, що найбільш ворожо ставляться до визвольних змагань України й інших народів, так само з нашого боку супроти них може бути тільки одна постава: відпір і боротьба. Боротьба з Москвою, із большевизмом і з кожною іншою формою її загарбницького імперіялізму, аж до повного визволення, поки московська нація не виречеться своїх намагань поневолювати Україну й інші народи та не погодиться жити з ними в мирних взаєминах, на засаді пошанування самостійности й всіх прав кожного народу. А до того часу, поки в московському таборі не виступлять неімперіялістичні сили з такою програмою і не почнуть діяти по лінії позитивного ставлення до головних цілей визвольної боротьби України й інших поневолених народів – доти не може бути спільної мови з жодними московськими чинниками.

ХОЧ ЯКІ ВЕЛИКІ ЖЕРТВИ – БОРотьБА КОНЕЧНА

Тематику деяких статей Ст. Бандери деколи зумовлювали побажання редакцій часописів Визвольного Фронту на чужині, які просили написати з нагоди великих релігійних чи національних свят. До таких статей належить і стаття «Хоч які великі жертви – боротьба конечна», надрукована в «Шляху Перемоги», Мюнхен, рік III, ч. 2-3 (98-99), Різдво 7-го січня 1956 р. У ній автор обговорює доцільність протибольшевицької боротьби, незважаючи на великі жертви, що їх вона спричинює.

*

Під час Різдвяних Свят відриваємо свої думки від буденних зайнять і турбот, немов підносимося духом на верхів'я, щоб розглянутись докола, кинути зір у час і простір. Тоді наші думки шукають у темряві невідомого, насамперед, найдорожчих нам осіб – рідних і найближчих друзів, невідома доля яких тривожить наші серця. Наші думки в розшуках за ними блукають від рідних осель до страшних большевицьких тюрем, концтаборів та всіх незліченних місць нелюдської каторги й заслать, по неозорих просторах підмосковського царства страждань, неволі й жаху. Сатанинська система большевицької катівні затирає навіть межу між світами живих і померлих, так що не тільки нам на чужині, але й нашим рідним в Україні невідомо про багатьох найближчих осіб, що попались большевикам до рук, хто з них ще живий, а кого доконала неволя й каторга.

Коли так застановляємось над незліченими втратами найкращих синів і дочок українського народу, яких день у день, рік у рік знищує большевицька Москва, тоді все наново насувається питання про доцільність веденої протибольшевицької боротьби. Це питання завжди виринає у зв'язку з проблемою жертв большевицького

режиму. Сама ж революційно-визвольна боротьба коштує чимало жертв, до того ж найкращих українських патріотів. Але, крім того, із цією боротьбою та з широким спротивом большевизмові, підсилюваним тією боротьбою, ворог пов'язує свої нелюдські методи тотального терору та масового знищування людей. Перевіряючи все наново своє становище в цьому питанні – чи, з уваги на величезні жертви, доцільно українському народові продовжувати свій спротив і визвольну боротьбу проти большевицької Москви, завжди приходимо до однієї, потверджуючої відповіді. Незважаючи на всі найбільш і дуже важкі жертви, які впали і далі падають, незважаючи на найжахливіші методи большевицького гніту і терору, ціла доцьогочасна і теперішня революційно-визвольна боротьба та весь протибольшевицький спротив українського народу, самочинний чи організований – доцільні, бо необхідні для втримання підстав самотнього існування й розвитку української нації.

Розглядаючи ці питання, мусимо передусім мати на увазі большевицькі наміри стосовно України. Вони не обмежуються на державно-політичному й економічному опануванні України, на всебічному використанні всіх сил і дїбр українського народу й української землі. Большевицька Москва хоче пожерти Україну й перетворити її повністю. Вона зміряє до систематичного сточення української національної субстанції, до виполокання з душі й життя українського народу всього національного змісту так, щоб, затративши свою національну самотність, українська людина, цілий український народ прийняли московсько-комуністичний зміст і форми буття та назавжди стали частиною советської Росії, советсько-російського народу. До такої максимальної цілі Москва прямує послідовно й безоглядно. Розуміючи добре, що такого перетравлення цілих загарбаних народів не можна завершити одним потягненням, большевики розплянують його на довший поступовий процес, на цілий ряд перехідних етапів.

Основною засадою большевицького поступовання на всіх етапах є всебічний терор і безоглядне знищування всіх і всього, що стоїть на перешкоді намічених на даний відтинок большевицьких плянів, що

не піддається советизації і не хоче чи не може служити московському загарбницькому походві.

Пізнання остаточних цілей тотального большевицького наступу і безоглядності в його переведенні приводить нас до розуміння, що перед цілим українським народом стоїть невідхильне або-або. Або піднімати боротьбу за існування й самостійність української нації і провадити її незламно за всяких умов, або піддатися, примирившись із загибеллю української нації і української культури, рятуючи тільки фізичне існування людей української крові, які разом із добрами української землі мали б побільшити силу большевицької Московії. Таке або-або стосується до цілого народу, до всіх його частин. При послідовному здійснюванні большевицьких плянів на кожного українця мала б прийти черга індивідуально чи збірно вибирати: або піддатися докорінній советизації, що рівняється відреченню від українського ества, або бути знищеним.

На кожному етапі своєї політики большевики ставлять якусь частину українського народу перед смертельну альтернативу – фізичного знищення в большевицькій катівні або національного самознищення через прийняття московсько-комуністичного ества. На кожному етапі ворог знищує якусь вітку українського національного життя, української духовости й культури. Якщо б український народ або якась його частина хотіли уникнути остаточної альтернативи, не ставлячи опору й улягаючи большевицькому напорові такою мірою, щоб рятуватися від знищення і одночасно зберегти, що вдасться з національного добра й змісту, – то при большевицькій системі така тактика на довшу мету була б безуспішною, її можна б застосовувати до якогось часу, доки большевикам було б вигідно її використовувати на свій спосіб, щоб без труднощів провести частину своїх плянів, закріпитися на вихідних позиціях. Але в дальшому розвитку большевизм таки прикрутив би шруби своєї системи здавлювання до такої міри, щоб вимусити цілковиту советизацію й денаціоналізацію до самих основ. І таким чином народ не уникнув би остаточного або-або, а відсунення скінчилося б тим, що той критичний момент постиг би народ у цілком

безвиглядному стані й в безвихідній ситуації. Московська політика су-проти багатьох народів дає в цьому відношення чимало промовистих прикладів.

Жертвами большевицької знищувальної системи падають не тільки ті, що їй протиставляться й активно її поборюють, але так само всі ті, що з будь-яких причин не відповідають усім большевицьким вимогам і плянам, коли попадуть в поле зосередження уваги й натиску режиму. Большевики знищують кожного, на кого впаде підозріння, що він може стати для них небезпечним чи не вигідним. Здійснювання большевиками їхніх плянів національної, економічної, антирелігійної, культурної, виховної політики на різних етапах і відтинках, у відношенні до різних народів вказує, що такі методи безоглядного, масового знищування людей випливають із самої природи московського большевизму, а не є відірваними, часовими чи льокальними проявами.

Якщо клясифікувати жертви большевицької терористичної системи серед усіх народів, поневолених Москвою, то вже з першого погляду видно, що найбільше є пасивних жертв, людей, які були знищені тільки тому, що зі своєї природи, своєю якістю в чомусь заважали або не подобались большевикам, без наміреного, активного спротиву. Для нації болюча кожна втрата людей, що гинуть із ворожої руки, у яких би це не було обставинах. Але коли йде про долю нації, про її оборону й про її подальше існування й розвиток, то вплив і значення втрат в активній боротьбі й спротиві ворогові цілком інші, ніж пасивних жертв, знищуваних ворогом.

Кожний активний спротив ворожому наступові, кожне саботування й активне поборювання ворожих, спрямованих на шкоду нації, плянів, на будь-якому відтинку й в будь-яких формах, – має корисне значення для оборони нації теж тоді, як не вдається знівечити ворожої дії на даному відтинку. Уже саме утруднення, загальмування ворожої акції корисно впливає на оборону національних інтересів і цінностей на інших відтинках, дає їм відтяження. Збільшення труднощів і опору ворогові вимагає зосередження його енергії, засобів і уваги на тому

відтинку коштом інших і мішає, ускладнює цілість ворожих плянів. Большевицька тоталітарна система особливо вразлива на всякі забурення у виконванні плянів через ланцюгове пов'язання всіх функцій в один складний механізм. Навіть коли большевикам остаточно вдається проламувати спротив і знищувати опірні сили на поодиноких відтинках, то це і їм приходится дуже дорого. Через це большевики ніколи не можуть вибратися з циклічних проривів і невдач своєї плянувальної системи. А кожна невдача ворога, зокрема ж у плянах, спрямованих на зміцнення сили режиму й затиснення кліщів на гортанці поневоленних націй, – продовжує й улегшує існування цих націй.

Наслідки національно-визвольної, революційної боротьби й протибольшевицького спротиву не вичерпуються в такому відборонному, стримуючому й відтяжуючому діланні. Ще важливішим є наступальне значення цієї боротьби й спротиву, що примушує ворога міняти свої пляни і йти на уступки. Хоч терор і нищення є головним засобом большевиків у ламанні всякого опору, одначе він не може бути єдиним способом здійснювання цілей большевицького імперіялізму. У своєму імперіялістичному поході Москва потребує не тільки самої землі підбитих народів і їх дібр, але не меншою мірою й людей, їй треба заволодіти душами, головами й руками загарбаних народів і впрягати їх до своїх цілей. Тому большевики, знищуючи одних людей, із такою ж наполегливістю стараються з'єднати собі, виховати, переробити на свій лад інших.

Тій цілі служить у большевицькій системі пропаганда, розвинена до небувалих форм і розмірів, маючи на послугах усі можливі засоби. Пропаганда – це, побіч терору, друга головна форма діяння большевизму на поневолені народи. Але й большевицька пропаганда не може в безконечність годувати людей самою брехнею і обіцянками, а мусить мати якісь наглядні факти, на які могла б покликатися. Тому й большевики мусять бодай мінімальною мірою задовольняти життєві потреби й прагнення народів. Це стосується не тільки до елементарних матеріальних, побутових і культурних потреб людської одиниці, але так само до незнищених прагнень народів, яких не можна відразу

позбавити всякого національного життя. Так звана советизація, тобто денационалізація й обмосковлення народів мусить і за большевицьким пляном проходити ступенево, бо інакше не можна. На той час московський імперіялістичний характер большевизму мусить бути приховуваний, допускаючи бодай дещо з національних форм і змісту. Большевики хотіли б регулювати норми того, що їм залишають, в такий спосіб, щоб ступенево щораз більше розводнювати національний зміст їх життя, уморювати власний національний характер народів і перетворювати людей на відданих слуг большевицької Москви.

Але національно-визвольна боротьба й всі прояви національного спротиву перебивають систематичне здійснювання такого пляну. Посилення терору, збільшення нищівних дій викриває всередині й назовні справжню природу й цілі московського большевизму, насторожує несвідомих і ускладнює його підступне діяння. Ще більше розкриває справжній стан революційна боротьба й підпільна пропагандивна акція. Це приневолює большевиків на інших відтинках іти на такі поступки національним прагненням українського народу, які ніяк не згідні з бажаннями Москви. Зрозуміло, що большевики старуються повернути на свою користь усі свої поступки, до яких вони були змушені, або трактувати їх як тимчасові потягнення. Певно, так і було б, якщо б неперервне продовжування національного спротиву й активної революційної боротьби не втримувало постійного напруження, яке не дає змоги большевицькій Москві пляномірно здійснювати її цілі супроти України.

Таким способом протибольшевицький спротив і революційно-визвольна боротьба, незважаючи на важкі втрати й ворожі перемоги на полі безпосереднього зудару, успішно обороняє життя нації і вможливує поважні здобутки українства в різних ділянках. Завдяки всім жертвам поляглих борців зберігається національна субстанція і підстави для визволення і вільного розвитку українського народу.

ПРИЗАБУТА НАУЧКА

Намагання західніх політиків знайти співжиття з імперіялістичною Москвою залишило сліди також серед деякої частини української спільноти на чужині. Головними речниками того «співжиття» та ставки на комуністично-комсомольські кадри в боротьбі проти Москви були: праве крило Української Револуційно-Демократичної Партії (УРДП), очоленої Іваном Багряним, і її ліве крило з Іваном Майстренком, а теж середовище Закордонного Представництва УГВР. Тож у своїй статті «Призабута научка» (друкованої за повним підписом у «Шляху Перемоги», Мюнхен, рік III, чч. 50/146 і 51/147 з 9-го і 16-го грудня 1956 р.) Степан Бандера, на підставі історичних прикладів із недавнього минулого й сучасного, виявив шкідливість новітнього советофільства і його вислужництва чужим чинникам. Про властиві кадри борців автор писав у статті «До питання основних кадрів національно-визвольної революції».

*

Коекзистенційний курс, що ще місяць тому панував у міжнародній політиці та, здавалося, на довгий час визначував її розвиток, викликав теж в українському політичному житті на чужині буйний ріст спорідненої з ним, розкладницької галапасні. Підняло голову новітнє советофільство, видвигане новими прислужниками, яке, використовуючи задушливу міжнародню ситуацію, виступило в новій формі. Щоправда, у теперішній атмосфері, прочищеній психологічно-політичними зрушеннями, які викликала національна революція в Мадярщині, усякі советофільські сили й течії дуже принишкли. Але це тільки причаєння. Большевизм та його поплічники будуть добре заходитися, щоб підживити ці ферменти ідейно-політичного розкладу та послужитися їхньою роботою в першу пригожу для цього пору. Тому доцільно тепер кинути трохи світла на ґрунт

і коріння цього розкладницького явища, на спосіб і наслідки його діяння, щоб його знешкідлити.

Сучасне советофільство має чимало спільних рис із голосним колись радянофільством. У дійсності сучасна відміна цього явища значно гірша від первісної. Це однаковою мірою стосується до його підґрунтя, збудників і до наслідків. Особливе значення має ця обставина, що сучасна рецидива виникла після того, як на досвіді минулого виявилася недоречність і шкідливість радянофільських тенденцій. Тому-то, щоб належно оцінити цей прояв політичного звиродніння, доцільним буде пригадати розвиток і наслідки його первісної появи з-перед тридцяти років.

Течія радянофільства розвинулася на західних землях України під польською займанщиною та серед української політичної еміграції в добу НЕП-у й т. зв. українізації на підсоветській Україні. У її вир попали різні політичні й суспільно-громадські діячі, які не мали особливих симпатій до комунізму чи до москвофільства, але шукали якоїсь «орієнтації», якогось легшого виходу, опертя й допомоги в тогочасній затяжній і, здавалося, безвиглядній ситуації. Психологічним підґрунтям радянофільства було морально-політичне заламання після поразки національно-визвольних змагань та невластива реакція на гніт польської окупації на ЗУЗ і на байдуже ставлення західних держав до української справи. Політичною поживою для цієї тенденції був той розвиток різних ділянок українського національного життя, який відбувався на Осередніх і Східніх Землях у період НЕП-у й «українізації».

Тодішнє радянофільство засновувалося на наступних головних думках: в УССР розвивається нова форма української держави. Хоч вона має чималі нестачі, зокрема щодо суверенности та через комуністичну систему, проте вона дає Україні великі користі й несе в собі поважні завдатки на поправу й удосконалення. УССР становить базу й рамки для розвитку всіх ділянок життя української нації та має бути підпорою для збереження й розвитку українства в інших частинах України та на чужині. Тому українці поза межами УССР

повинні визнати її як українську державу й спертись на ній, а не заперечувати її.

Поширенню таких поглядів і настроїв на Західніх землях і серед частини політичної еміграції сприяв злагіднений курс большевицької політики, а зокрема т. зв. українізація. Але свідомі, патріотичні кола з ОСУЗ не прикладали до цього своїх рук. Вони ж задобре пізнали суть большевизму й не мали таких ілюзій щодо щирости й тривкості большевицьких полегшень.

Очевидно, українські патріоти, діячі в різних ділянках національного життя, старалися і в підбольшевицьких умовах розвивати його якнайкраще, використовуючи для цього всі можливості. Період НЕП-у та пом'ягшеної національної політики створював догідніші обставини, а великий тиск розбудженої української національної стихії щораз то розширяв їх, вимушуючи теж такі поступки большевиків, яких Москва собі не бажала. Таким чином доба «українізації» дала поважні надбання в різних ділянках національного життя. Мали теж місце старання українських діячів в УССР, зокрема в ділянках національної культури й народного господарства, підтримати й скріпити розвиток українства на інших Українських Землях. Були навіть спроби українських старшин Червоної армії встановити таємні зв'язки з революційною Українською Військовою Організацією на ЗУЗ.

Але всі ці намагання українських патріотів не мали на меті створення советофільських орієнтацій і настроїв серед українців поза кордонами ССРСР. Це вже було ділом большевицької політичної пропаганди й спеціальних акцій. Цим займалася не тільки комуністична партія, а й зокрема советські дипломатичні, торговельні, культурно-наукові й військові представництва. Наприклад, умисне створений консулят УССР у Львові мав за головне завдання поширювати советофільство в Галичині.

У пляні такої політики большевики зручно використовували всі факти розвитку українського національного життя в УССР для поширення своїх впливів. У своїй пропаганді вони не тільки

перебільшували й розмальовували світлими барвами українські досягнення, але приписували їх як заслугу советської держави, комуністичної системи. Піднесення української національної стихії й кипучу працю діячів української культури, що в дійсності були розбуджені українською національною революцією, большевицька пропаганда змальовувала як наслідок комуністичної революції та як вияви советського, «радянського» патріотизму. Большевики нікчемно використовували цю обставину, що українські патріоти в УССР не могли відкрито виявити свого справжнього, ворожого відношення до Москви й до комунізму.

Коли ж деякі українці поза кордонами СССР не розуміли чи радше не старалися зрозуміти дійсного стану та з вірою сприймали хитру брехню большевицької пропаганди, то це вина їхня, їхнього наставлення. Бо ж вони шукали такої орієнтації та не ставилися до ворожих сугестій із належним критицизмом і настороженням.

Як відомо, у парі зі зміною курсу всередині СССР ішла большевицька політично-пропагандивна офензива назовні. Одне й друге мало спільні причини й один плян. Період воєнного комунізму не дав Москві остаточної перемоги над всіми національно-самостійницькими й протикомуністичними силами. Щоб рятуватися перед повним провалом, большевики мусіли піти на поступки неперебореним прагненням народів до свободи. НЕП і пом'ягшена національна політика мали відпружити внутрішню ситуацію, принести господарську поправу й дати большевикам час для підготовки й переставлення з партійно-воєнної диктатури на диктатуру партійно-поліційного апарату та тотально-комуністичної системи. Посилена акція назовні мала проламати політичну й господарську ізоляцію СССР та поширити большевицькі впливи.

У такому пляні вирощування й підсилювання советофільських настроїв серед українців поза СССР мало для Москви потрібне значення. По-перше, воно мало розряджувати протибольшевицькі настрої в українському народі. Відомості про прихильне ставлення українства з-поза кордонів СССР до советського панування

в Україні повинні були підкошувати протибольшевицькі сили й дії на Українських Землях під московською займанщиною. По-друге, советофільські настрої серед українства в небольшевицькому світі мали б значно допомогти большевикам вийти з дотогочасної моральної й політичної ізоляції. Якраз свідчення українців мусили б найбільше переконувати світову опінію, що совети не такі погані, коли українські самостійники, знані зі своєї ворожнечі до Москви й большевизму, змінюють своє відношення до УССР, отже, до того політичного ладу, який встановила большевицька Москва. А по-третє, советофільство, у будь-якій формі, створює пригожу атмосферу й податний ґрунт для розросту комуністичних ячеек і різномірної большевицької агентури за кордонами УССР.

Большевикам не вдалося прищепити українському політичному життю поза межами СССР недуги советофільства в більших розмірах. Але й ті її прояви, що мали місце на ЗУЗ і на еміґрації в 1924-33 рр., завдали чимало шкоди українській справі.

Найбільшим лихом був удар у спину тим самостійницьким силам, які втримували протибольшевицький визвольний фронт. Непохитні патріоти-самостійники на ОСУЗ розуміли суть большевицької політики й здавали собі справу з того, що всі національні здобутки доби НЕП-у й «українізації» мають дуже крихку підставу й можуть бути кожночасно ліквідовані. Тому вони зосереджували свою увагу й працю на підготовці й організуванні національно-визвольних, революційних, політичних, військових і молодіжних сил. Кожний прояв радянофільства, угодовецтва з большевиками, якого допускалися українці поза кордонами СССР, завдавав цьому фронтові значно важчих морально-політичних ударів, ніж подібні прояви в умовинах підбольшевицького примусу.

Так само в українському політичному житті на Західніх Землях та на еміґрації радянофільські тенденції вчинили чимало заколотів, розбиття й деморалізації. Досить пригадати, що вони привели навіть деяких чільних діячів української державности

до непростимих потягнень, шкідливих для української справи, а корисних для большевиків. Намагалися теж розкласти визволь-но-революційні сили (створення підпільної ЗУНРО – Зах. Укр. Нар. Рев. Організації з радянофільською орієнтацією, у протигагу до безкомпромісово-самостійницької УВО – Української Військової Організації).

Радянофільство вигасло на ЗУЗ і серед української еміграції з початком тридцятих років, коли Москва скрайнім загостренням терористично-знищувальної системи вибила йому з-під ніг всякий ґрунт. Большевики показали найдрастичніше, що т. зв. уряд, цілий державний апарат і система УССР – це тільки знаряддя поневолення, визиску й знищування України Москвою. Не стало вже жадної точки опертя для тези, буцімто УССР – це українська держава, ані для коливання між самостійництвом, ані советофільством. Між національним, самостійницьким фронтом і ворожим, большевицьким, до якого належать усі зрадники, комуністичні запроданці Москви, не залишилось жадного захисного місця, тільки поле гострої боротьби. А радянофілами можуть бути тільки люди такої породи, які шукають прикриття й захисту з усіх сторін.

Большевики цілком не турбувалися тим, що сталінський курс поGREBAє пожиточне їм радянофільство. Вони навіть самі поліквідували чільних діячів того напрямку, які з довір'ям переїхали до советського «раю» та стались уже непотрібними Москві. Бо радянофільство, так само як НЕП, «українізація» й ціле злагіднення большевицької політики, було в плянах Кремля тільки тимчасовим засобом. Сповнивши свою службу Москві, пішло на смітник, бо прийшла черга на ленінські «два кроки вперед».

Зате наслідки радянофільства, розкладницькі в українському політичному житті та шкідливі для визвольної справи, залишились діючими на довгий час.

Коли говоримо про прояви советофільства в українському політичному житті, то маємо на увазі такі українські групи, які декларативно зараховують себе до українського національного,

самостійницького табору, але змістом своїх концепцій та наслідками своєї роботи діють на поодиноких відтинках національного фронту в напрямі відпруження протибольшевицького наставлення і примирення з большевицьким ладом. Тут не враховуємо тих, що виразно виступають як прихильники комунізму чи приналежності України до Росії. Такі елементи належать до ворожого, антиукраїнського табору, не дивлячись на те, що вони українського роду чи вважають себе українцями.

Сучасне советофільство не виступає з відкритими цілями ліквідувати протибольшевицьку боротьбу на даних відтинках фронту, які воно підмулює. Ці прояви завжди прислонюються патріотичними мотивами, вимогами актуального становища, потребами змін у ставленні української визвольної політики, щоб вона була успішною і т. п. Дійові особи й групи цієї течії завзято відпекуються від будь-яких симпатій чи слабостей до большевизму та обороняють свою приналежність до національного, самостійницького табору.

Але ж власне суттю цього політичного явища, яке тут розглядаємо, є дія всередині українського національного табору в такому пляні, щоб ступнево зм'якшити, послабити гостроту протибольшевицького вістря, затерти протиставність, непримиренність цього табору до советського ладу, підготувати психологічне, ідеологічне й політичне його наближення. Розцінювати такі явища треба на підставі заяв їхніх речників чи хоча б і доброї віри декого з виконавців, що сам не розуміє, куди зміряють його діла.

Одним із проявів ідеологічного засипування провалля між національним і большевицьким фронтом є поширювання таких поглядів: треба розрізняти між ставленням до теорії і практики большевизму. Практику треба засуджувати, але до самої комуністичної доктрини ставитися стримано. Жовтневу большевицьку революцію мусимо розцінювати позитивно, відмічати її здобутки, а бити тільки сталінські методи, що знищили здобутки жовтневої революції, зіпсували марксівсько-ленінські ідеї, у яких є багато вартісного.

XX з'їзд КПСС виразно показав, що ці тези споріднені з головним змістом другої лінії большевицького ідеологічного фронту, у якій окопалися наслідники Сталіна, коли перша сталінська лінія була надто зужита. А ці ж самі позиції були підсувані українському самостійницькому рухові від 1943 р. нібито як тактика успішної, проти-большевицької пропаганди. Бо, мовляв, большевицьке виховання так глибоко в'їлося в світогляд і думання молодого покоління, що воно не сприймає засадничого заперечування комунізму. Коли ж із пересуненням воєнного фронту український визвольно-революційний рух на Рідних Землях позбувся цих «прогресивних реформаторів» та отрясся від їхнього впливу в безпосередній протибольшевицькій боротьбі, то ці тенденції, враз із їхніми речниками, перенеслися на закордонний терен. Тільки те, що в Краю ще висувалось як тактичний засіб, ці самі люди видвигнули за кордоном уже як засадничу зміну ідеологічно-програмових позицій визвольного руху, покликаючись на Край. Промовистим показником політичного напрямку цієї течії є факт, що головним її надхненником та ідеологом під час формування її в окреме політичне угруповання був І. Майстренко-Бабенко, який як націонал-комуніст послідовно пропагує марксистські позиції.

Уперте стартування в напрямі наближення до комунізму призвело цю групу «прогресистів» до розриву з українським націоналістичним, революційним рухом. Поборювання ж цього руху, зокрема методами диверсії та клевети перед чужинними чинниками, стало головним змістом її «практичної політики». По цих овочах краще пізнати дерево, ніж розкопуванням його коріння.

Кристалізаційним осередком другої, спорідненої течії², яка все-редині українського національного табору створює відкриті для ворожого наступу виломи, стала ставка на кадри комуністичної партії. Колишні активісти в советській системі, які, опинившись на еміграції, захотіли відограти чільну роль в українському політичному житті, як речники національного активу в Україні, висунули тезу,

---

² Автор має на думці Українську Революційно-демократичну Партію Івана Багряного – УРДП.

що весь провідний, творчий і активний елемент України є згуртованим в кадрах комуністичної партії. Тому українські самостійницькі змагання й проєкція державного будівництва мусять бути зорієнтовані на цей елемент, на його вирішну, провідну роль. А тому, що ці кадри є глибоко перейняті ідеями комунізму, то й концепція самостійності мусить відповідати тим ідеям.

Політична партія, яка створилася за кордоном і цілу свою програму, структуру, кадровий добір і політичну дію будує довкола цієї осі, проходить чималу еволюцію. Відповідно до змін її власних ідейно-політичних позицій змінюються в її інтерпретації теж «вимоги українського національного активу». Але незмінним залишається твердження, що двигуном і керманичем української національної революції може й мусить бути саме актив із комуністичної партії. Цим способом ця «революційна» партія намагається тримати брами українського національного табору все відкритими навстіж для проникання комуністичних впливів. Конкретні гасла, що їх вона туди просовує, міняються, але завжди знайдеться серед них чимало добра від «великого жовтня».

Цього явища не можна трактувати легковажно, вважати його випадковим продуктом еміграційного політичного життя. Звичайно, тезу про видатну й позитивну участь партійних кадрів у національній, протибольшевицькій революції треба брати на відворот, тоді в ній уся істина.

Національно-визвольну революцію можуть і будуть докорінно робити протибольшевицькі маси українського народу, які до шпіку пройняті ненавистю до комунізму, до московського поневолення та його інструменту – компартії. Організаторами й керівниками цієї революції будуть ті найсильніші, найкращі характери, які навіть у большевицькій системі тотального деправування народу й людини не стали на шлях зради й злочинства, життя яких виповнене найважчими зусиллями, щоб ані не потрапити в нищівні сіті компартії, розставлені на кожний талант, на кожну непересічну людину, ані не згинуть від її гончих.

Партійні кадри, кровно зв'язані з большевицьким режимом, будуть йому помагати задавити визвольну революцію, доки почуватимуть до цього силу. Коли ж переконаються, що большевизм приречений на загибелю, а революція бере верх, тоді й вони пристануть до неї. Тільки окремі одиниці можуть поправитися, а від більшості комуністів треба сподіватися підступу й зради. Метою їхнього переходу на бік революції буде передусім намагання бути знову зверху, при владі, а далі – знівечити висліди революції і зберегти якнайбільше комуністичних «здобутків», панування бюрократії над народом. Большевицька школа формування партійних кадрів підготовляє такий елемент, який завжди й всякими засобами буде намагатися захопити й втримати у своїх руках владу, а народ і все його життя – у неволі.

У тому розумінні згадана партія «революціонерів» знає добре, на кого класти свою ставку. До речі, вона ж сама, своєю появою, своїм змістом і своїми практиками, досить наглядно показала, із чим треба рахуватися на майбутнє. Компартія приготувала українській революції великого «троянського коня», щоб його ввести всередину національного табору. Але цим разом відомо, що в ньому заховане...

У зв'язку з коєкзистенційним курсом дуже заактивізувалася типова, сказати б – універсальна форма радянофільства, яка останніми роками була притихла, хоч уже неоднократно намагалась здобути собі право громадянства в українському політичному житті. Це теза, що УССР таки українська держава, хоч поневолена і з багатьма нестачами. Групи, які зробилися її речниками, настирливо вмовляють українське громадянство на чужині, що визвольна політика повинна переставитися з неґації на визнання «наявної української правно-формальної державности» у виді УССР, з усіма впливаючими з цього політичними консеквенціями.

Які ж це консеквенції для ставлення української політики? Вкажемо хоча б на деякі найважливіші з них: визвольна боротьба йде не за здобуття української держави, бо її вже маємо, тільки за

звільнення цієї держави від московського зверхництва. Як є українська держава, то є й український державний уряд, бо влада – це в розумінні права один з основних елементів, без якого нема держави. Хто визнає УССР за українську державу, мусить визнавати і її уряд. Українська національно-визвольна боротьба мала б тоді бути боротьбою не тільки проти Москви, проти її поневолення України, але й проти існуючого українського уряду, проти теперішнього устрою української держави за зміну одного й другого. У розумінні «прогресистів» – це було б піднесенням українських визвольних змагань на вищий щабель у міжнародній політиці, а не їх деградацію. Є й такі «політики». Вони промовчують те, що визнання УССР за українську державу є рівнозначне з невідхильним визнанням усіх зобов'язань міжнародно-правного значення, які більшовики затягають від імені УССР, у тому числі й міжнародно-правних консеквенцій того, коли УССР вступить у большевицьку війну проти інших держав. Ніхто не може подумати, що речники цієї концепції не розуміють усіх шкідливих наслідків для української визвольної справи.

Чим же її пояснюють? Бажанням, щоб українська справа в міжнародній політиці мала такий статус, як справа «сателітних» країн. Вони ніби вірять, що західні держави нормують своє відношення до української справи відносно до того, як її ставлять українські політичні угруповання. Або що справа української державної незалежності – це передусім міжнародно-правна проблема. Чи ж статус «сателітів» багато помагає відносним народам у їх визвольних змаганнях? А якщо хтось вважає осягнення такого статусу на міжнародно-політичному форумі за таку важливу справу, то чи не слід би йому витягти висновки з того, що самостійницька політика тих народів, які попали в становище «сателітів», ведеться якраз по лінії заперечення т. зв. народних демократій і їх урядів, відмови їм права національно-державницьких інституцій. Ні, тут не в цьому справа.

Якщо б речникам концепції визнання УССР за українську державу справді залежало на такому зовнішньо політичному ставленні української справи, тоді вони й спрямували б у тому напрямі

відповідні свої заходи. Тим часом вся їхня робота по цій лінії спрямована на внутрішньо український відтинок. У газетах для українського читача друкуються цілі трактати, у яких доводиться, що УССР має атрибути української держави. Безліччю статей переконується українське громадянство, що ключем до успішності української політики є визнання УССР за українську державу, визнання – очевидно! – із боку українського самостійницького табору. Такі «передвісники нового етапу» обіцяють знівелювати й опанувати своєю течією цілість українського політичного життя. Розуміємо. Але чому називають себе передвісниками нового етапу? Та ж «Нові Шляхи» вже чверть століття тому пропагували ці самі радянофільські концепції і робили це все-таки чесніше, більш відкрито. Служили одному панові та й «дослужилися».

Шкідливість цієї розкладницької, советофільської роботи степенується ще через те, що її головним подвижником стала та група, яка перед українським і чужинецьким світом привласнює собі право виступати й діяти від імени українського визвольного-революційного руху в Україні.

Теж немале значення має той факт, що поширюванням таких розкладових концепцій займаються люди й газети, фінансовані американцями. З одного боку, АКВБ³ втягає українців до єдино-неділимського, москвофільського табору під гаслом: у спільному фронті добре все, що проти комунізму, а не порушує російського імперіялізму. А з другого боку, підтримується пропаганда прокомуністичних і советофільських тенденцій, коли вони получені з диверсійними діями проти українського націоналістичного, революційного руху. Який же спільний знаменник цих дій на дві руки? Чи може лежати в інтересі американської політики ширення розкладу в українському національно-визвольному таборі та підтримування таких явищ, які приносять користь передусім Москві? Питання, якими аргументами обосновується перед чужинцями ширення советофільських тенденцій серед українців, має другорядне значення.

---

³ Американський Комітет Визволення від Большевізму.

Для нас важливе одне: усе, що діється в українському житті зі шкодою для української визвольної справи, а на користь большевиків, мусить бути переборене й усунене з українського політичного життя. Сюди належать усі форми советофільства. З існуючими його проявами справиться самостійницький табір так само, як переміг аналогічні хвороби в минулому. Але для цього потрібно чуйности та відсічі всіх національних сил.

ІЗ НЕВИЧЕРПНОГО ДЖЕРЕЛА

Джерелом, із якого Степан Бандера черпав силу для себе, своєї праці й побороювання всіх труднощів, була глибока віра в Бога, Його правду й справедливість. Ця віра була для нього духовою потребою, тому він із такою великою переконливістю дораджував іншим шукати в джерелі віри тієї сили, яка перемагає навіть смерть.

Стаття «Із невичерпного джерела» була написана з нагоди Різдвяних свят і надрукована в тижневику «Шлях Перемоги», Мюнхен, рік IV, чч. 1-2 (150-151), із 7 січня 1957 р.

*

Боротьба з большевизмом – це справжня боротьба на життя й смерть не тільки для активних борців, але для цілого народу, який потрапить у большевицьке ярмо. Докорінне винищування всіх непокірливих, волелюбних елементів, які не хочуть служити большевизмові, систематичне народовбивство – це основні засоби большевицької політики підкорювання народів. Вона полягає в тому, щоб кожний поневолений народ, усі його прошарки, кожну людину тримати під постійним тиском неухильного або-або: скоритися, прийняти комуністичну доктрину за правду й без спротиву служити здійсненню цілей Кремля або бути знищеним.

На початку комуністичного володіння говорилося, що йде тільки про знищення «клясового ворога» і про виховання нового покоління в комуністичному дусі, без усяких «пересудів», а тоді система насильства й терору буде усунена як непотрібна, бо перевиховані народи переконуються, що комунізм правильний і будуть його добровільно втримувати. Упродовж чотирьох десятиліть большевики всіли винищити всіх, кого можна було підтягнути під поняття «клясового ворога». Сьогоднішні середні й доростаючі покоління від дитинства виховувалися під виключним впливом і

наглядом большевицької тотальної системи, у повній ізоляції від усяких впливів зовнішнього світу, проте ні поєднання, ні замирення між народом і большевизмом немає.

Большевикам не вдалося ні переродити людей за рецептами комуністичної доктрини, ні накинути переконання, що їхня злочинна, протинародня система й такі ж цілі комунізму є справді благородні та що вони відповідають потребам і бажанням народів. Не багато допомогло їм утомунайщільніше відгородження закріпачених народів від вільного світу та неперевершена брехливість комуністичної пропаганди про жадливі злидні й недолю народів у капіталістичних країнах і щасливе, свобідне життя під советами. Так само не принесло Москві сподіваних успіхів безпощадне переслідування і знищування релігії, національних традицій, спустошення всієї літератури, історії, усіх ділянок національної культури і творчости, викорінювання звідтіля всього, що формує, підносить духовість людини й народу, а не відповідає большевицьким тезам і цілям.

Такими методами большевики створили собі, здавалося б, найдогідніші обставини для успішного проведення свого експерименту перетворення людини й народу. Та факт невдачі якраз при тих найдогідніших умовах, виявив цілком виразно, що сама большевицька концепція є фальшива й нездійсненна. Основою її є матеріалістичний погляд на людину й на людську спільноту, переконання, що духовість людини є продуктом життєвих обставин і умов розвитку.

Большевики самі переконалися, що здійснення цього їхнього фундаментального пляну не дало позитивних наслідків. Навпаки, підсумки тих наслідків перекреслюють усі сподівання на майбутнє. Зрозумівши це, керівники з Кремля поробили свої висновки. Ці висновки своєрідні, відповідні до незмінної цілі комуністичної партії: утримати, закріпити й поширити своє панування будь-якими засобами. Усе інше має значення засобів, між іншим теж і плян переформування людини й народу. Це мав бути ідеальний засіб, але, коли він нездійснений, треба залишитися при тому, що досі виявилось успішним. Тому КПСС перестала трактувати

теперішню систему свого володіння як перехідний етап. Панування Москви над поневоленими народами й тоталітарна диктатура компартії завжди мають втримуватися примусом і терором, а все непокірне має бути знищеним. Відповідно до цього в компартії формується прошарок комуністичної пануючої бюрократії. У ній добирається безідейний і безоглядний елемент з особливими «здібностями», потрібними в такій системі.

Комуністичне виховання, формування думки й характеру людини має продовжуватися в тому самому напрямі й такими ж методами, як і раніш, хоч від нього не ждуть уже таких наслідків, які заступили б систему насильства й терору. Воно має допомагати виправдувати цю систему, розкладати всякий спротив і, що найважливіше, протидіяти формуванню небажаних і ворожих комуністичних світоглядів, концепцій, течій.

Коли большевицькі заходи перевиховування поневолених народів у комуністичному дусі не дали позитивних наслідків, то причиною цьому, напевно, була недостатня наполегливість, замалий тиск чи інші «занедбання» з большевицького боку. Вони зробили все, що лиш було можливе, зокрема в деструктивній частині, у відрізуванні народу від усіх коренів його самобутнього розвитку й духового життя. Так само не можна вже перевершити їхніх методів у створюванні примусових обставин, які мали б мати вирішний вплив на формування людини й народу.

Істотною причиною невдачі большевицької інженерії в духовій ділянці є те, що вона натрапила на такі первні в душі людини й народу, яких не можна ні змінити, ні знищити, а яких походження, сила й вплив сягають далі, ніж межа життя і смерті.

Остаточним аргументом большевицької системи, теж у «перевихованні» людей, є смерть, загроза знищення, а далі й безоглядне нищення всіх непокірних і невігідних. Але й цей аргумент не є всесильним.

Проби смерті не витримує те, що є витвором самого життя. А оце мільйони людей, цілі народи в обличчі смерті захищають

правди й цінності, які їм дорожчі від самого життя! Бо людська душа походить від Того, Хто споконвіку був перед життям і буде після життя вічно, а оборона великих правд більше наближає людську душу до Бога, ніж життя.

Большевики повели найгіршу боротьбу проти релігії, переслідуючи й знищуючи Христову Церкву, унеможливаючи релігійне життя. Але закладеної в людській душі основи віри: туги за Богом і шукання Божества – знищити не можуть.

Большевизм зумів позбавити народи й людей всякої волі, але він не в силі здавити самого прагнення до волі. Воно притаманне кожній людині та народові, завжди живе й спонукує до змагання, бо свобідна воля – це дар, даний Богом.

Комуністична система запроторила правду до тюрем, концтаборів, загнала її в підпілля, а на її місце поставила фальш і брехню. Але не зуміла вирвати з людської душі розуміння, що таке правда, туги за нею, бажання її перемоги. Бо правда – це дорога, якою людська душа прямує до Бога. А від цього прямування ніхто й ніщо не відверне людства.

Так само не згасити большевикам любови ближнього, почуття справедливости та прагнення її тріумфу. Бо це основні Божі закони для людської спільноти, підвалини взаємин між людьми, які голосом совісти завжди відзиваються в душі.

Большевицький наступ на нації, щоб їх розкласти й перетворити на бездушну отару «советських людей», зосереджується в намаганнях уморити в людині національну свідомість і національні почуття. І в цьому відношенні ворогові не вдається добратися до самої глибини, бо національні почуття й прикмети не тільки ввійшли в кров людини, але органічно притаманні людській душі.

Ці всі незнищимі первні людської душі не дозволяють людині стати безвольним і послухним знаряддям комунізму, сповненого ненависти до Бога, нації і людини. Вони спонукують людей чинити спротив злочинним діям большевизму та вести активну боротьбу за його усунення.

Але нату́га того спротиву й готові́сть до активної визвольної боротьби залежить у першу чергу від наснаги самих рушіїв. Покладатися на саме їхнє існування й на автоматизм їх реакції – одночасне з пасивним ставленням до справи. Сили душі кожної людини й цілого народу теж потребують плекання й наснажування, особливо тоді, коли їх переобтяжено постійною надмірною напругою. Це мусить мати на увазі кожний, хто турбується про долю свого народу.

Віра найбільше скріплює сили душі. Через правдиву й глибоку віру в Бога, Спасителя, кожна людина й цілий народ мають змогу безупинно черпати з вічно живого джерела стільки сили, скільки їхня душа спроможна сприйняти. Особливо у найтяжчих життєвих ситуаціях, великому нещасті, терпіннях і боротьбі, віра в Христа дає найсильнішу, часто єдину й певну поміч. У тому напрямі мусимо найперше звертати наші думки й серця, коли думаємо про допомогу нашому народові в його важкому, але благородному змаганні за правду й волю.

Справа релігії, її оборони перед наступом безбожницького комунізму, справжнє ісповідування й підтримування живої християнської віри – це найважливіша справа не тільки самої Церкви, але й всього народу, усіх національних сил, зокрема національно-визвольного руху. Нам треба не відмежовувати оборону християнської віри й Церкви від національно-визвольних змагань, тільки зосередити головну увагу й головні зусилля довкола тих найважливіших тверджень, проти яких ворог спрямовує найсильніший наступ.

У різдвяний час наші думки, повні турботи про долю народу, усіх наших рідних і близьких в Україні, у тюрмах, концтаборах і на засланні, перш за все спиняються над тайною воплощення Бога. Усвідомлення того, чому Бог прийшов на світ найперше до найнижчих, найбідніших, як безпомічне, переслідуване немовля, наповняє душу вірою і любов'ю. Найістотніше в цьому – не приниження, бо найбільшим приниженням для Христа було товариство

грішників, а не убогих. Наші серця захоплює символіка того, що Ісус найперше прийшов до тих, які найбільше потребували Божої помочі й опіки, а шуканням серед них захисту підніс їх на вершини. Відчуваємо безпосереднє відношення цієї Різдвяної символіки до теперішнього становища нашого народу й Христової віри у поневоленій Батьківщині.

Із цього джерела віри ми повинні зачерпнути найбільше сили, щоб витримати на правильному шляху. Свідомість, що з нами Бог – це найпевніша й найбільша поміч для нас усіх, зокрема для всіх борців і страдників українського визвольного змагання.

ПИТАННЯ АТОМОВОЇ ВІЙНИ Й ВИЗВОЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ

Розважаючи, чи сучасні досягнення у воєнній техніці, атомні й водневі бомби, міжконтинентальні ракети і т. п., збільшують чи зменшують можливість виникнення світової війни, автор у своїй статті приходить до висновку, що ця техніка не конечно мусить бути причиною тотальної, атомової війни, яка знищить половину або й ціле людство; одначе, можуть бути менші льокальні війни з ужиттям т. зв. конвенційної зброї (порівняй статтю «Третья світова війна і визвольна боротьба»). Які ж шанси для національно-визвольної боротьби українського народу могла б дати евентуальна світова війна, викликана московською агресією? На думку автора статті, така війна могла б принести користі, але для їхнього досягнення треба великої і спільної підготовки всього українського народу і його еміграції на чужині. Крім того, автор ще раз вказує, якою повинна бути тоді наша постава до Заходу.

Стаття під назвою «Питання атомової війни й визвольна революція» була друкована в чотирьох частинах, за підписом Степана Бандери, у журналі «Визвольний Шлях», Лондон, Великобританія, рік IV/X, кн. 7/43/111 за липень 1957, рік V/XI кн. 1/49/123 за січень і кн. 2/50/124 за лютий 1958 р. Довга перерва в публікації окремих частин статті була зумовлена працею автора над підготовою висилки зв'язкової групи в Україну.

Уривок цієї статті був ще раз друкований у згаданому журналі, рік вид. XI/XVII/, кн. 10/200 за жовтень 1964 р. під заголовком «Щоб не було ілюзій».

I.

Війни часто викликають великі зрушення та довершують основні зміни в політичній і суспільній структурі як поодиноких держав,

так і цілих континентів, і навіть світу. У певних випадках такі зміни створює – так би мовити, цілком механічно – сама війна та її вислід. В інших випадках війни створюють вигідніші умови для розгорнення і завершення тих процесів, які хвилювали суспільство вже перед тим. Саме тому революційні рухи, що змагають до основної перебудови суспільства, часто пов'язуються з розрахунками на війну.

Але такі розрахунки не завжди справджуються. Звичайно, історія записала чимало випадків, де й справді зовнішня війна допомагала революції визволитися з глибин на поверхню і здійснити свою програму. Разом із тим в історії є не менше прикладів на те, що революційні ідеї й почини, заздалегідь обраховані на вибух війни, безвслідно пропадають. Тож для того, щоб пов'язувати революцію з вибухом війни, завжди потрібні передумови, у які мусить бути врахована мета зовнішньої війни, а за тим – її розвиток та можливий вислід. При цьому завваження: хід воєнних подій часто змінює не тільки характер війни, а й навіть програму політики сторін, що воюють, тому надзвичайно важко наперед передбачити розвиток конфлікту та відповідно до того надати спрямованість проєктованій революції.

Коли якась держава зважується реалізувати свою політику методами війни, то, звичайно, вона змагає до того, щоб та війна відбулася на чужій території. Це й зрозуміле: таким способом вона оберігає від руйнації свою власну територію. Як правило, оборонні війни накидає тільки агресивний противник. Нападений народ мусить воювати, щоб не втратити того, на що посягає ворог і що для нього цінніше за мир. Отож, у нормальних обставинах оборонної війни на своїй власній території не прагне жоден народ. Виняток у цьому відношенні можуть становити поневолені народи. За умови, що війна може принести визволення, поневолений народ може прагнути війни, навіть якщо вона має відбуватися на його території та навіть загрожує йому жертвами в населенні й спустошенням у майні. Розрахунок простий: ув'язавшись у зовнішній конфлікт, до того зазнавши в ньому поразки, поневолювач утрачає силу контролювати поневолених.

Поневолений народ може прагнути зовнішньої війни проти свого поневолювача з двох міркувань. По-перше, коли його власна визвольна справа тісно допасується до програми війни (чи навіть і входить у програму) зовнішніх спільників. У такому випадку поневолений народ може уважати ворога свого поневолювача власне за свого спільника, а війну – за спільну справу; тоді й може координувати свою боротьбу зі спільником, розгортати національну революцію за спільним пляном, у тісному погодженні з фронтовими діями. Друга можливість – та, де програма сторони, що воює, не покривається із цілями визвольної боротьби й просто не має до неї жодного відношення, не підтримує її, хоч і не заперечує. У такому випадку поневолений народ може застосувати негативну засаду – «ворог мого ворога – мій спільник», і піднести свою справу рівнобіжно до зовнішнього конфлікту. Тоді ворог повинен розділити свої сили надвоє, і це дає вигоду обидвом партнерам. На тій основі може постати навіть порозуміння про співдію – щось вроді тимчасового союзу, посуненого так далеко, як далеко обидві сторони зацікавлені в тому, щоб пов'язуватися умовою про узгіднену дію та взаємну допомогу. Бо – це треба відзначити – сама тактична доцільність такого пов'язання тут не вирішує цілого питання.

Буває так, що держави, які перебувають у стані війни, мають її тісно визначений засяг і, щоб не дати їй перерости за певні межі, не хочуть вступати у формальну спілку з радикальнішим та ширшим у своєму засягу революційним рухом. Така стриманість може бути подиктована державі, що воює, поставою зовсім сторонньої третьої потуги, бажанням виграти настрої противника, а то й власним внутрішнім становищем. Подібно й для визвольно-революційного руху може бути невідгідно пов'язуватися політикою сторонньої держави – через політичні суперечності або через незацікавленість у тому, щоб увагу й сили піднятого народу розпорозувати на зайві справи. У таких ситуаціях складається лиш фактичне, бездогвірне союзництво. Революційний рух і воююча на фронті чужа країна використовують себе взаємно, кожне на свій лад і зі своєю власною метою.

Така війна чужої держави проти поневолювача може бути корисна визвольній боротьбі поневоленого народу, але тільки такою мірою, якою вона створює придатні обставини, вможливує чи полегшує розгорнення національного руху, який – поза тим – мусить змагати до своєї мети власними засобами й силами. Навіть повна поразка поневолювача у війні з чужими державами в такій ситуації не приносить поневоленому народові визволення, якщо він рівночасно не здобуває і не забезпечує своїх інтересів власною боротьбою.

Народи, поневолені московським більшевизмом, зустрічали війну Німеччини проти СРСР у червні 1941 р. з надією визволитися. Затривоження страхіттями модерної війни не могло переважити радісних почувань, бо ненависне вороже панування перевершувало кожне передбачуване лихо. І сподівання поневолених не впливало з якоїсь односторонньої політичної орієнтації на Німеччину. Навпаки, у їх пам'яті залишився з попередньої війни гіркий досвід німецького господарення в окупованих країнах, а деякі, хоч і скупі відомості про істоту гітлеризму, збуджували упередження і застережливість. Ішло передусім про те, щоб покласти край большевицькій неволі, і порівняно із цією метою другорядною справою виглядало й те, котра саме потуга ставала війною проти СРСР.

Революційно-визвольні рухи на території СРСР – як Організація Українських Націоналістів та подібні організації в інших країнах, зокрема в балтицьких – не обмежилися пасивним спогляданням. Вони потрактували війну як нагоду для того, щоб поневолені народи активно стали формувати свою долю засобом боротьби власними силами.

Досвід минулої війни наочно показав, що принцип «ворог мого ворога – приятель» не завжди мусить бути слухним. Бо якщо такий «приятель» у війні ставить собі за мету відбити від давнього поневолювача поневолені народи лиш на те, щоб накинути їм своє власне панування, то надій визволитися не можна покладати ні на «приятеля», ні на «приятель». Тоді й байдуже, котра з воюючих

сторін переможе, а котра зазнає поразки. Зміна однієї неволі іншою, дарма що може принести поневоленому народові певні пільги в одному відношенні й збільшити труднощі в другому, однаково суперечить основному принципові: відновленню самостійності! У такій війні поневоленому народові залишається лиш покладати надію та докладати зусиль до того, щоб війни фактично не виграла жодна зі сторін, що воює; щоб обидві, знесилені війною, не мали сили правити тими народами, за які билися. Із тією метою він мобілізує свої сили та розпочинає боротьбу на два фронти, не дозволяючи закріпитися на своїй землі жодному з окупантів і не опускаючи погляду з остаточної мети: у слушний момент очистити країну від займанців та приступити до відновлення й зміцнення власної держави. Це й був плян революційно-повстанської боротьби ОУН-УПА в час другої світової війни, плян боротьби на два фронти: проти комуністичної Москви й проти гітлерівської Німеччини.

Згаданий плян справдився лиш до половини. У результаті війни грузами лягла потуга гітлерівської Німеччини, зате залишився при житті й виріс у загрозу для цілого вільного світу старий московський імперіялізм. І хоч яке це трагічне та парадоксальне, але Москві допомогли досягнути перемогу та захопити під своє панування нові країни саме західні потуги, які в страху від сепаратного порозуміння між ССРСР та Німеччиною Гітлера забули про основне: що не лише поневолені народи, але й вони були кровно зацікавлені в знищенні обидвох.

Питання Третьої світової війни автоматично виринуло з результату попередньої війни, із нового укладу протиставних собі тенденцій і сил. І стоїть це питання відкритим ось уже дванадцятий рік. Розвиток міжнародних взаємин і подій за той час не наблизив його до розв'язки – позитивної чи негативної – ні на один сантиметр. А та розв'язка наприкінці минулої війни лежала на віддалі простягнутого рамени.

Якщо політика західних потуг розвивалася б була згідно із законами простої логіки, – а ця лінія покривалася з лінією сподівань

поневолених Москвою народів, – то вони повинні були шукати вирішальної розправи із СРСР зараз по розгромленні Німеччини. Життєві інтереси західних держав нарівні з інтересами поневолених народів не вимагали розгрому, а принаймні погамування московсько-більшецького загарбництва. Умови для цього були неповторно сприятливі: мілітарна машина Заходу була в повному русі, під зброєю були мільйони досвідчених вояків, тоді як советська армія, незважаючи на свою численність, була до краю вичерпана та позбавлена найнеобхідніших боєприпасів. На додавок Захід у большевицькому запіллі міг розраховувати на підтримку розбурханих національно-визвольних рухів, зокрема тих народів, які були в союзі із Заходом і з того титулу мали повне право чекати від нього допомоги.

Одначе політика Заходу пішла проти здорового глузду, далеко поминаючи інтереси не тільки поневолених народів, але й свої власні. І, очевидна річ, у процесі альянтсько-московського братання після війни поневолені Москвою народи перестали орієнтуватися на війну Заходу проти СРСР. Ясним стало, що в ім'я сумнівного миру західні потуги свідомо відписали большевикам цілу низку народів Східної та Центральної Європи, у тому й недавніх спільників проти Німеччини. Правда, у політичних деклараціях західних урядів усе ще було видно зацікавленість положенням цих народів, а навіть бажання їм допомогти. Але західня прихильність ніколи не наблизилася (тим більше не переступила) до лінії загрози конфлікту з Москвою, воєнного, а навіть дипломатичного. А без конфлікту з большевиками допомога поневоленим народам практично була неможлива.

Більш того, повоєнний розвиток міжнародних відносин виявив, що західним потугам бракує волі й рішучості навіть для того, щоб, ставляючи греблю перед розростанням большевизму, забезпечити свої власні інтереси.

Час же проминав не конче корисно для Заходу. У початковий період по війні кількісна перевага советських дивізій була не тільки

зрівноважена, але й перевершена значною технічно-матеріальною перевагою воєнної машини західних потуг. І коли ці потуги своєю перевагою не покористувалися (не конче для війни, а, власне, для уникнення війни відповідною пресією на Москву), то тим гірше для них. Із ходом часу відношення сил почало змінятися в користь СРСР, і саме тоді почалися балачки про можливість нової війни. Західні держави великою мірою здемобілізували не тільки свої армії, але й воєнну продукцію, переставивши свою індустрію на продукцію мирну. Зовсім протилежно вчинила Москва, де розвиток господарства і, зокрема, індустрії по лінії підготовки до війни йшов увесь час перед тим і де натиск на озброєння ще збільшився. Властивій демобілізації СРСР не провів ніколи. Були здійснені тільки певні перегрупування, реорганізація й переозброєння, розрекламовані назовні як частина роззброєння. Мирний час большевики використали для внутрішнього впорядкування, і в програмі того впорядкування – здушення всякого роду «ворогів народу», а насамперед революційно-визвольних рухів поневоленних народів. В обличчі змасованих військово-політичних акцій, власних великих утрат, при стабілізації міжнародного становища на довший час, поневолені народи мусіли припинити війну повстанськими арміями та обмежитися на підпільній дії.

Із другого боку, совети отримали поважне підсилення свого воєнного потенціалу від свіжо загарбаних країн в Європі та в Азії. Екстенсивно використовуючи матеріальні ресурси, а також ресурси людські – звичайних робітників, селян і насамперед учених, конструкторів, техніків і фахівців із різних ділянок, – большевики відносно в короткому часі добилися таких успіхів, яких на Заході й не передбачали.

Найбільше ж вплинули на зміну в відношенні мілітарних потенціалів Заходу і СРСР советські досягнення в ділянці винаходів модерної зброї: ракетної, атомової та водневої. Те, що Москва отримала у своє посідання атомову зброю, дуже фатально відбилося на цілій повоєнній політиці західних держав, і виглядає, що буде мати негативний вплив і надалі. Монопольне посідання атомової зброї Сполученими Штатами Америки створило було присипляюче почуття безпеки в

цілому західньому бльоці. Бо не тільки американці, але також інші поклалися на те, що атомова зброя може відстрашити від агресії Москву та її мільйонові армії. Розраховувалося, що Москва таємниці розщеплення атома не збагне, а в розвитку атомових дослідів ніколи не зуміє наздігнати Захід. Той же розрахунок виявився хибним. Тепер уже загально відомо, що Москва має й атомову бомбу, і водневу – при тому атомову зброю вводить у звичайне озброєння армії, – і далекосяглі ракетні стрільна, і летунство та фльоту, які принаймні кількісно не залишаються позаду Заходу. Західні калькулятори перерахувалися по-перше тому, що належно не взяли до уваги того підсилення науково-технічними силами та індустріяльним вирядом, яке отримали совети, загарбавши нові західні країни, зокрема частину Німеччини. По-друге, підвела західня система безпеки, й большевицька розвідка та агентура отримали чимало важливих таємних матеріялів від самих таки західніх потуг. Зрештою, випущено було з уваги також і те, що, хоч рівень розвитку советської промисловости є низький, Москва вміє й може надолужувати та вирівнювати свої хиби методами насильства й натиску в потрібному напрямі.

Попереднє виключне посідання атомової зброї було для західніх потуг тим чинником, яким вони забезпечувалися на випадок крайньої потреби. Вжиття нищівної сили атома входило в гру тільки на випадок воєнної агресії безпосередньо проти Заходу, конкретніше – проти Західньої Європи. І, можливо, у тому відношенні розрахунки якоюся мірою справдилися, можливо, що загроза атомового бомбардування стримала большевиків від приманливої агресії проти Західньої Європи. Але дальше покладання на силу атома не оправдалося та, остаточно, вийшло на користь большевикам. По-перше, прийнявши оборонну поставу під прикриттям атомової сили, як остаточно засобу проти агресії, Захід зовсім занедбав наступальну стратегію. По-друге (і у зв'язку з першим), із почуття безпеки від посідання атомової зброї той же Захід зредукував мілітарні сили, які орудують т. зв. конвенціональною зброєю. У висліді цього, спроможність Заходу протиставитися Москві самою конвенціональною зброєю, не вдаючись до

атомової, неспівмірно змаліла. У свою чергу це стало причиною для того, щоб західні потуги ще глибше, ніж коли, запали в пасивність та в дефензиву.

Визначення умов, за яких Захід був готовий вжити атомову зброю, мало той недолік, що Москва отримала вільну руку для експансії в усіх напрямках, крім західного. Бо західні держави, забезпечуючись самі безпосередньо вдома, «забули» визначити виразну межу своєї поступливості на континенті, скажемо, Азії. Тим і покористувалася Москва. Завжди дбаючи тільки про те, щоб не викликати поважного зудару, вона опанувала Китай та розпалила низку «льокальних конфліктів» і «громадянських війн», як у Персії, Греції, Кореї, Індо-Китаї, на Середньому Сході тощо. Московському імперіялізмові залишилося поважне поле росту.

Отож, не заперечуючи припущення, що посідання атомової зброї Заходу відклало вибух Третьої світової війни, можна сміло твердити, що воно того вибуху не унеможливило. Цілком навпаки, Захід без війни програв, тоді як Москва виграла, мабуть, більше, ніж могла була виграти у світовій війні. Справа в тому, що атомову зброю давала західнім державам почуття безпеки неспівмірно більше до сили, яку вона насправді становила. Дуже можливо, що без такого почуття безпеки Захід серйозніше поставився б до загрози та викресав би із себе ще стільки енергії, щоб бути спроможним поставити край московській експансії. Нам здається, що для оправдання такої тези знайшлося б стільки само аргументів, як і для другої, ніби атомову зброю в монопольному посіданні Заходу врятувала світові мир. Обидві тези сходять до теоретизування в площині «що було б, якби було інакше».

II.

Американське виключне володіння атомовою зброєю, поєднане з повним змобілізуванням цілого воєнного потенціалу англо-американського бльоку наприкінці Другої світової війни, давало західнім державам мілітарну перевагу над советами. Якщо б тоді ці держави, зокрема ж США, керувалися тими самими морально-політичними

засадами супроти большевицького імперіялізму, якими керувалися в трактуванні гітлерівської Німеччини і Японії, то їхня перевага в перші повоєнні роки не була б так змарнована. У тогочасній ситуації вже первісна атомово бомба була дуже сильним засобом офензивної, а не тільки дефензивної політики й стратегії. Успішне застосування цієї зброї у війні проти Японії показало її велике мілітарне значення. Після того вже сама погроза й готовість застосувати її в новому конфлікті були б засобом дуже сильного натиску й могли примусити большевицький імперіялізм до відступу. Таким чином тверда й наступальна політика західних держав, сперта на мілітарну перевагу, давала вигляди на зменшення большевицької загрози та на довготривале усунення небезпеки нової війни. Залишається історичним фактом, що США навіть не пробували йти по тій лінії.

Дефензивна, а то й просто дефетистична політика західних альянтів звела атомову зброю до ролі забезпечення Заходу від безпосередньої воєнної агресії СССР. Але політика відстрашування від агресивної війни, сперта на однобічне посідання атомової бомби, виявилася дієвою тільки на коротку мету. Большевики вспіли малими, периферійними війнами та під'їзною експансією поширити своє володіння на великі простори в Азії. Одночасно вони могли безпечно й з повною напругою працювати над засвоєнням і використанням термоядерних та інших нових родів зброї.

Усупереч передбаченням і запевненням керівних політичних і військових кіл Заходу, СССР несподівано швидким темпом наздогнав США саме в тих ділянках воєнної техніки, у яких американці вважали себе безконкурентними першунами на довгий час. Тепер уже нема сумніву, що СССР має не тільки наукові й технологічні ключі до продукції різnorodної термоядерної зброї, але вже пройшов стадію початкового експериментування, продукує і нагромаджує водневі бомби та інші засоби далекосяглого й масового нищення. Щоправда, перегони ще не закінчені й продовжуються в силовому, кількісному та різnorodному відношенні продукції термоядерної зброї. Але тепер навіть поважні ріжницї в досягненнях однієї і другої сторони вже не мають вирішального значення.

Важливе те, що як Америка, так і СРСР має наготові до вжитку такі бомби і в такій кількості, що ними можна знищити величезні країни. Коли обидві сторони досягли цього рівня, тоді дальші «удосконалення» родів і сили термоядерної зброї мають значення другорядне.

Після приблизного вирівнювання спроможностей продукувати термоядерну зброю особливого значення набули проблеми її ужиття й оборони від неї. Здається, що найслабше стоїть справа протиядерної оборони, себто з винахідництвом достатньо успішних засобів і методів активної оборонної протидії. А ці питання стають для Заходу дуже пекучими, бо в руках агресивної й безоглядної большевицької Москви є страшні засоби масового нищення. Щодо практичної спроможности заатакувати противника різними родами й калібрами термоядерної зброї, то обидва суперники вже далеко заавансовані. Питання баз для воювання цієї зброєю в основному розв'язане по обидвох сторонах. Подальша розбудова й удосконалення таких баз можуть скріпити силу й готовість одного чи другого бльоку, але на засадничі зміни в тому відношенні нема виглядів. Західні держави мають перевагу в тому, що вони диспонують опірними й оперативними базами, розміщеними довкола підбольшевицького простору. Однак величина цього останнього значною мірою послаблює значення тієї переваги. Внутрішня й зовнішня стратегії мають свої корисні та від'ємні сторінки в кожній війні. Мабуть, так буде й в атомовій добі. Коли обидві сторони орудують приблизно рівновартими технічними засобами й пригтовляються до війни в наперед знаних умовах, тоді для воєнних дій як оточуючих, так і в оточенні, зокрема при величезних просторах, будуть корисні й труднощі.

Обидва бльоки, західній і советський, мають уже чимало середників, придатних кидати атомові й водневі бомби чи стрільна. Летунські сили обидвох бльоків під оглядом технічним розвиваються менш-більш однаково. Але СРСР має перевагу в їх кількості, утримуючи продукцію літаків у найбільшому напруженні. Нема теж підстав припускати, що совети уступають американцям

у конструкції та продукції бомбардувальників середнього й далекого засягу, пристосованих до скидання термоядерних бомб, якщо знані досягнення їхньої летунської продукції виявляють поважний рівень.

Західні держави, напевно, ще мають значну перевагу над СССР на морі. Сполучені воєнно-морські сили Заходу далеко численніші, а також щодо їхньої якості більшовикам нелегко його наздогнати. У цьому відношенні багато значить загальний рівень, досягнений великими мореплавними націями впродовж століть, дбайливо плеканий далі. До того ж географічне положення значно погіршує воєнно-морську ситуацію СССР, примушуючи його розділяти свої фльоти у світовій війні на три окремі морські комплекси: північний, південний і далекосхідний. Власне в морській війні географічне положення даватиме догідніші умови західнім державам, які діятимуть з'єднаними морськими силами з усіх боків. Більшовики не можуть мірятися з ними своїми розподіленими морськими силами.

Ураховуючи цю ситуацію, Москва намагається вирівняти свою слабкість на морі надзвичайно сильною підводною флотою. Західні експерти твердять, що СССР найбільше має підводних човнів і під тим оглядом далеко перевищує колишню силу гітлерівської Німеччини. Треба враховувати й те, що більшовики використали досвід минулої війни, здобутки німецької техніки та застосовують різні нові винаходи. Через це підводні човни можуть бути в атомовій війні дуже небезпечними не тільки для морських, а теж для наземних об'єктів. Коли б в атомовій війні совети використали свою велику перевагу підводними човнами, то цим вони значною мірою могли б вирівняти недостачу постійних баз поблизу американського континенту, якими розпоряджають американці, для ракетно-атомового обстрілювання противника.

В останніх перегонах озброювання головна увага обидвох сторін зосереджується на ракетній зброї. Не тільки в лабораторіях конструкторів і на дослідних полях з'являються все нові роди ракет, їх є вже чимало в серійній продукції та у військових складах. У парі з продукцією й випробуванням найважчих, далекобійних, чи т. зв.

міжконтинентальних ракет, воєнна індустрія вже випускає більшою кількістю різні ракети середнього засягу й близького бою. На цьогорічній жовтневій параді в Москві вже показували великокаліброву реактивну артилерію, яка, ніби, значно перевищує силу й засяг відомих «Катюш»⁴. Різноманітність і широке впровадження ракетної зброї вказують на загальне переконання в советському й атлантийському бльоках, що саме цього роду зброя може надати остаточну перевагу в цілому озброєнні. Зокрема, ракети середнього й далекого засягу матимуть велике значення для широкопростірного знищення ворожих теренів важкими термоядерними бомбами. Під цим оглядом далеконосні ракети, керовані на віддаль, а ще більше баталістичні, відкривають майже необмежені можливості в бомбардуванні території противника. Оборона від них значно важча, ніж оборона від бомбардування з допомогою летунства й морської фльоти.

Спочатку виглядало, що Америка далеко випередила Москву в конструкції далекобійних ракет. Це й давало Заходові почуття переваги в модерній зброї ще якийсь час після того, як совети зламали американський монопол на атомову й водневу бомбу. Несподіваним для Заходу було те, що СРСР перегнав США запуском «супутників» довкола Землі, зайняв перше місце у виробництві та успішнім застосуванні ракет найдалшого засягу. При цьому дійшло до публічного відома, що совети мають новий, незнаний на Заході погінний матеріал надзвичайної сили. Це надає їхнім досягненням у ділянці ракет й артилерії ще більшої ваги й тривкості.

Большевики, як звичайно, із великим галасом використовують свою теперішню перевагу в поодиноких ділянках воєнної техніки, збиваючи на тому політично-пропагандивний капітал для своєї дальшої експансії. Але, розглядаючи справу холодно, не можна

---

⁴ Рід московсько-большевицької ракетної артилерії, що нею користувалися большевики під час другої світової війни проти німців, зв. теж «Сталінськими органами». Це були з'єднані в цілість стрільна разом вистрілювані.

вважати большевицьких досягнень такими факторами, які засадничо й настало змінюють відношення сил у користь Москви. Тимчасові досягнення чи навіть довша перевага в поодиноких ділянках озброєнь ще не дають жодній стороні абсолютної переваги, поскільки мілітарні потенціали складаються з багатьох факторів, а різні роди модерної зброї взаємно доповнюються й вирівнюються.

Переглядаючи головніші досягнення у продукції модерного воєнного виряду, приходимо до висновку, що обидва протиставні бльоки, атлантийський і советський, орудують, приблизно, рівнорядною мілітарною технікою. Безслідно проминув той час, коли США монопольне володіли атомовою й водневою зброєю, яка, хоч і не вдосконалена ще, давала західньому бльокові одноразову перевагу над СССР, і її не можна було вирівняти іншими факторами. Дальший розвиток озброєнь пішов усупереч сподівань Заходу. Він приніс удосконалення термоядерної зброї та іншого різнородного воєнного виряду, від реактивного летунства до ракет, не тільки для США, але й для СССР, уможливіючи таким чином усебічне застосування засобів масового й далекосяглого нищення. Тепер обидва бльоки, США й СССР, менш-більш однаково готові воювати тими модерними найстрашнішими засобами нищення. Можна сказати, що ракетно-термоядерна війна технічно дозріла в обидвох протилежних таборах. Через вирівняння, хоча б приблизне, найновіших технічних засобів масового нищення по одному й другому боці коло замикається. Залишається ще велике розхилення ножиць між: модерною наступально-нищівною зброєю та протиставними їй методами й засобами оборони. Але це розхилення теж однакове для обидвох сторін, тому воно не має вирішального значення, тим більше, що недостачі у власній обороні звичайно не спиняють агресора від провокування війни.

Такий розвиток надав атомово-водневій зброї цілком іншого значення, ніж вона мала напочатку. Володіючи нею монопольно, США трактувала її як остаточний оборонний засіб від агресії СССР, як середник відстрашування, що мав не допустити до виникнення третьої світової війни. Американські атомові й водневі бомби мали

би бути засобами, спрямованими на придушення великої воєнної пожежі. Тепер же, коли термоядерні бомби й стрільна можуть падати по обидвох боках, вони стають тим матеріалом, який кожному більшу воєнну пожежу може перетворити в планетну катастрофу цілого людства. Принцип, на якому засновуються конструкція й діяння атомової зброї, себто принцип ланцюгової експлозійної реакції – переноситься теж на наслідки застосування цієї зброї. Якщо б котрась одна сторона почала воювати термоядерними бомбами, то це автоматично викликало б таку саму відповідь противника. Остаточного кінця такої війни не можна докладно передбачити, але її наслідком напевно було б страшне спустошення на територіях обидвох блоків, що втягнені у бойові дії. У цьому однозгідні теж компетентні політичні знавці.

У нашому розгляді істотне значення має питання: чи сучасні досягнення у воєнній техніці збільшують або зменшують можливість виникнення нової війни й наскільки. Коли американське монопольне посідання атомової зброї зводило її виключно до оборонного засобу від большевицької агресії, то нема сумніву, що така зброя у виключному советському посіданні була б тільки поштовхом і знаряддям большевицької агресивної війни. Бо руйнієм такого чи іншого використання своєї сили та своїх засобів в обидвох випадках було й надалі буде засадниче політично-вольове наставлення даної держави. Зовнішні обставини та спроможність власних сил у порівнянні до сил противника тільки підсилюють або погамовують пряме діяння у зміслі внутрішнього наставлення.

Розглядаючи це питання на базі реальної політичної дійсности, треба узгляднити постійне діяння фактора домінанти в сучасних міжнародніх відносинах, яким є експансія московсько-большевицького імперіялізму. У своєму нестримному намаганні далі поширювати свої володіння й підкорювати собі нові народи у вигляді їх комунізування червона Москва вживає всіх можливих засобів, які дають їй вигляди на успіх. До них належить теж підступна чи відкрита агресивна війна, коли большевики сподіваються перемогти, а інші намагання не дають успіху через відпорність атакованого народу.

Якщо атомова зброя у руках виключно американських не спина московської імперіялістичної експансії, то нема підстав думати, що це станеться тепер, коли нею володіють теж більшовики. Навпаки, московський імперіялізм проявить ще більший розмах і гостроту під впливом почуття збільшеної власної сили. Свідомість не гамуватиме цього почуття й ним підштовхуваної експансивності, що й протиставний бльок має рівноядну модерну зброю. На більшовиків сильніше впливає гордість із того, що в деяких технічних ділянках, у яких Захід донедавна мав абсолютну перевагу, тепер він ледве їм дорівнює.

Але можна думати, що посилення й загострення більшовицьких імперіялістичних прагнень ще не мусять збільшувати готовости Москви розпалювати війну в ситуації, що склалась. Вона може намагатися здійснювати свої імперіялістичні пляни виключно мирними засобами, уникаючи воєнних авантур. У тому вирішальне значення повинно б мати не питання відношення сил, а тільки переконання, що атомова війна не може дати нікому жодної користі, лиш мусить принести обидвом таборам – агресорові й нападеному, переможеному і переможцеві – катастрофічні жертви й спустошення, отже, майже однакову, абсолютну поразку.

Такими, власне, аргументами оперують багато відповідальних і впливових людей на Заході. Не бажаючи війни, вони намагаються доводити, що вона неможлива. Підставою таких розумувань є теза, що вона, світова війна, мусіла б бути атомовою, у ній була б повністю застосована ціла модерна техніка. Це було б жахливе взаємне знищування, яке стало б могилою для обидвох сторін, що воюють, а не тільки для переможених. Отже, ніхто, жодна держава не може розпалювати такої війни, бо ніхто не схоче добровільно йти на самогубство. Таким-то, мовляв, чином, розвиток воєнної техніки зробив війну абсурдною, через те й неможливою.

Цього роду аргументація не позбавлена логіки, й вона, безперечно, відповідає переважаючим настроям людства. Але події не все йдуть по лінії домінантних бажань та логічних передбачувань. Важливіше є вгадати, як розуміє справу і як до неї ставиться той

чинник, який має в руках ініціативу та від якого залежить питання: буде чи не буде нова війна. Іншими словами, що плянує і що робить советська верхівка в Кремлі. Щоб мати влучну відповідь, треба дивитися на ті факти, які виявляють справжнє наставлення, характер і спосіб поступовання червоної Москви.

Ми вже згадували, що виключне американське володіння атомовою бомбою не відстрашило большевиків від провокування все нових воєнних конфліктів у різних частинах земного гльобу. Громадянська війна у Греції, велика комуністична війна в Китаї, війна в Кореї, війни в Індо-Китаї та в Індонезії – усе це кільця нерозривного ланцюга воєнних інтриг, інспірованих і керованих червоною Москвою. США могли відповісти на них атомовими бомбами, й це, напевно, примусило би Москву зревідувати свою агресивно-імперіялістичну політику. Чи Москва з певністю розраховувала на те, що США в таких випадках не використають свого найсильнішого мілітарного аргументу? Якщо такий розрахунок був у московській калькуляції на першому пляні, то була теж узгляднювана й друга можливість. Терени та спосіб московського розпалювання малих, периферійних війн виразно вказують, що большевики завжди резервували собі можливість відв'язуватися від розпочатої війни й припинити її, якщо б вона прибирала небажаний і загрозовий для них розвиток. Атомові реакції Заходу, напевно, була зарахована у Москві саме до таких виїмкових і небажаних можливостей, які примусили б її змінити курс своєї політики.

Після такого порівняльного розгляду насуваються поважні сумніви, чи тепер, коли Москва теж має атомову зброю, вона буде обережніша в розпалюванні воєнних пожеж. Вирішальним моментом такої стриманости Москви мало би бути переконання, що при сучасному стані озброєнь обидвох бльоків кожна війна мусить автоматично розвинутися у війну атомову. Але чи московські верховоди теж керуються цим переконанням та чи мають вони такий же самий страх від атомової війни, як Захід? Правда, останнім часом погрози атомовою війною сипляться з обидвох сторін значно виразніше й частіше, ніж колись, але мета цих погроз не однакова.

Під час комуністичних периферійних і локалізованих війн в Азії західні держави вистерігалися безпосередньо погрожувати атомовими бомбами, хоч мали для цього можливість і поважну причину, бо самі були заангажовані у воєнних конфліктах. Щойно згодом вони почали заповідати, що на випадок нової агресії застосують атомову зброю, прийнявши стратегію відстрашування й відплати.

Атомове озброєння західних держав Москва найперше використала пропагандивно, прибираючи позу «гуманного» оборонця миру. Коли ж їй вдалося наздогнати Захід у продукції атомової, водневої і ракетної зброї, тоді погрожування нею зробила засобом своєї політики – політики застрашування і шантажів. Тепер советська пропаганда й дипломатія на всі боки послуговуються твердженням, що кожний воєнний конфлікт мусить перейти у всезнищуючу атомову війну. Одночасно Москва виразно підкреслює своє заінтересування, а за цим й неминуче активне втручання в назріваючих конфліктах. Вона заповідає, що обстрілюватиме всезнищуючими атомовими бомбами, ракетами й стрільними всі частини земного гльобу. У цей спосіб вона намагається погрозами стероризувати весь світ та примусити всі народи й держави до щораз більших поступок у користь московської загарбницької експансії. Якщо котрийсь народ піддається сугестії й тискові советського застрашування та стає на шлях усе дальших поступків і капітуляції, то це приводить його, без бою й спротиву, у московсько-комуністичні тенета, у яких його жде гірша загибель, ніж у кратерах атомових бомб.

Що ж буде, коли московський наступ погрозами не матиме успіху, коли він натрапить на неподатливість і відпорність західних держав? Чи й тоді Москва буде керуватися тими самими гаслами, якими послуговується в теперішній ракетно-атомовій дипломатії? Чи зречеться вона дальшої імперіялістичної експансії, якщо для неї не буде інших шляхів, крім війни, чи навпаки – розпалить термоядерний катаклізм?

Попередні міркування приводять до висновку, що ні західній, ні комуністичний бльок не мають виглядів на те, щоб ударами

модерної зброї відразу розбити й спаралізувати противника такою мірою, щоб він уже не міг відплатитись такою самою зброєю. Якщо б західні держави заатакували СРСР зосередженими силами різних своїх воєнних баз, розкинутих довкола підсоветського обширу, то один такий удар ще не спаралізував би мілітарної сили противника. Очевидно, що того роду воєнна ініціатива ніяк не вкладається в наставлення та політику західних держав. Отже, у цьому випадку, таку можливість треба виключати. Але тут беремо її під увагу цілком теоретично, щоб мати оцінку чисто мілітарного характеру.

Поки наступ західних альянтів розторочить наземні й летунські сили советського бльоку, ці сили будуть намагатися розпочати наступальні дії в Західній Європі, на Близькому й Середньому Сході та в районах Південно-Східної Азії. Незнищені першим наступом альянтів воєнні бази термоядерної зброї, зокрема ракетні стрільна, були б негайно використані советами в наступі на Захід – водяним і повітряним шляхами. На перешкоді провести блискавичну розтрощуючу противника війну Атлантийському бльоці стоять величезні простори противника, на яких розташовані його воєнні бази та сили. Ці перешкоди збільшені ще й безпорадною слабкістю західньої офензивної розвідки, яка не може дати добрих і точних відомостей про стан советських військових сил, їх розміщення та пересування, а теж не має достатніх відомостей про розміщення советських воєнних баз.

Але й совети не мають кращих виглядів на успішність блискавичної атомової війни проти західних держав. Головною перешкодою для них є розміщення фронтових і запільних сил та баз противника в міжконтинентальному масштабі, так що навіть ліквідація одних фронтів не закінчує війни. Західній бльоку зможе завдавати большевикам дошкульні удари з інших боків. Розпалена тотальна війна у глобальних розмірах і при застосуванні модерних засобів не була б вирішена початковими успіхами, хоч би вони мали велике стратегічне значення. Коли ж така війна продовжувалася б аж до повного вичерпання й капітуляції котрогось одного бльоку, то при сучасних засобах масового нищення й переможний бльоку

зазнав би таких великих утрат, що вартість його перемоги була б сумнівною.

Логічний висновок, який переважає, мабуть, по обидвох сторонах, підтверджує переконання, що ні західні держави, ні ССРСР не плянують атомової війни з розрахунком на її блискавичний і переможний перебіг. Якщо Москва сама не зважується на атомову війну, то одночасно розраховує на те, що у західних державах страх від війни взагалі, а від атомової зокрема, має значно сильніший, децидуючий вплив. І саме на таких розрахунках можуть засновуватися дуже сміливі й ризиковні спекуляції Москви. Кожний прояв страху від війни на Заході буде ще більше скріпляти московську агресивну політику застрашування війною. Але, правдоподібно, на тому не закінчиться.

Большевики можуть, усупереч власним твердженням і західній opinio, уважати, що війна в сучасній ситуації формою й розмірами не мусить перетворитися в атомову світову війну, а утримана в певних межах буде далі успішним засобом їхньої експансії. Приймаючи таку засаду, Москва може знову розпочати серію обмежених конфліктів, щоб ними проламлювати опір там, де інші засоби не дають успіху, та ступнево поширювати своє панування над іншими народами.

Які є підстави для такого припущення? Перша – це вищезгаданий розрахунок на те, що західні держави бояться великої атомової війни більше, ніж большевики. Отже, вони будуть за всяку ціну відтягати реакцію атомовою, термоядерною й ракетною зброєю, себто застосують її тільки в крайньо необхідній ситуації. Однак большевики сподіваються, що провоковані ними обмежені війни й такі ж агресивні наміри не викличуть крайньої реакції Заходу та дадуть їм можливість поширювати свою експансію без особливого ризику. Крайня реакція Заходу на большевицьку агресивність залежатиме першою мірою від території, розмірів і характеру воєнного конфлікту, себто від тих факторів, що їх большевики можуть регулювати самі, як агресори. Якщо б вони пішли війною прямо на

котрись із західніх держав на її власній території або почали воювати важкою ракетно-термоядерною зброєю, тоді західній бльок був би примушений до атомової оборонно-відплатної війни. Але вони, мабуть, не рахуються з такою реакцією Заходу в ситуації, коли розпочнуть периферійні війни, обмежені вживанням звичайної зброї, у яких західні держави оборонятимуть свої інтереси й позиції теж в обмеженому розмірі, бо вони не будуть мати для них першорядного життєвого значення. Москва сподівається, що в таких випадках Захід, так як і попередньо, не буде поширювати розмірів і гостроти конфлікту та не вживатиме зброї масового нищення.

Другий фактор, який може штовхнути ССРСР до обмежених воєнних агресій, – це відношення у потенціальній спроможності постійно готових мілітарних сил у засягу т. зв. звичайної зброї. Під цим оглядом совети мають перевагу над західніми державами. Тому советська ініціатива в обмеженій війні, у якій обидва бльоки воювали б тільки конвенціональною зброєю без важких засобів далекосяглого, масового нищення, обіцяє Москві, як агресорові, початкову перевагу. Вона може рахувати теж на те, що західні держави волітимуть програти в меншій, периферійній війні та знову понести деякі обмежені втрати поза власними країнами, ніж розширювати війну або започаткувати перетворення її у світову атомову пожежу.

Щоб не спровокувати тотально-воєнної реакції Заходу, Москва, правдоподібно, у розпалюванні воєнних конфліктів буде застосовувати тактику прикривання й зменшування їх засягу та гостроти. Така тактика відповідає стратегії ступневої імперіялістичної експансії та підбоїв Москви. У її застосуванні вона має багато можливостей. Типовий зразок такої тактики полягає в тому, що Москва офіційно не ангажується у війну, нею спровоковану, а тільки веде її посередньо, руками своїх сателітів чи т. зв. «добровільцями». А безпосередня, одверта участь Москви у війні може бути маскована нібито «гуманними» мотивами збройної інтервенції.

Як бачимо, теперішній розвиток воєнної техніки в обидвох бльоках аж ніяк не є забезпеченням від виникнення воєнних конфліктів

обмеженого засягу. Вирішальний вплив має тут політично-вольове наставлення по обидвох боках, зокрема непослаблена динаміка московського імперіялізму, який не натрапляє на відповідну рішучість західніх держав. Домінація советської експансії при з'ясованому тут відношенні мілітарних потенціалів дає більшовикам головну ініціативу у формуванні міжнародньої ситуації та дозволяє їм послуговуватися не тільки погрозами війни, але й воєнними розграми.

Основна зміна в питанні війни може прийти тоді, коли зміниться відношення сил між обидвома протиставними бльоками не тільки в ділянці воєнної техніки, але й в ділянці загальної здатності й готовності до війни. Центральне значення завжди має стан політичної децизії держав та морально-вольової рішучості народів. Можливості застосувати у війні важку модерну зброю зростають тоді, коли один бльок осягне в тому відношенні абсолютну перевагу, або коли матиме відповідні засоби й методи успішної оборони від діяння тієї зброї. Крім того, існує ще можливість очайдушного її застосування в розпачливому положенні.

Коли пишемо про новітню воєнну техніку як про окремих фактор, який впливає на питання війни, то не маємо на увазі всіх воєнних винаходів і технічних удосконалень, а тільки засоби далекострільної ракети. Частина нових воєнних винаходів входить у склад звичайної зброї як її доповнення чи модернізація. Наприклад, атомові й ракетні артилерія, ракети близького бою і т. п. уже уведено в склад звичайної, тактичної зброї. Вони узглядені й в структурі армій та в нових засадах стратегії і тактики як невідлучні фактори, і цього розвитку вже не можна ні спинити, ні завернути. Тому в кожному новому воєнному конфлікті з безпосередньою чи посередньою участю великодержав, напевно, будуть воювати модерною зброєю легшого калібру й тактичного фронтового засягу.

Також важкі далекосяжні роди термоядерної і ракетної зброї, хоч і не введені у бойові дії, будуть самим своїм існуванням впливати на образ і розвиток війни, на стратегію й тактику. Жоден із бльоків, що ведуть війну, не може мати певности, чи ворог несподівано не

заатакує його тією зброєю, і, рахуючись із такою можливістю, мусять відповідно розташовувати свої сили. Загально можна передбачити, що майбутні війни будуть відзначатися великою рухливістю, уривчастістю й незвичайною глибиною фронтових смуг, а тактика буде більш зближена до тактики партизанської, ніж до позиційної війни.

Застановляючись над розвитком модерної військової техніки, можна прийти до сумних висновків. Загальний розвиток техніки ставить машину й різноманітні технічні засоби на послуги людині, влегшує їй працю, продукційні процеси та опанування різних ділянок життя. Натомість новітня воєнна техніка сповняє протилежну роль, вона робить людину своїм невідьником, об'єктом своєї нищівної сили. Через її розвиток війна щораз більше умасовлюється, втягає у свої безпосередні нищівні дії не тільки величезні армії, але й цілі народи та їхні країни. В образі модерної війни виявляється весь трагізм сучасної цивілізації, причиною якого є те, що в парі з матеріально-технічним поступом не йде відповідне духово-моральне піднесення людей і народів. Коли незмеханізована війна мала, побіч негативних, і позитивні впливи в розвитку народів, вирощуючи героїчні прикмети, то модерна, чисто технічна війна, як процес машинального масового вбивання людей і знищування людських надбань, виродилася в безглузде злочинство. Уже друга світова війна неоднократно прибирала такий характер. Найновіші роди зброї, повністю застосовані у війні, довели б той розвиток до остаточної катастрофи.

Коли держави не потрапили взяти під контроль перегонів озброєнь та втримати розвиток військової техніки в розумних межах, то такий стан, що дає вигляди на самовилучення з дії найважливіших родів зброї через урівноваження й взаємне шахування, приходить розцінювати позитивно. Але цей стан і його гальмує діяння не мають ознак певності й тривкості, бо перегони озброєнь йдуть далі. Якщо б Москва здобула абсолютну перевагу

в ракетно-термоядерній зброї, тоді пропав би весь гальмуючий вплив рівноваги й небезпеки. Тому її застосування у війні зросли б дуже сильно.

Найновіший розвиток атомової воєнної техніки розбиває оманну орієнтацію західних держав на незмінну перевагу в модерній техніці, яка ніби запевняє їм безпеку. Коли Заходові не вдасться відзискати тієї переваги й те, що мало бути захисним щитом, обернеться в найбільшу загрозу, тоді в політичному й у стратегічному думанні західних народів може наступити здоровий перелім, який приведе до власної оцінки всіх факторів, зокрема в підсоветському обширі.

III.

Противольшевицька, національно-визвольна революція розраховує на інший, протилежний спосіб дії, ніж модерна змеханізована війна. Вирішальною діючою силою революції є людина, яка в ім'я найвищих національних і вселюдських ідеалів веде боротьбу з московсько-советським імперіялізмом і людиноненависним комунізмом. Процес революції має вирвати народ і людську одиницю з-під володіння советського режиму та зробити з них свідомих, активних борців за волю й правду. Цей процес має обезвладнити цілий механізм советсько-московської сили, у тому числі й мілітарної. Советська воєнна техніка буде спаралізована, якщо люди, які продукують і обслуговують її, перестануть виконувати волю советського режиму й свої сили, з'єднані в революційному чині, скріплені воєнною технікою, спрямовують на розгромлення командних центрів советсько-московських агресорів та відданих їм виконних і бойових з'єднань.

Звичайно, війна сприяє розгортанню революційної боротьби. Якщо механізація війни зменшує безпосередній вплив вояцької маси на розвиток подій, перетворюючи її в об'єкт війни, то зрівноваження технічних засобів і вилучення з дії найтяжчих із них є корисними явищами, бо хоч якоюсь мірою привертають значення людини-вояка.

Можливості виникнення світової війни, викликаної советсько-московською агресією для загарбання чергових країн, не

обіцяють найкориснішої ситуації для протибольшевицької визвольної боротьби. Усе ж таки така війна може створити пригожні умови для широкого розгорнення революційної боротьби. Кожна війна розгортає власну динаміку й часто далеко переходить ті межі, які спочатку накреслює ініціююча сторона. Революційна боротьба поневолених Москвою народів своїм самостійним розвитком і своєю енергією може надати війні інший перебіг і вислід, ніж передбачають пляни воюючих сторін.

Щоб так сталося, революційні сили поневолених народів мусять докласти всіх зусиль і своєчасно розгорнути революційну боротьбу в таких формах і розмірах, які можуть мати важливе значення в цілій военній ситуації. Для цього необхідна відповідна підготовчо-революційна діяльність серед поневолених Москвою народів – діяльність ідейно-політична, організаційно-оперативна й військова. Найважливіше те, щоб визвольно-революційні сили захопили у свої руки ініціативу. Звичайно, розгортання широкої революційної боротьби у военній ситуації мусить бути пристосованим до розвитку воєнних подій. Але це пристосування ґрунтується на передбачуванні та відчутті надходячих моментів пригожої ситуації, на самостійному скріплюванні революційно-збройної боротьби. Треба використовувати всі труднощі ворога, його поразки, зв'язаність його рук війною й революційними діями, мобілізувати зріст революційних настроїв серед народу й вояцтва.

Ми вже відмітили, що теперішній морально-політичний і мілітарний стан Заходу та відношення сил не дають підстав сподіватися, що в розвитку подальшої міжнародньої ситуації західні держави переберуть ініціативу у свої руки. Зокрема, в питанні війни із СРСР їм важко вийти зі сліпого кута та спромогтися на рішучі кроки. Для цього потрібні поважні зміни. Навіть тоді, коли західні держави будуть втягнені советами у воєнний конфлікт, вони намагатимуться обмежити його на найменших розмірах. Це стосується не тільки до територіяльного засягу й гостроти, а так само й до наміченого вислїду війни. Західні держави будуть найперше намагатися кожний

воєнний конфлікт закінчити компромісом із Москвою, якщо він буде можливий, без надто дошкульних утрат.

Якщо настанова Заходу не зміниться, то на випадок війни між ССРСР і західними державами поневолені народи не могли б трактувати цю війну за війну визвольну. Це значить, що революційно-визвольна боротьба не може ставити собі за головне завдання співдію з воєнними діями західних держав, якщо вони не включають у свою воєнну мету визволення поневолених народів. Тактична співдія в поодиноких справах і ситуаціях, взаємний обмін підтримкою й послугами можуть і повинні мати місце, очевидно мірою доцільності й спроможности, теж і в цьому випадку. Але обмежена співдія не дасть такого ефекту, як може дати узгіднення цілей визвольної революції і війни та спрямування всієї протибольшевицької боротьби, усіх сил і на всіх фронтах, в одностайне змагання.

Якщо держави, які воюють із ССРСР, не включають справи визволення поневолених Москвою народів у мету й плян війни, тоді революційно-визвольні сили мусять організувати революційну боротьбу самостійно, за власним пляном, а війну трактувати тільки як принагідний, сприяючий міжнародній фактор. При цьому головна увага скеровується на саму війну, на її розвиток, а не на остаточний вислід. Таке розрізнення має істотне значення для плянування визвольної революції. Йде про те, щоб завчасу використати всі наслідки й впливи воєнних подій, корисні для революційного процесу, а зокрема про те, щоб вловити найкорисніший момент для широкого розгорнення боротьби. Для революції істотне значення мають усі ті, зв'язані з війною, явища й події, які захитують внутрішні позиції й силу окупантського режиму та підсичують революційні настрої народу. Однак вони не завжди сходяться з розвитком зовнішніх воєнних подій, що відбуваються на фронтах. Не раз діється навпаки – внутрішні процеси й потягнення режиму, які не відбуваються безпосередньо на фронті, створюють пригожий ґрунт і дають «пальний матеріал» для визвольної-революційної боротьби. Цей внутрішній, запальний аспект воєнної ситуації має більше значення для

революції, ніж зовнішній фронтний, особливо в такій війні, яка не охоплює мети й дії визвольної революції.

За такої війни було б зовсім фальшиво покладати всі визвольні надії на остаточний її вислід чи відмовлятися від самостійної революційної боротьби. У теперішньому міжнародному укладі сил нема жодних основ для концепцій, які розраховують на те, що в найближчій війні західні держави легко переможуть СРСР і будуть за власними плянами встановляти новий лад у звільнених від комунізму країнах. Такої війни західні держави не хочуть і йдуть на всі можливі поступки Москві, щоб її уникнути. Коли ж Москва накинє війну Заході, але залишить можливість вести її в обмежених розмірах та закінчити корисним для неї компромісом, то Захід, правдоподібно, буде далі поступатися та йти шляхом, який веде в сліпий кут. Правда, кожна війна створює іншу, ніж у мирних обставинах ситуацію, а її розвиток не проходить під контролею тільки одного табору, що воює. Розпочата війна може в короткому часі вчинити на Заході глибокий моральний і політичний перелік, який, у свою чергу, може скерувати воєнну політику західних держав у корисному для цілого протибольшевицького фронту напрямі, у тому й для визвольних змагань поневолених Москвою народів. Така зміна є можлива, але вона не є настільки певна, щоб можна вже тепер на неї покладатися.

У плануванні революційно-визвольної боротьби треба брати до уваги передусім такі перспективи розвитку ситуації, які мають найбільше реальних задатків. Переставлення на кращі умови й догідне становище завжди проходить легше, ніж навпаки. У кожному випадку рішуче відкидати думки про пасивне вичікування на остаточний вислід війни з надією, що перемога західного блоку принесе нам автоматичне визволення. Без самостійної активної боротьби жодна війна, за сучасного міжнародного укладу сил, не принесла б нам визволення.

Обмежені локальні воєнні конфлікти, розпалювані московською експансією, можуть мати поважне значення для визвольної

революції з уваги на внутрішні наслідки, а не через їхній зовнішній, мілітарно-політичний ефект. Від таких воєн не можна сподіватися такої большевицької поразки, яка захитала б зовнішнє становище ССРСР. Коли не буде певних виглядів на успіх мілітарної агресії, Москва поступатиме обережніше, щоб у час невдачі легко відступити й погасити конфлікт. Тож чекати на кінцевий вислід обмеженої війни й сподіватися, що він принесе користі для національно-визвольних змагань, було б необґрунтованим самообманом.

Революційна діяльність мусить бути спрямована на використання внутрішніх наслідків кожної большевицької воєнної авантюри. Розпалювання війни розкриває перед народами забріханість московсько-советської політики й пропаґанди, яка «захист миру» використовує у формі обманних кличів. Кожна московсько-советська агресія дає добрий матеріял для революційної протисовєтської пропаґанди, а різнородні воєнні обтяження населення загострюють протикомуністичні настрої. Революційна діяльність має не лише підсичувати напруження настроїв, але й мобілізувати їх до активного спротиву й саботування плянів режиму.

Найважливіша революційна робота під час війни спрямовується до війська, до активних і мобілізованих вояків, до фронткових і запільних військових частин, їх треба закликати не воювати за протинародні, імперіялістичні большевицькі цілі, використовувати добрі нагоди й обернути зброю проти ненависного режиму, щоб здобути волю своєму народові.

Воєнний стан звичайно викликає особливе напруження настроїв і готовість до революційних дій. Організована революційна акція має за завдання урухомлювати потенціяльну революційну енергію в народі, зокрема серед війська, та створювати кристалізаційні осередки її наростання. Не можна ждати, аж поки визріла й нагромаджена революційна енергія сама почне проявлятися. Тоді може бути запізно, щоб її схопити й спрямувати на відповідний шлях організованої боротьби. Діючи стихійно, революційна енергія

може, вибухаючи, розтанути в хаотичних, розпорошених спалахах, без більшого значення й ефекту. Тому необхідною є постійна організована революційна робота, яка найпевніше запримічує зростання напруження та спрямовує його в річище плянкової визвольної боротьби.

Коли Кремль розпалить агресивну, загарбницьку війну, тоді гасло «війна війні» буде протирежимним, революційним гаслом. Правда, більшовики й тоді не залишать методів брехні й будуть далі намагатися цим гаслом закривати справжню суть свого поступування. Але суперечність між дійсністю і їхньою пропагандою буде надто очевидна. Вона сама буде дискредитувати більшовиків до решти. Коли ж протибільшовицька революція підійме кличі проти війни, надасть їм властивого дійового значення й буде мобілізувати ними народ, зокрема вояцтво, до активного спротиву й саботування більшовицьких воєнних плянів, то одночасно це буде урухомлюванням загальної революційної боротьби.

Агресивна війна на чужій території також приносить народові великі жертви й втрати. Тому вона дає пригожий ґрунт для революційної дії, часом не менший, ніж війна на власній території, накинена ворожим нападом, зокрема тоді, коли друга сторона, що воює, неприхильна до самостійницьких визвольних прагнень народу. Новітня зброя теж причиняється до скріплення противоєнних, а тим самим і протирежимних настроїв. Уживання деяких родів тієї зброї у війні надзвичайно збільшує жертви в людях, а відповідальність за це паде на агресора. Атомові й водневі бомби та далекосяжні ракети під час війни є постійним пострахом для всього населення, навіть тоді, як ними не воюють. Причиною всіх тих лих є московсько-советська імперіялістична політика та втручання у війну наперекір бажанням й інтересам народів. Цей факт дає добрий ґрунт для поширення впливів і дії визвольної революції, бо усунення комуністичного режиму й звільнення від московського імперіялізму автоматично закінчать війну, усуваючи одночасно всю неволю й лихоліття, принесені комунізмом.

Ми вже згадували про деякі зміни у способі ведення війни, які накладає атомова, воднева й ракетна зброя. Ці зміни мають чимале значення для революційної боротьби з перевагою корисних, хоч і не однакових моментів. Революційні сили, ведучи збройну боротьбу, мусять застосовувати партизанську й повстанську тактику. Основні засади й форми цієї боротьби неоднократно випробувані в практичній дії і вони й надалі залишаються важливими. Новітня зброя теж і великим, регулярним арміям накладає необхідність зближтися більше до партизанської тактики, ніж до позиційної війни. Зокрема треба буде уникати великих скупчень військ, оперуючи досить усамостійненими військовими з'єднаннями. Нові війни, які стоятимуть під знаком термоядерної зброї, хоча б тільки під її загрозою, не можуть мати фронтових ліній старого типу. Вони будуть відзначатися врівчастими й дуже рухомими, але зате надзвичайно глибокими фронтами. Межа між фронтовою і запільною зонами буде часто затерта, тільки на далеких віддальх, у глибину, будуть помітні різниці між ними. Це стосується до групування військових сил й самих бойових операцій.

У таких умовах провадити партизанську боротьбу, а зокрема, революційно-пропагандивну акцію в армії, буде легше, ніж це було давніше в прифронтових смугах, щільно насичених і докладно контрольованих ворожими силами. Але глибина воєнних зон нового типу має, крім корисних, і некорисні моменти. Усе ж таки, можна сказати, що такі зони будуть догідніші від давніх прифронтових, але трудніші від звичайних зон запільних.

Зміни в способі воєнних групувань та операцій мають найбільше значення для революційної дії в самій армії та співдії із поодинокими її частинами. За накреслених умов буде легший доступ до військових частин і до вояка. Внутрішня контроля МГБ над військом у фронтовій зоні не може бути така щільна, як в іншій ситуації. А найголовніше те, що будуть дещо кращі можливості для революційних дій військових частин і для їхнього переходу на бік возвольної революції.

Нові роди зброї насувають ще одно важливе питання для революції під час війни. А саме: наскільки зможуть воювати новою зброєю теж і революційні сили та якою мірою ворог зможе нею поборювати визвольну революцію? Основним джерелом здобування революційними силами зброї буде советська армія – її склади й постачання. Здобування зброї різними засобами є однією з найважливіших і найтрудніших справ у розгортанні революційно-збройної боротьби. Большевики спеціальними заходами намагаються унеможливити його. У мирних умовах це їм великою мірою вдається, бо з теренів, де оперують повстанські частини, вони можуть відтягнути зброю, зокрема амуніцію, залишивши тільки необхідну для них самих кількість під найщільнішою контролею. Але інакше стоїть справа під час війни, коли військо у фронтовій зоні мусить мати на місці боеприпаси. Зміни у воєнній тактиці, подиктовані новою зброєю й новою механізацією – зокрема незвичайна глибина фронтових зон і широке застосування тилових десантних операцій – не дозволятимуть большевикам застосувати практику з минулої війни, коли навіть фронтові відділи, поза безпосередніми бойовими діями, залишалися без амуніції.

Ця зміна воєнних умов дещо збільшує можливості революційних сил здобувати в прифронтових смугах боеприпаси. Подібні можливості відкриються й на тих теренах, через які проходять шляхи постачання на фронт та на яких будуть розташовані стратегічні резерви й боеприпаси. Коли революційні військові сили будуть здобувати зброю й амуніцію від советської армії, тоді можна розраховувати на те, що вони розпоряджатимуть такою зброєю, якою буде виряджена в масовій кількості советська армія, тобто модерною зброєю широкого тактичного застосування. Це й буде становити під тим оглядом головну й найпевнішу базу, яку можна передбачити в плянах визвольної боротьби.

Другим джерелом придбання зброї, амуніції та іншого воєнного вряду для революційних партизансько-повстанських сил може бути

постачання від воєнних противників ССРСР. Під технічним оглядом цю справу можна під час війни якось налагодити якщо між революційними силами й відносними державами існує порозуміння й практичний зв'язок. Це питання залежить передусім від цілої воєнної політики. Тому для революційно-визвольних сил таке джерело постачання може бути тільки додатковою, допоміжною базою.

Доставка зброї з другого боку фронту має, за відповідних політичних умов, велике значення для революційної боротьби. Найважливіше є те, що ця зброя може бути пристосована до умов і потреб партизансько-повстанських дій, із використанням найновіших воєнних винаходів і вдосконалень. Продукція того роду спеціальної зброї повинна б входити в зброєневі пляни відповідних держав, оскільки десантні, партизанські й знищувальні операції на тилах фронту матимуть щораз більше застосування в модерній війні. Спеціальна модерна зброя може надати бойовим діям революційних сил надзвичайної ударності. Такими засобами можна знищити й паралізувати важливі центри большевицької сили. Це мало б велике значення для розвитку й висліду революційної боротьби й війни.

Коли йде про застосування ворогом модерної зброї проти революційних сил, то загально можна сказати, що воно не може мати вирішального значення, бо практичні можливості під тим оглядом досить обмежені. Большевики, напевно, будуть поборювати революційні військові відділи і їхні дії саме модерною зброєю близького бою, яка надається їм для цієї мети. Але застосування проти революційних сил важкої модерної зброї – атомових бомб та великих ракетних стрілен – не входить до уваги, оскільки на теренах, де вони оперують, будуть теж власні сили ворога.

Зброя далекосяжного масового нищення може бути застосована тільки проти цілком ворожих територій. Така небезпека може стати актуальною тоді, коли визвольна революція перемаже на певному більшому просторі та очистить його від ворожих, большевицьких сил і перетвориться у визвольну війну. Наступаючи на визволену

вже країну новою зовнішньою агресією, Москва може заатакувати її всіма засобами, якими диспонуватиме. Але це вже питання оборонної війни самостійної держави, а не революційної боротьби.

Модерна тактична зброя, що її більшовики вживатимуть проти революційних військових сил, матиме тим ширше застосування й тим тяжчі наслідки, чим більше скупчення цих сил попаде під такий обстріл. Ця обставина заставляє підбирати відповідну тактику в збройній боротьбі. Найменше нараженими на великі нищівні удари ворога будуть революційні сили тоді, коли вони діятимуть малими відділами, які швидко проводять бойові операції і зникають. Значить, удосконалювана партизанська тактика матиме найширше застосування так довго, як довго ворог буде міцний. Перехід на повстанську тактику може бути доцільним тоді, коли є вигляди на втримання опанованої території, на успішну оборону від ворожих нищівних атак чи на швидке поширення повстання на віддалені частини країни й народу. У зтяжній ситуації, коли найперше треба підривати силу ворога довготривалою збройною боротьбою та ступнево мобілізувати до революційної боротьби щораз більше людей, найпевнішою буде партизанська тактика – поєднана з широкою політично-революційною дією в одноцілу боротьбу.

IV.

Коли самостійницькі сили поневолених народів розглядають питання війни й визвольної революції як два фактори, які при взаємній координації можуть найшвидше повалити більшовизм, то в політичних колах Заходу часто трактують ці питання зовсім інакше. Там зацікавлення справою протибільшовицької революції, у зв'язку з питанням війни, зосереджується на тому, чи ця революція може забезпечити Захід від советської агресивної війни. Керуючись бажанням уникнути війни, деякі західні кола дивляться на визвольну боротьбу поневолених Москвою народів тільки як на фактор, що зв'яже більшовикам руки та спиняє їх від розпалення великої війни. Гальмуючий вплив може бути наслідком того, що актуальна

революційна боротьба вже тепер абсорбує увагу й сили режиму. Гальмуюче діє теж хоч би сама загроза, що у воєнній ситуації в підсоветському світі розгориться революція.

Правда, революційна акція, між іншим, дає деякою мірою й такі наслідки, але вони не належать до її головної мети. Зацікавлення революційно-визвольною боротьбою поневолених Москвою народів тільки під цим кутом ніяк не можна уважати за справді приязне. Для чинників, яких зацікавлення протибольшевицькою боротьбою є тільки в згаданих рамках, вистачає існування революційної дії, а остаточної її вислід для них справа другорядна. Таке наставлення не раз переходить у бажання, щоб між большевицьким режимом і визвольно-революційними силами постійно існував стан своєрідної рівноваги. Тоді Захід почувався б безпечним від большевицької агресії.

Ще інші політичні кола Заходу бажають визвольній боротьбі поневолених Москвою народів повного успіху тому, що перемога над большевизмом назавжди усунула б найбільшу небезпеку для Заходу. Але вони бажали б, щоб цілу протибольшевицьку боротьбу поневолені народи вели власними силами й жертвами, без активної допомоги Заходу. Західні держави обмежувалися б тільки на словесних висловах симпатій. Ті ж кола, однак, виключають активне втручання в цю боротьбу – підтримку поневоленим народам, бо революція має для них вартість тоді, коли вона звільняє західні держави від війни, а не тоді, як втягає їх в неї.

Є це й інші, зовсім негативні наставлення на Заході до протибольшевицької визвольної революції, пов'язані з питанням війни. Дехто із впливових західніх політиків вважає, що всякі революційні процеси всередині СРСР можуть бути спричинником большевицької воєнної агресії проти інших держав, тому вони не бажані. Ці побоювання вони обґрунтовують тим, що, мовляв, диктаторські тоталітарні режими не раз викликають воєнні конфлікти, щоб ними приглушити й прикрити внутрішні труднощі. Над такими тезами немає чого зупинятися, бо вони ґрунтуються на цілковитому нерозумінні природи московсько-большевицького імперіялізму. Аджеж

большевики не знають жодних моральних законів і для поборювання внутрішніх противників без розбору застосовують найжахливіший терор і репресії. Для цього вони не потребують будь-якого виправдання воєнною необхідністю чи спрямування уваги на зовнішні події.

Інші західні неприхильники протибольшевицької революції, застрашені війною, вважають, що революційно-повстанські спалахи поневолених народів ставлять перед західними державами необхідність прийти їм з активною допомогою, а це привело б до воєнного зудару з Москвою. Цього ж вони найбільше бояться. Виключаючи активне ангажування на боці протибольшевицької визвольної революції, вони одночасно усвідомляють собі, що й пасивна постава в ситуації, яка вимагає активного втручання й дії, не виходить Заходові на користь. І власне такого вибору, зумовленого протибольшевицькою революцією, вони собі цілком не бажають. Пасивна політика показала б нездібність західніх держав активно впливати на розвиток ситуації на підсоветському просторі та подати допомогу тим силам, які можуть скерувати розвиток революційних процесів у СРСР у напрямі бажаному для всіх волелюбних народів. Невикористання такої нагоди свідчило б про слабкість Заходу, а це ще більше погіршило б його становище супроти большевицького експансивного натиску.

Щоб уникнути ситуації, у якій західні держави були б примушені зайняти чітке становище, речники цього напрямку хотіли б, щоб поневолені народи занехали революційну боротьбу й стали на шлях еволюційного розм'ягшення відносин у советському бльоці. Замість революційного усунення комунізму й московського поневолення вони пропонують знайти спосіб співдії з ними, щоб впливати, мовляв на їхню ступневу лібералізацію та еволюцію. Така концепція мала б бути метою політики поневолених народів. Щойно тоді західні держави могли б підтримувати різним способом їхні прямування до ступневої емансипації, не наражуючись на безпосередній конфлікт із Москвою.

Не треба доказувати, що таке наставлення деяких політичних кіл Заходу цілком шкідливе й несприйнятливим для визвольних рухів. Але в користь цього напрямку треба відмітити, що згадані політичні кола відкрито показують своє відношення до долі поневолених Москвою народів, отже не створюють жодних оманних сподівань. Під цим оглядом вони мають чіткішу й послідовнішу лінію, ніж ті політики, що виявляють прихильність до боротьби поневолених народів, але виключають будь-який власний ризик чи жертву. Очевидно, самостійницька політика поневолених Москвою народів не може сама змінити неприхильного наставлення до справи визвольної революції деяких західних кіл. Бо цей напрямок є складовою частиною т. зв. коєкзистенційної політики, яка мусить насамперед показати свою недоречність та шкідливість для самих західних держав у справах, які порушують їхні інтереси ближче й гостріше, ніж справа поневолених Москвою народів.

У нашій статті звертаємо головну увагу на напрямки прихильного наставлення до протибольшевицької визвольної боротьби, для яких питання воєнного конфлікту із СССР є головним рушієм або гальмом. У практиці обидва ці напрямки сходяться в тому, що прихильність визвольній справі поневолених народів не сміє спричинити поважніших жертв для західних держав, зокрема не може їх наражувати на війну із СССР. Таке наставлення має переважаючий вплив у західній політиці й самостійницька політика поневолених народів має з ним найбільше до діла.

Справжня вартість такої прихильності для визвольних змагань показала у живій дійсності неоднократно, зокрема рік тому під час мадярського повстання. Самі симпатії і співчуття не вистачають там, де йде про практичну підтримку вільними народами визвольної боротьби народів поневолених. Збройна боротьба з московсько-большевицьким імперіялізмом потребує всебічної допомоги ззовні. Коли ж котрась держава заявляє свою підтримку, але тихцем тримається засади, що ця підтримка не

може створювати загрози війни із ССРСР, то на практиці це означає, що цієї підтримки не буде саме у вирішальній ситуації і в найважливішому секторі, а визвольна революція, яка на неї розраховує, буде підведена й залишена на власні сили. Вистачить, щоб большевики загрозили війною, і прихильність до революційно-визвольної боротьби з боку держав із таким наставленням обмежиться тільки словесними симпатіями. Для народу, який підіймає визвольну революцію, краще відразу знати справжній стан, покладатися тільки на власні сили, ніж розраховувати на нереальну зовнішню допомогу. Відповідно до цього революційний рух розплянує свою боротьбу на основі власної спроможності або стримується з розгортанням одвертого, збройного повстання до відповідної міжнародньої ситуації.

Страх перед війною із ССРСР та бажання уникнути її за всяку ціну – це той фактор, що увесь час паралізує західну політику супроти московсько-большевицького імперіялізму, відбирає їй ініціативу й рішучість у всіх вузлових справах сучасного міжнароднього укладу. Із цієї причини лишаються невикористаними різні можливості співдії між протибольшевицькою визвольною боротьбою поневолених народів і західними державами в їхніх намаганнях стримати дальшу експансію московського імперіялізму. Співдія зовнішніх протибольшевицьких сил й акцій із внутрішніми силами, котрі діють на теренах ССРСР, співдія його, себто Союзу, сателітів, при відповідній напрузі призвела б до розгромлення большевизму-комунізму, тобто – до ліквідації неволі для одних, а для других – постійної загрози. Тому спільна боротьба поневолених Москвою народів і ще вільних, але вже загрожених большевицькою агресією держав є однаково необхідною як для одних, так і для інших. Відхилятися від неї, покладаючись на те, що увесь її тягар винесе другий партнер спільної долі – шкідливо й невідповідально не тільки супроти спільної справи, але теж і супроти власної долі.

Протибольшевицька революційна боротьба є для західних держав таким самим важливим допоміжним чинником і доброю

нагодою для знищення московсько-советського імперіялізму, як була б їхня війна із СССР для визвольної боротьби поневолених народів. Доцільне використання такої нагоди як одними, так і другими полягає насамперед у тому, що, розгорнувши одночасно боротьбу, – розділяємо силу ворога на два фронти, внутрішній і зовнішній. Ні одні, ні другі не потребують тут керуватися альтруїстичними мотивами, вистачає національний егоїзм, як рушійна сила, якщо він поєднаний із правильним розумінням ситуації і неухильної історичної конечности, що наказує прийняти боротьбу з московсько-більшевицьким імперіялізмом і вести її з повною напругою своїх сил аж до остаточної перемоги. Коли в західних народів, а зокрема в їхніх керівних політичних колах устійниться правильне розуміння положення та диктованих ним завдань, тоді прийде теж властиве трактування питання війни й протибільшевицької революції.

Підтримуючи визвольну боротьбу поневолених Москвою народів усіма засобами, західні держави можуть звільнитися від більшевицької загрози значно меншою ціною, ніж їм треба буде скласти її тоді, коли сам СССР накинє їм вибір: війна або капітуляція. А підтримка від Заходу може бути вповні успішною тільки тоді, коли вона буде наслідком твердого рішення довести до перемоги визвольної справи й до розгромлення більшевизму-комунізму всіма можливими засобами. Ризик війни й більшевицькі погрози не можуть спиняти активної допомоги революційній боротьбі поневолених народів. Якщо московсько-більшевицький імперіялізм ставить перед західними державами неухильну перспективу збройного зудару, то краще для Заходу прийняти боротьбу у вигіднішій для нього ситуації, коли більшевики зайняті ще другим, внутрішнім фронтом, ніж ждати пасивно, поки Москва сама вибере найдогідніші для неї час і обставини, щоб розправитися із Заходом.

Якщо добре застановитися над тим, яким страшним ворогом для всіх волелюбних народів є московсько-більшевицький імперіялізм

та скільки треба змобілізувати сил й скласти жертв, щоб його поборо-ти, тоді яскраво видно ціле безумство всіх малодушних концепцій тих політиків, які шукають способів викрутитися від своєї частки в тій боротьбі, щоб інші народи самі, без них, перенесли весь тягар і жертви протибольшевицького змагання. До таких концепцій, як ми вже згадували, треба зарахувати трактування протибольшевицької революції тільки в пляні забезпечення Заходу від большевицької агресивної війни, себто – обмежену прихильність, яка кінчається там, де починається ризик конфлікту з Москвою. Такі напрямки цілком фальшиві й шкідливі як для визвольних змагань поневолених народів, так і для правильної політики західних держав. Тому таким концепціям треба виразно й рішучо протиставитися, що й мусить мати на увазі закордонна самостійницька політика поневолених Москвою народів. На жаль, під цим оглядом бувають дуже поважні схиблення. Часто зустрічаємо задалеке пристосування власної політичної тактики до панівних настроїв серед західних народів, що приводить до наслідків суперечних із рацією визвольної боротьби. Недоцільно й шкідливо зображувати питання протибольшевицької визвольної революції в невірному наświetленні, пристосовуючи його до бажань західних народів, щоб з'єднати собі їхні хвиливі симпатії.

Звичайно, західньому суспільству може подобатися надія на те, що поневолені Москвою народи власною революційною боротьбою розгромлять большевизм і звільнять Захід від мари-ва страшної війни. Для нього ж сприйнятливою є настанова, що вистачить підтримати головню закордонну самостійницьку акцію, а крайовій боротьбі дати тільки таку підтримку, яка не доведе до поважнішого конфлікту з Москвою. Але в той спосіб обминається найголовніше питання: який ефект має дати така політика, яка й кому з неї користь?

Коли наші народи самі мають нести весь тягар протибольше-вицької боротьби, коли наша визвольна революція мусить розра-ховувати тільки на власні сили, тоді словесні симпатії західних держав, пасивних обсерваторів, не матимуть більшого впливу на

розвиток ситуації. Очевидно, що й симпатій не треба нехтувати, але їм не можна надавати перебільшеного значення. Зовнішня самостійницька акція мусить бути спрямована насамперед до того, щоб для визвольних змагань досягнути поважніше відтяження, здобути справжніх союзників для спільної боротьби. Цього не можна досягти фальшивим зображенням справи, бо наслідком такого поступування є тільки взаємне розчарування. Революційні сили лишаються обманеними, якщо вони розраховують на поважну поміч чужих держав, якої забракне саме у найважливіший, критичний момент.

Самостійницькі сили повинні цілком викинути з концепції своєї зовнішньо-політичної роботи тезу, що революційна протибольшевицька боротьба охоронить західні держави від війни із СССР. Це не є завдання визвольної боротьби поневолених Москвою народів, тим більш, якщо воєнна ситуація може створити більш пригожі умови для її широкого розгорнення. Наша зовнішня акція має натомість розбуджувати серед усіх вільних народів усвідомлення большевицької загрози. Вона має вказувати на те, що всі вільні держави стануть жертвами большевицької воєнної агресії, якщо пасивно будуть ставитися до постійного зростання сили й щораз більшої експансивності московського імперіялізму. Передумовою уникнення большевицької агресії є рішуча офензивна політика західних держав та взаємна підтримка всіх протибольшевицьких сил у світі. Визвольна революція може тоді запобігти розпаленню большевиками агресивної війни, коли західні держави підтримають її всіма силами, трактуючи її як спільну боротьбу. Щоб така підтримка заважила на переможному висліді, вона не може відступати перед ризиком збройного конфлікту із СССР. У цьому питанні самостійницька зовнішня політика не може займати протилежного становища. Зате вона має інші міцні аргументи, які відповідають рації держав західнього б'юку в питанні війни. Бо конфлікт, який виникнув би з активної, збройної підтримки революційної боротьби,

був би для Заходу набагато меншим і легшим, ніж війна, накинена большевицькою агресією. Зокрема, якщо йде про застосування атомової, водневої й далекосяглої ракетної зброї, то в умовах конфлікту, пов'язаного з протибольшевицькою революцією, большевики не мали б змоги воювати тими засобами. У такій ситуації держави, які активно допомагають визвольній боротьбі, були б трактовані всіма протибольшевицькими силами як справжні союзники. Революційна акція була б спрямована насамперед на забезпечення співдії з ними. Революційними діями в середині ворожого табору можна найуспішніше спаралізувати большевицьку воєнну машину. Під тим оглядом протибольшевицька революція може бути справжнім забезпеченням від большевицької атомової війни, якщо західні держави рішуться дати їй всебічну підтримку – включно до збройного зудару з ССРСР в необхідній ситуації.

Не легко саме так ставити справу перед чужинцями, але тільки така відвертість і ясність може дати тривкі наслідки, дійсно корисні й вартісні для визвольної боротьби поневолених Москвою народів. Плиткі симпатії, здобуті обманним зображуванням визвольної проблематики під смак короткозорих бажань західньої публіки, не приносять користи визвольній справі. Крім зовнішньо-політичної роботи самостійницьких сил, які намагаються розкрити західнім народам очі на справжній стан ситуації і вказують на вихід із неї, куди сильніший під цим оглядом має вплив розвиток подій, які дають західнім народам щораз болючіше відчутти большевицький натиск і загрозу. Наша зовнішньо-політична акція мусить звертатися насамперед до тих кіл, що вже розуміють цілу трудність положення і шукають правдивої розв'язки, як із нього вийти. Вона мусить безупинно пригадувати, що для побороення большевизму треба з'єднання сил незалежних держав і поневолених Москвою народів. Від цієї боротьби ніхто не може ухилитися. Хто не братиме в ній участі, себто – хто відхиляється допомагати іншим народам, які стоять на першому фронті

боротьби з большевизмом, той наражується на те, що фронт при-йде до його власних кордонів, а тоді боротьба буде багато важча. Поневолені Москвою народи бажають координації своєї визвольної боротьби з протибольшевицькими акціями вільних народів, щоб спільними силами збороти московсько-большевицький імперіялізм, що є ворогом цілого людства.

Якщо західні держави не змінять свого наставлення до протибольшевицької визвольної боротьби поневолених народів, то одночасно відпадає можливість сформувати спільний фронт усіх протибольшевицьких сил. В такому випадку залишилася б ще можливість створити такий спільний фронт під час війни, скоріше чи пізніше накиненої західнім державам большевиками. Тоді на західні держави спаде головний тягар боротьби, а поневолені народи зможуть розгортати свою революційно-визвольну акцію, пристосовуючи її до розвитку воєнних подій згідно з власною доцільністю. Спільний протибольшевицький фронт із державними націями був би найкорисніший для визвольних змагань поневолених народів, хоч сучасна політика західніх держав не сприяє його здійсненню, але майбутній розвиток подій може бути під цим оглядом корисніший. Не раз біда заставляє народи піти необхідним шляхом, який давніше здавався їм надто трудним і небезпечним. Але це питання майбутніх можливостей, а не дійсності, яка тепер існує.

Не зрікаючись заходів творити спільний протибольшевицький фронт із вільними державними народами, поневолені народи мусять провадити свою визвольну боротьбу власними силами в таких формах і розмірах, як це можливо й доцільно в кожній ситуації. Зовнішні умови й зовнішні сили можуть бути важливим фактором, сприяючим революційно-визвольній боротьбі, але вони не вирішують про саму можливість і доцільність боротьби. Під цим оглядом головне значення має внутрішнє становище й внутрішні процеси в підсоветських країнах. Хоч большевицька система створює дуже важкі умови для визвольної революційної

діяльності, проте вона викликає серед усіх поневолених народів та в усіх ділянках життя стільки протибольшевицьких настроїв, прагнень і ферментів, що вибух загальної визвольної революції мусить неухильно прийти.

ІНТЕРВ'Ю НІМЕЦЬКОЇ РАДІОСТАНЦІЇ В КЕЛЬНІ ЗІ СТЕПАНОМ БАНДЕРОЮ

«Інтерв'ю німецької радіостанції в Кельні зі Степаном Бандерою». «Шлях Перемоги», чч. 43 і 44 з 1954 р., також у: «Гомін України», Торонто, ч. 1-2 (294-295) з 7.1.1955 р. п. н. «Інтерв'ю німецької радіовисильні зі Степаном Бандерою».

*

Переді мною сидить людина, що її, мої слухачі, я не смію вам описати. Мало хто знає, як вона виглядає, де вона перебуває і яке прізвище сьогодні носить. Ця людина – це Степан Бандера.

Степан Бандера – сьогодні вже легендарна постать національної визвольної боротьби поневолених народів, як Абдель Крім, – є один із найнебезпечніших і найсильніших ворогів советського імперіалізму, які сьогодні живуть, бо за ним, провідником Організації Українських Націоналістів, стоять 40 мільйонів українців. Бандера втілює їхнє стремління до національної незалежності.

Від 1941 року, коли після маршу німців у межі Советського Союзу він проголосив самостійність України й коли ним керувала УПА, Українська Повстанська Армія, піднесла зброю, – советська таємна служба пробувала його спіймати. Однак, досьогодні советам не вдалось Бандери досягнути. Він живе нерозпізнаний у таємному місці.

Кінець війни в 1945 році Степан Бандера зустрів у німецькому концентраційному таборі. Зрив українського народу в 1941 році не пасував Гітлерові до його власної концепції східньої політики. Він запросив Бандеру до Берліну на політичні розмови й наказав там його арештувати. Прихильники Бандери, славні бандерівці, продовжували їхню боротьбу на два боки – проти Гітлера й проти Москви – далі. Степан Бандера залишився їх безспірним Провідником.

У 1945 році совети в цілій Західній Європі провели ґрунтовні пошукування за Степаном Бандерою. Хоч тоді Бандера знаходився на терені, який був у сфері впливів советів, усе ж його не розпізнали. Досьгодні совети не знайшли його. Бандера живе. Москві може одного дня це дорого обійтись.

Бо вже віддавна найбільшою загрозою для єдності й сили Советського Союзу є стремління поневолених Москвою народів до незалежности, передусім українського народу. Українське питання було і є найслабшим місцем Советського Союзу й тут може захитатись існування цілої советської імперії. Промови Хрущова, Кагановича та інших із нагоди 300-ліття прилучення України до Росії улітку цього року, що обвинувачували Захід у «підтримці українського націоналізму з імперіялістичних намірів», доводять, що Москва, незважаючи на виграну війну й найгостріші терористичні кроки в Україні, цілком не дала собі ради з українською проблемою. Ці промови свідчать більше, ніж інші аргументи, що спротив українського народу проти Москви продовжується й зростає. Степан Бандера, який тут переді мною сидить, є головою, стремлінням і сумлінням українського спротиву.

Я зустрівся з Бандерою, щоб йому поставити декілька запитань про організацію, методи й цілі українського визвольного руху. Будете Ви ласкаві, пане Бандеро, найперше пояснити, якою є керована Вами Організація Українських Націоналістів і як вона діє?

БАНДЕРА: Організація Українських Націоналістів, що організує й провадить боротьбу українського народу, розвиває свою дію так само в Україні, як і поза її кордонами, головно в західніх країнах, де поселилась українська еміґрація. Між цими двома частинами українського визвольного руху втримується через залізну заслону зв'язок, який базується на кур'єрським принципі. З України за кордон та навпаки висилається озброєні групи зв'язкових, що рекрутуються з членів ОУН і вояків УПА (Української Повстанської Армії), вони пробиваються таємними шляхами, способом, який відомий лише відповідним органам, але часто прориваються з допомогою зброї від однієї частини Організації до другої.

ГОПРЕ: Чи можете, пане Бандеро, оповісти про подробиці, як втримується зв'язок між Вами і Вашими підпільними групами в Україні?

БАНДЕРА: Члени даної зв'язкової групи перед своїм вимаршем одержують і вивчають вичерпні усні звіти, пояснення загального становища й поодиноких важливих подій, тенденції їх розвитку, як також звіти про стан, діяльність і плани даних частин визвольного руху. Час-до-часу переходять зі зв'язковими групами з України і в Україну провідні члени Організації, щоб підсилити особистий контакт між Проводом на Батьківщині й за кордоном та виконати особливі завдання. Ці провідні члени переносять найвичерпніші усні інформації. Крім усних звітів, зв'язкові відділи переносять в обидва напрями й письмову пошту, що включає різні документи, звіти, зашифровані інструкції, важливі публікації в оригіналах і копіях, примірники періодичних видань, журнали тощо. Із причини надзвичайних труднощів кур'єрська служба й зв'язок не можуть занадто часто проводитись. Бази вимаршу по обох боках віддалені від себе понад тисячу кілометрів. Ця віддаль, що проходить окупованою більшовиками територією, перетикана численними, рафінованими перешкодами, щоб унеможливити неконтрольовану ними інфільтрацію.

Особливо важкими для переходу є два або три кордони та прикордонні зони, із дротяними засіками, обезлюдненими, чищеними з лісу та заораними поясами, з електричними, із колючого дроту, загородами, із замінованими полями, замаскованими й захованими алярмуючими спорудами, ракетами та великим числом охоронних прикордонних військ і їх стеж.

ГОПРЕ: Я можу собі уявити, що втримування Ваших зв'язків з Україною вимагає великих жертв.

БАНДЕРА: Втримування зв'язку між Батьківщиною і закордоном належить до найважчих завдань, які Організація мусить виконати у своїй революційній боротьбі й підпільній діяльності проти більшовизму. Для цієї служби вибирається й на Батьківщині, і за кордоном найкращих за характером, з ідеологічно-моральними вартостями

членів Організації, найвідважніших, найжертвовніших і в практичних питаннях найспритніших. Члени зв'язку вишколюються і заправляються всебічно й спеціально. Попри всі намагання з нашого боку й повний вишкіл, під час виконання своїх обов'язків гине пересічно половина зв'язкових. Часами втрати є ще більші. Буває, що цілі групи найкращих борців за свободу, вишколених і вивінуваних із великим трудом і коштами, повністю знищуються ворогом. Однак, перервані зв'язки відновлюються знову новими групами. На місце знищених зв'язкових шляхів знаходяться, із витратою нових засобів, інші.

Крім цього так званого «живого» зв'язку, втримуваного через кур'єрів, український визвольний рух знаходить ще й інші шляхи й засоби, щоб втримати контакт між половиною Організації на Батьківщині й за кордоном. Однак, служба кур'єрів має найосновніше значення, бо через неї досягнутий зв'язок є найпевніший і найвичерпніший. Вістки, документи й пояснення окремих подій та тенденцій розвитку ситуації, що передається в обидва напрями, мають не тільки значення стосовно їх змісту. Вони уможливають правильно розуміти вістки, які передаються через залізну заслону в обох напрямках через радіо, пресу й різні публікації. Завдяки власним інформаціям про процеси й події в Советському Союзі, які приховуються урядом перед Заходом, ЗЧ ОУН мають можливість правильно коментувати офіційні інформації советського уряду, що поширюються через радіо й пресу перевернутими й однобічно насвітленими.

Із тих причин наша оцінка різних процесів і подій політичного життя в Советському Союзі різниться від подібної оцінки західних спостерігачів і політиків, що здебільшого базуються на офіційних большевицьких вістках і джерелах.

З іншого боку, принесені від закордонних частин в Україну вістки й коментарі допомагають частинам ОУН на Батьківщині правильно оцінити політичний розвиток по цей бік залізної заслони й протиставитись російській пропаганді.

ГОПРЕ: Пане Бандеро, що думає велика маса українського народу про комунізм і московський імперіялізм?

БАНДЕРА: Український народ є скрайньо вороже наставлений проти большевизму, комунізму, комуністичної системи й режиму. Це вороже наставлення стосується також до всякого поневолення й експлуатації України російськими імперіялістами. Вийнятком у цьому наставленні є лише незначне мале число українських полпентачів і вислужників большевицького режиму.

Справжнім виразником наставлення й стремління українського народу є революційна антибольшевицька боротьба українського визвольного руху. Широкі маси українського народу дають цьому рухові всю можливу підтримку і йдуть за його політичним проводом. У наслідок того большевицький уряд є поставлений перед масовим пасивним спротивом й активними саботажами його плянів і акцій в різних ділянках. Це видно особливо в ділянці національно-культурного життя і соціально-господарської політики уряду.

ГОПPE: Які методи застосовує Москва, щоб втримати своє панування над українцями?

БАНДЕРА: Кінцева мета большевицької політики – знищити субстанцію своєрідності українського народу під кожним оглядом і втопити український народ в морі т. зв. советського народу чи, вірніше, у новій формі пожираючого інші народи російського імперіялізму. Таким способом Україна мала б перетворитися в одну з російських провінцій. Однак, большевики не насмілюються цю мету ставити відкрито й до неї йти прямою дорогою. Навпаки, вони змушені звертатися до дуже скомплікованих засобів, а на деяких відтинках робити навіть відступи. До цього змушують Москву, з одного боку, невгнуте становище всього українського народу в боротьбі проти російського імперіялізму й комунізму та революційна боротьба українського націоналістичного визвольного руху, а з іншого боку – чисельна величина українського народу та всебічний потенціал України. Стремління українського народу до незалежності не були зламані Москвою ані через масове винищування провідних національних кадрів, ані через жакхливий терор проти всього українського народу, що провадився советами між 1930 роком і Другою світовою війною шляхом штучно викликаного голоду, масових депортацій і

розстрілів. Тепер Москва, крім тих терористичних кроків, спрямованих проти всіх противників большевизму, намагається застосувати нову тактику: переставити невгнуті українські національно-державні стремління на шлях советського патріотизму. Ця тактика виявляється особливо в сучасній советській пропаганді, що останнім часом помітно підкреслює роль України, як другої советської республіки за її величиною, підкреслює велич українського народу та вагу української культури й всього, що є пов'язане з українством.

ГОПРЕ: Що ви думаєте, пане Бандеро, про підпорядкування після 1945 р. адміністрації Української Соціалістичної Советської Республіки півострова Криму, про цьогорічні демонстративні святкування влучення України в російську імперію з нагоди трьохсотліття Переяславського договору, про висунення на видатні державні пости вірних Москві комуністів з українськими прізвищами й про все, що сьогодні московська тактика виявляє супроти України?

БАНДЕРА: Москва пробує тим способом викликати в українців переконання, що Україна й український народ могли б мати в рамках СССР найкращі можливості розвитку, можливості задовольнити свої національно-політичні аспірації і стати навіть пануючою нацією. Цей останній висунений момент особливо сильно підкреслюється советською пропагандою, кажучи, що «великий російський народ» хоче ділити свою панівну гегемонію з «великим українським братнім народом». За цією спробою ховається московське намагання прив'язати Україну до советського імперіялізму й спонукати її вкупі з росіянами його поширювати, обороняти та від його долі узалежнити й долю України.

Підступні пляни росіян супроти України виявляються в переселеннях української людности, передусім молоді, до слабо заселених областей советської Азії, що останнім часом стало загально відомим. Це переселення провадиться під претекстом заселення цілини та перетворення її на врожайні землі. Уся ця акція робиться ніби на добровільній базі. Проте, насправді тією новою формою примусового виселення народів у першу чергу реалізується советську національну політику.

Господарські пляни при цьому відсунені на задні пляни. Із допомогою цих заходів совети намагаються зменшити кількісно українську молодь й послабити людностевий потенціал України.

Переселенці в нових областях повинні грати ролю кольонізаторів, які, з одного боку, повністю здані на ласку советського режиму й мусять здійснювати його кольонізаційну політику, а з другого боку – мають стягнути на себе ненависть тубільної людности. Ця політика має на меті послабити національну сукупність і силу спротиву так само в Україні, як і в кольонізованих країнах, і посяти між поневоленими Москвою народами, а в першу чергу українцями й туркестанцями народню ненависть.

Большевицька Росія не осягне, однак, своєї мети. Це все обернеться проти Росії. Так само, як сибірські концентраційні табори й примусові виселення не будуть спроможні зламати дух українців і ненависть проти большевизму й російського імперіялізму. Не зможуть вони також вплинути на глибоку дружбу між поневоленими Москвою народами.

У серцях українців немає почуття ненависти проти союзних народів. Навпаки, вони бажать дружнього поєднання й спільної боротьби всіх народів проти поневолювача, проти московського большевизму.

ГОППЕ: Які, пане Бандеро, політичні цілі Вашої Організації?

БАНДЕРА: Антибольшевицька визвольна боротьба в Україні, що її веде націоналістичне підпілля, триває вже без перерви 10 років. Найважливішими цілями цієї боротьби є:

1. Знищення большевицького панування;
2. Вилучення України із СССР і ліквідація російської імперії взагалі;
3. Ліквідація комунізму, комуністичної системи й режиму;
4. Відновлення Самостійної Української Держави в національних етнографічних кордонах із демократичною системою урядування, яка гарантувала б всім громадянам України демократичні свободи в усіх ділянках життя, а головно в ділянці духового, культурного, політичного й соціального буття.

ГОПРЕ: Чи не були б Ви ласкаві, пане Бандеро, докладніше пояснити поняття «український націоналізм»?

БАНДЕРА: Сьогодні в Україні антибольшевицька визвольна боротьба є організована й ведена ОУН – Організацією Українських Націоналістів. Поняття «українського націоналіста», «націоналістичного руху», має зовсім інше значення, ніж подібні терміни на Заході. Український націоналістичний рух не має нічого спільного з нацизмом, фашизмом або націонал-соціалізмом. Український націоналізм бореться проти імперіялізму, проти тоталітаризму, рабизму й всякої диктатури чи застосування насильства.

Ім'я «український націоналіст» є співзвучним з «український патріот», який є готовим боротися за свободу свого народу, жертвувати для свого народу все, що він посідає, навіть життя.

Український націоналізм протиставить т. зв. большевицькому інтернаціоналізмові ідею самостійності й вільного розвитку кожної нації. Ми поборюємо намагання большевиків накинути іншим народам російське панування. Ми протиставимось російському большевизмові на всіх ділянках життя у всяких формах.

ГОПРЕ: У яких формах бореться сьогодні в Україні за свої цілі Організація Українських Націоналістів?

БАНДЕРА: Під час другої Світової війни та в перші роки після неї українська визвольна боротьба провадилась у формі партизанської війни Української Повстанської Армії, у якій брали участь широкі маси українського народу. Приблизно від 1949 року мілітарна діяльність Української Повстанської Армії зменшилась. Однак, її кадри залишились утримані, як зародок її відділів для майбутніх операцій. Револьюційна антибольшевицька боротьба українського народу продовжується у формі політичного підпілля. Завдання підпілля – перетворювати в активний спротив Москві існуючу приховану ненависть до російсько-большевицького імперіялізму й до поневолення неросійських народів, що живуть в Советському Союзі.

Українська визвольна боротьба є складовою частиною загальної визвольної боротьби всіх поневолених російським імперіялізмом

народів. Для нас більшевизм є лише однією з форм традиційного російського імперіялізму. У боротьбі проти російсько-більшевицького імперіялізму ми відчуваємо себе союзниками з усіма свободолюбними націями. Ми ставили спротив російсько-більшевицькому імперіялізмові, ми протиставимось йому тепер, і ми будемо протиставитись йому в майбутньому.

У 25-ЛІТТЯ ОУН

Промова була награна на магнетофонну стрічку, текст друкований вперше в журналі «Визвольний Шлях», Лондон, рік XXII, кн. 10 (259), жовтень 1969 р., стор. 1155-1158.⁵

*

Бойовий шлях Організації Українських Націоналістів ще далеко не закінчений. Визвольні змагання націоналістичного руху далі продовжуються за пляном розгортання української національної революції так, як він скристалізувався в дотогочасному розвитку. Переживаємо тепер зтяжний етап у визвольній боротьбі й невідомо, коли прийде її наступна фаза, бо це узалежнюється теж і від розвитку світового політичного положення. Тому то тепер ще не пора робити остаточних підсумків із діяльності й розвитку Організації Українських Націоналістів, її досягнень і невдач, перемог і поразок. Теж не пора їй відзначати такі ювілеї, як це роблять ті, що вже закінчили свою діяльність, або завершили найважливіший її період. Але загально прийнято звичай окремо відзначати такі дати, як двадцятип'ятиріччя важливіших подій і такі ж відтинки діяльності. Коли за тим звичаєм відзначається 25-ту річницю 1-го Конгресу Українських Націоналістів і переглядається пройдений Організацією Українських Націоналістів шлях, то тут треба мати на увазі передусім її дальшу діяльність і розвиток. Усі вінки заслуг і слави ОУН належать тим її творцям і борцям, які не тільки віддали всі свої сили й трудні визвольному змаганняю, а й склали найвищу жертву, жертву крові й життя. Це не тільки вислів найглибшої пошани перед пам'яттю поляглих героїв, а й одночасно холодне

---

⁵ Промова на Академії для відзначення 25-ліття ОУН у Менчестері, Англія, 1954 р.

ствердження дійсності. Без тих великих і важких жертв ОУН не змогла б пройти такого шляху й надати такий напрям тому періодові визвольних змагань. Тільки через освячення найважчою боротьбою та великою ціною крові ідеї українського націоналізму наберуть значення непереможних правд у житті українського народу, а шлях визвольно-революційної боротьби, накреслений і прославлений Організацією Українських Націоналістів, хоч який важкий, показався в дійсності прохідний та єдиний, яким у сучасному положенні Україна може дійти до самостійності.

Дивлячись на розвиток у висліді діяльності ОУН впродовж 25 років, можемо найкраще перевіряти вартість і життєздатність формованого нами руху. Проба життя дає найсильніше свідцтво. Перший Конгрес Українських Націоналістів, що відбувся перед 25-ма роками, оформив створення Організації Українських Націоналістів. Властиво її народження припадає значно раніше. ОУН виростає з іншої революційно-визвольної сили – Української Військової Організації, стала переємницею, продовженням і поширенням її боротьби. Подібно, як після повалення ворожими військами Української Держави й після захоплення наїзниками українських земель, створилася Українська Військова Організація, яка – поруч із повстанськими організаціями – стала продовжувати визвольну боротьбу українських армій революційними методами. Ця тяглість найкраще уособлена у величній постаті ініціатора й вождя визвольно-революційного націоналістичного руху. Славної пам'яті полковник Євген Коновалець найперше комендант корпусу Січових Стрільців, опісля організатор і головний комендант УВО, а вкінці творець і Провідник-вождь Організації Українських Націоналістів.

Створення ОУН на 1-му Конгресі Українських Націоналістів, формування її світоглядно-ідеологічних засад, політичної програми й напрямних визвольно-революційної дії дали тверду основу, невідхильний напрям і рамки для цілого визвольного націоналістичного руху. У дальшому розвитку приходять доповнення і удосконалення, але підставою всього залишаються засадничі устійнення основоположного Конгресу.

Таким чином завершився довгий процес внутрішнього відродження українського націоналізму, формування новітнього духового й політичного руху. За 25 років своєї діяльності ОУН перейшла дуже тверді проби. Визвольно-революційна боротьба за знищення ворожого поневолення і за відновлення державної самостійності соборної України була і є її життєвим елементом. У тій боротьбі вона зродилася, у ній розвивалася й кріпшала, цією боротьбою формувала дух й обличчя волелюбної і неперемагально-воюючої з ворогами України.

Із вихідної її бази, створеної у протипольській і протикомуністичній боротьбі на західно-українських землях, ОУН у дуже короткому часі, на початку Другої світової війни, розгорнула протибольшевицький революційний фронт цілої соборної України. Коли між двома найбільшими мілітарними потугами, між гітлерівською Німеччиною і Советським Союзом, розгорілася війна на українській землі за володіння нею, ОУН дала вислів непохитної волі українського народу проголошенням розбудови самостійного державного життя всупереч плянам нового окупанта.

Серед страшної хуртовини Другої світової війни Україна показала своєю поставою й боротьбою, що в жадній ситуації не погодиться бути пасивним об'єктом і будь-чиєю колонією, тільки все буде боротися за свою самостійність. Це засвідчила найвиразніше двофронтова боротьба проти гітлеризму й большевизму одночасно. Цю боротьбу організувала, унапрямувала та несла її головний тягар ОУН. Найширшим її розгорненням стали дії УПА, яка була твором військового відділу ОУН, пересмця давнішої УВО. Партизанська боротьба УПА під час війни й перших повоєнних років була наймогутнішим виявом українських визвольних змагань в цьому історичному періоді. Вона найкраще причинилася до прищеплення й поширення ідей та кличів національно-визвольної протибольшевицької революції не тільки по всій Україні, а й так само серед інших народів по всіх просторах большевицької тюрми народів – СРСР. Створенням УГВР у кінцевій фазі протинімецької війни з боку ОУН і УПА були сформовані політично-організаційні

рамки для активної участі інших політичних сил і течій у визволь-но-революційному русі. Так само напередодні німецько-советської війни ОУН була заініціювала створення Українського Національного Комітету для одноставної самостійницької політики.

Та найважче й найважливіше завдання стало перед ОУН у повоєнній ситуації. Під час дуже несприятливого міжнародного положення й повного осамітнення треба було втримати визвольно-революційну боротьбу з московським більшовизмом, незважаючи на те, що ворог мав змогу цілу свою силу спрямувати на її знищення. Не багато людей вірило, що це буде можливо й на довшу мету. Але неможливе стало дійсністю.

Це завдячуємо незрівняному героїзмові й гартові всіх кадрів націоналістичного підпілля, високопатріотичній і жертвенній, активній підтримці широких кіл українського народу. Особливі ж заслуги в цьому припадають непохитному, мужньому й дуже вмілому прововоді визвольного революційного підпілля у всіх його ланках на чолі з найвищим і найкращим провідником-командиром, ген. Чупринкою-Туром-Романом Шухевичем. Він, кермуючи рухом ОУН на найславнішому й найтяжчому етапі, відбив печать свого великого духу на його розвитку не тільки того періоду. У революційній боротьбі за волю України поляг геройською смертю сам генерал Чупринка-Тур, більшість його найкращих співпровідників і командирів та багато, дуже багато найкращих друзів у лавах ОУН і УПА.

Але, незважаючи на всі найбільші жертви, революційна боротьба ОУН проти московсько-більшевицького поневолення в Україні не припиняється. Вона продовжується з непослабленою ідейною напругою та з поважними вислідами. Хоч форми й розміри безпосередніх революційних акцій, відповідно до теперішнього положення звужують їхнє значення, політичний вплив дуже поважний і більшовики ніяк не можуть його ані промовчати, ані усунути. В ідейно-політичній єдності з революційним підпіллям ОУН, ідучи за його таємними вказівками, переважна патріотична більшість українського народу ставить на всіх ділянках життя невлотимий,

але дуже помітний і дошкульний московському більшевизмові опір. Ідейний вплив акцій ОУН проявляється навіть там, де більшевицька система тотального терору й топтання всього людського панує у своїй найчистішій і найбрутальнішій формі. У концтаборах Воркути та інших смугах спалахують одчайдушні зриви активного масового спротиву, натхнені й організовані безстрашними борцями за волю й правду – українськими націоналістами.

Перегляд 25-літнього шляху ОУН дає нам впевненість, що її ідеї, визвольна концепція, її план стратегії організації революційно-визвольної боротьби, засади її прямолінійної самостійницької політики – цілком правильні й успішні. Ця впевненість скріпляється ще більше, коли шлях і наслідки змагання ОУН порівнюємо з вислідами діяльності інших політичних течій і формацій, які існували в тому періоді в українському житті, які мали значно легший старт і вибирали інші, здавалось, догідніші методи й дороги. Отже, розглядаючи той розвиток впродовж останнього чвертьсторіччя, такого багатого на важливі події і великі переміни, знаходимо ствердження, що всі засадничі заложення українського революційного націоналізму видержали пробу життя й встоялися у найважчій боротьбі. Вони дають ідейно-моральну насагу борцям-революціонерам у найтруднішому положенні, вони творять найуспішнішу зброю проти забріханого підступного ворога всього людства, проти московського більшевизму. Йдучи далі непохитно випробуванням шляхом, ОУН та цілий визвольний фронт українського народу мають дані дійти до великої мети, до визволення України.

Тільки треба нам крицевої стійкості й непохитності на правильному шляху та зосередження всіх найкращих сил у продовжуванні справедливої боротьби під знам'ям Хресто-меча.

ПРОВІДНИК ОУН⁶

Життєвий шлях майбутнього Провідника був типовим для більшості представників національно свідомої молоді Західної України. Народився Степан Бандера 1 січня 1909 року в селі Старий Угринів, тепер Калуського району Івано-Франківської області, у сім'ї греко-католицького священика. Дитячі роки пройшли під впливом події Першої світової війни, національно-визвольних змагань 1917-20 рр. та діяльності Української Військової Організації (УВО). Так, почувши розповідь про героїзм члена УВО Ольги Басараб, яка загинула під час тортур у польській тюрмі у Львові, 14-річний Степан Бандера почав проводити над собою такі самі тортури, які застосовувала польська поліція щодо неї. Свій вчинок він пояснював бажанням перевірити свою витривалість і силу волі та підготувати себе до майбутньої боротьби. Також в подальшому він себе підготовляв до майбутніх знущань та катувань. За спогадом Романа Руденського, який мешкав у гуртожитку разом із Бандерою під час навчання на агрономічному факультеті Львівської політехніки, тодішня його поведінка видавалася дуже дивною: «Пригадую собі, як він кілька разів у моїй присутності бичував свої плечі військовим ремінним поясом із залізною пряжкою, приговорюючи при тому сам до себе: «Якщо не поправишся, будеш знову битий, Степане! Ти собі занадто вже розібрав!» Немов сьогодні бачу того 22-річного юнака, який затискав до крові свої пальці, вклавши їх між двері й одвірки, або з

---

⁶ Публікується за виданням: Життя і діяльність Степана Бандери: документи і матеріали. Видання 4-те, доп. / [Ред. і упор. М. Посівнич]. – Тернопіль, 2014. – С. 9-58.

допомогою гранчастого олівця, що його він всував поміж пальці. Припікаючи свої руки до скла нафтової лампи, Степан кричав до себе: «Признайся, Степане!». І тут же давав собі відповідь: «Ні, не признаюся!...».

У 1919-27 рр. Степан Бандера навчався у Стрийській гімназії. Описуючи гімназію й шкільних товаришів, Ярослав Рак зазначав: «Бандера був найліпшим учнем, найкраще вчився [...] Але всі [польські] професори були проти Бандери, бо він ворожо до них ставився, нікому не хотів придобрюватися, завжди все знав, як кажуть, усіх мав під зап'ятком, і не любив професорів. Отже, вони його вйтом (старостою) кляси не вибрали. Хоч засадничо сам Бандера не любив ставати до професора, виступати в обороні всіх чи пискувати [...] Коли професор його запитав, він відважно відповідав, говорив, не ніяковіючи, але ніколи не висувався першим. Але професори Бандеру респектували, бо він був здібний і мав пошанівок у своїх товаришів [...] Ми не раз мали нагоду бачити цього юнака, як ставав в обороні покривдженого товариша чи друга. У нас родився респект (повага) до нього, а в професорів пошанівок. Кожний крок, що його передумував наш друг, був завершений, на дешеву емоцію він не йшов. Бувало, наприклад, що деякі учителі любили ставляти запитання «хто знає», щоб учні підносили руки вгору. Він ніколи цього не робив, хоч запитаний, виявляв, що знає те, про що йшло професорові. З-поміж акцій, які треба було вести в клясі, звичайно такі, що не мали апробати (затвердження) нашого друга, могли не вдатися, а зате ті, що їх він передумав, беручи аргументи «за» і «проти», вдавалися. Не вважав себе «героєм» у часі вдачі й інших остерігав перед такою назвою, але з невдачі вмів витягнути висновок і бачити, що треба поправити».

Через важку хворобу (ревматизм колінних суглобів) його протягом двох років не приймали до «Пласту». Бували моменти, що хлопець зовсім не міг ходити. І лише завдяки надзвичайним зусиллям над собою він переміг біль і здав необхідні для вступу фізичні вправи. 1 жовтня 1922 р. Бандеру зарахували до гуртка

«Вовк» 5-го пластового куреня імені князя Ярослава Осмомисла в Стрию. Складаючи 26.II.1928 р. пластовий іспит, у графі навпроти ощадливості юнак зробив запис: «За заощаджені гроші купив собі пластовий однострій та мандоліну». Завданням «Пласту», за словами С. Бандери, було плекати дух братерства серед своїх членів і виховувати їх за програмою скаутингу.

19 грудня 1929 р. у Львові, в Академічному домі, на Другій курінній раді «Загону Червоної Калини» Степана Бандеру було обрано генеральним підскарбієм. Велику ініціативу під час різних свят, імпрез і виступів для здобуття «пластового заробітку» виявляв С. Бандера як скарбник, виготовляючи з іншими невеликі срібні пластові відзнаки, які мали попит та приносили прибуток. Він постійно ходив із пластунами на панахиди, які відбувалися щороку в першу неділю серпня на могилах Січових Стрільців на горі Маківці.

У 1928-34 рр. С. Бандера навчався на агрономічному відділі Львівської політехніки. Під час допитів польської поліції Бандера так описував своє навчання: «У вересні 1928 р. я записався в Українську господарську академію в Подєбрадах у Чехо-Словаччині. Однак на початку шкільного року довідався, що академію ліквідували й записи стали недійсними. Записатися до Львівської політехніки я не міг, бо термін запису вже минув, тож поїхав до Кракова, де запис іще тривав. У Кракові я днів зо п'ять жив у свого шкільного товариша Івана Сондея, тоді студента Ягеллонського університету в Кракові, а зараз магістра права в Калуші. Проте зі Львова мені повідомили, що незважаючи на спізнення ще можна буде записатися до Львівської політехніки. Тому я забрав заяву з університету в Кракові й, повернувшись до Львова, записався на сільськогосподарське відділення Львівської політехніки, оселившись в Українському академічному домі. Під час навчання у Львівській політехніці, тобто у 1928-29 і 1929-30 рр., я мешкав переважно на квартирі, а в Українському академічному домі жив тільки на початку або вкінці періоду перед святами або канікулами. На квартирі жив разом із товаришами Осипом Тюшкою, Юрком Левицьким,

братом Олександра, і Вациком Василем. У той час я був членом «Пласту», «Просвіти», «Рідної школи», Товариства прихильників освіти, а також «Основи», Товариства самопомочі студентів Львівської політехніки. У цьому товаристві я займався суспільною та освітньою роботою й час від часу їздив із доповідями по навколишніх селах; політичною діяльністю не займався. Я ще належав до філії Науково-педагогічного товариства ім. Петра Могили. Під час святкових канікул я перебував у свого батька в Старому Угринові, де займався освітньою й суспільною працею у «Просвіті» та «Лузі», а крім того, був членом співочого студентського гуртка при філії «Просвіти» в Калуші.

У 1930-31 рр. на початку року С. Бандера проживав у Дублянах у студентському гуртожитку (тепер № 5 Львівського національного аграрного університету) в кімнаті № 13, однак через вимоги студентів-поляків українців і євреїв насильно звідти виселили. Також шовіністично настроєні поляки домоглися заборонити харчуватися в студентській їдальні українцям, бо з «бидлом (худобою) з одного начиння не будемо їсти». У відповідь українці заявили, що не будуть відвідувати лекції, щоб не сидіти в одному залі з хамами. Адміністрація застала вибачитися студентів-поляків за цю образу. Однак усе-таки українці влаштували неподалік навчального корпусу свою їдальню в одній із кімнат будинку Йосипа Тушницького, якою керував п. Карафницький та готувала пані Манцова. Хоч харчувалися почергово, групами, за браком місця, але на своєму стояли до кінця. Спочатку Бандера мешкав в одного сільського господаря Івана Шпіка спільно з Романом Руданським, а згодом постійно в Романа Колодія. За свідченнями Ганни Рудницької, Стефан спав на твердому дерев'яному лежку під тоненьким покривалом, підкладаючи під голову велике каміння. За свідченнями очевидців, Бандера постійно себе вдосконалював у фізичному плані. Його постійні заняття спортом дивували оточення. Плавання, стрибки у воду, щоденні обмивання холодною водою, взимку катання на лижах та влітку гра у баскетбол. Він в прямому значенні слова «не давав

ногам спокою»: ходив всюди пішки, навіть 9 кілометрів до центру Львова та по довколишніх селах, бігав на довгі дистанції.

У лютому 1932 р. разом із Ярославом Стецьком поселився у Львові на вул. Львівських дітей (тепер Героїв УПА). Після звільнення зі слідчого арешту польської поліції в червні 1932 р. Бандера поїхав до свого батька в Старий Угринів, де пробув до жовтня, а тоді переїхав до Львова й разом із Василем Лопатнюком мешкав на вул. Захаревича, 1 (тепер Архітекторська) у шкільного сторожа Волошина. У Політехніку він записався тільки на II півріччя, бо перше закінчив у 1931 р. Протягом I півріччя 1932 р. ліквідував академічні заборгованості попередніх років, а крім того, давав приватні уроки. У жовтні 1933 р. Бандера повернувся до Львова й мешкав далі у Волошина. Він готувався тільки до іспитів, відвідуючи деякі лекції та бібліотеку Політехніки. Окрім цього, давав приватні уроки учням гімназії, а також допомагав товаришам у навчанні. Із лютого 1934 р. Бандера перебрався до Академічного дому в кімнату № 56 на вул. Супінського, 21 (тепер М. Коцюбинського), де мешкав разом з Іваном Равликом.

Про спільне проживання в студентському гуртожитку в споминах згадує Григор Мельник: «Зустрічалися ми знову на викладах і на лабораторних вправах, де я не раз виручав його, коли він мусив на той час їхати до Львова. По якомусь часі, коли ми разом верталися з викладів, Степан запропонував мені вступити до його кімнати. Тут він підігрів на машинці (примусі) чай і витягнув дещо закусити, як він казав: «З Угринова Старого». У часі подальшої розмови він, усміхаючись, запитав мене, чи відома мені така-то й така кличка. Це була кличка, яку я отримав був від мого старшого товариша Євгена-Юліана Пеленського, який у той час жив у Конюхові й був близьким товаришем Степана Охримовича. Коли ж ми тепер обмінялись зі Степаном тими кличками, між нами зник останній бар'єр, який ще до певної міри відокремлював нас. Тепер ми почувалися далеко свободніше й справді по-братерськи обговорювали всі справи. Тоді ж ми вирішили, що

я переносуюся на помешкання до Степанової кімнати. [...] Наша кімната взимку погано опалена або й зовсім не ogrіта. У такий час ми спали разом в одному ліжку, бо так було тепліше, і мали подвійне накриття».

Поряд із навчанням Бандера провадив активну громадсько-політичну діяльність, зокрема був членом товариств «Просвіта», «Луг», «Основа», «Сокіл», «Сільський господар» та інших. Про ці роки свого життя Степан Бандера писав: «Найбільше часу й енергії я вкладав у своєму студентському періоді в революційну, національно-визвольну діяльність. Вона полонювала мене щораз більше, відсуваючи на другий плян навіть завершення студій [...] До моїх спортивних занять належали біг, плавання, лещетарство (лижі), кошиківка (баскетбол) і передусім мандрівництво. У вільний час я залюбки грав у шахи, крім того співав у хорі та грав на гітарі і мандоліні. Не курив і не пив алкоголю».

Світогляд Степана Бандери, як і всієї західноукраїнської молоді, формувався під впливом націоналістичних ідей, які пропагував «Літературно-науковий вісник». Як супротив польській окупаційній політиці на Західній Україні масово виникають молодіжні організації – Група української державницької молоді на чолі зі С. Охримовичем, Юліаном Вассияном, Іваном Габрусевичем, Богданом Кравцівим та Організація вищих класів українських гімназій. У Стрию її очолювали С. Бандера, Олекса Гасин, Степан Новицький та Осип Карачевський. У 1926 р. вони об'єдналися у Союз української націоналістичної молоді. У 1927 р. Бандеру прийняли до лав УВО, де він був зачислений до розвідувального відділу, а згодом переведений у реферантуру пропаганди. Юний Бандера займався розповсюдженням підпільних видань, бойкотуванням польських товариств проводив організаційно-вишкільну роботу, тощо. За це в Калуші у грудні 1928 р. був заарештований польською поліцією. У 1928-30 рр. С. Бандера був одним із дописувачів щомісячного гумористичного журналу «Гордість нації», який редагував Данило Чайковський –

«Мормон». Свої сатиричні статті Бандера підписував псевдонімом Матвій Пардон.

Розростання націоналістичного руху та його неорганізованість спонукали розрізнені структури до об'єднання. Тому цілком логічним й закономірним стало виникнення 2 лютого 1929 р. Організації Українських Націоналістів. Своєї головної мети – незалежності України – ОУН збиралася досягти за допомогою національної революції, тобто шляхом збройного повстання проти польських і радянських окупантів. ОУН відкидала легальні й еволюційні методи боротьби з Польщею, бо за допомогою цієї тактики українським політичним партіям і громадським організаціям не вдалося добитися навіть автономії, не кажучи вже про незалежність України. Тому було вирішено застосовувати радикальніші методи – революцію та конспірацію.

В ОУН Бандеру рекомендував його товариш С. Охримович. Ось як характеризує Бандеру цього періоду відомий історик і діяч Лев Шанковський: «Незабутнього друга Степана я знав від найменших літ. Я пам'ятаю добре Степана з його гімназійних літ, а потім, як студента й завзятого націоналіста. Зустрічав його в славної пам'яті Степана Охримовича, мого кузена, сусіда й приятеля, який часто мені говорив: «Із цього Степанка будуть ще люди!» Зустрічав його в сл. пам. Олексі Гасина в Конюхові й пам'ятаю добре дискусії з цим повним внутрішнього горіння українським націоналістом молодшої генерації, який уже на заранні своїх молодих літ, свого юнацтва, яке посвятив всеціло справі, проявив оці риси характеру, що видвигнули його на пост провідника українського націоналізму. Так наші дороги дуже часто сходилися із сл. пам. Степаном Бандерою, сином незабутнього о. Андрія – оцього революціонера в рясі, який своєму синові передав всю свою палку любов до українського народу та до справи його визволення».

Спочатку Бандеру призначили відповідальним за загальноорганізаційний стан ОУН у Калуському повіті та роботу

студентських осередків. Одночасно він був задіяний у рефературі пропаганди. У 1930 р. очолював технічно-видавничий відділ, згодом розповсюдження підпільних видань на західноукраїнських землях. В 1931 р. у відання Бандери передали відділ постачання підпільних видань з-за кордону. Того ж року Бандера був призначений референтом пропаганди в Крайовій Екзекутиві ОУН, яку на той час очолював С. Охримович, а 1932 р. – заступником Крайового провідника (далі – КП) ОУН. За цей період Бандеру п'ять разів арештовували: 1) 14.XI.1930 р. – заарештований разом із батьком за антипольську пропаганду; 2) влітку 1931 р. – затриманий на декілька днів у с. Войнилів біля Калуша за спробу переходу польсько-чеського кордону; 3) 1931 р. – просидів три місяці у слідчій тюрмі у зв'язку із вбивством комісара поліції у Львові Е. Чеховського; 4) 10.III.1932 р. – затриманий у м. Тешин; 5) 2.VI.1933 р. – заарештований у м. Тчев під час поїздки зі Львова до Данцига.

У 1931-34 рр. з Бандерою активно співпрацював Ярослав Рак – «Мортек», який керував кур'єрами між КЕ ОУН та Проводом Українських Націоналістів (далі – ПУН). Вони розробляли маршрути переправлення нелегальної літератури через кордони Литви, Чехо-Словаччини, Румунії та міста Данцига. Для провідних діячів ОУН Микола Климишин виробив посвідчення членів польського туристичного товариства, що давали право вільно перетинати польсько-чеський кордон. Із цими документами члени КЕ ОУН могли з 1932 р. безперешкодно приїздити на наради ПУН.

Набагато важче відбувалося транспортування газети «Сурма» у Галичину, що супроводжувалося постійним ризиком потрапити до рук чеської, польської чи румунської поліції. Щоб зберегти в таємниці місце друкування, із Каунаса почергово висилали поштової пакунки до кількох пунктів за кордоном, зокрема до Данцига, Берліна й Праги. Із Данцига часопис переправляли в Галичину, а з Берліна й Праги пересилали до Тешина й далі, на Закарпаття. Було розроблено три маршрути доставки «Сурми» із Чехо-Словаччини

до Львова. Перший пролягав через Студене, Лавочне, Стрий; другий – через Воронянку; третій проходив через Карпати. Однак перший напрямок поліція дуже швидко заблокувала, перехопивши майже всі транспорти літератури, які у 1931 р. організував Богдан Кордюк. Із Праги на Закарпаття «Сурму» висилали більшими пакунками на адреси членів ОУН, які приносили їх до кордону й там закопували в умовлених місцях. Через деякий час приходили зв'язкові з Польщі й забирали передачі. Ще один перехід існував у найвіддаленішій частині Горган через Чорноріцький верх. Туди можна було дістатися шляхом з Осмолоди до Дарова попід гору Грофу, далі через гору Попадю. Протягом 1931-34 рр. М. Климишин та Ярослав Карпинець – «Циган» займалися переправкою нелегальної літератури з міст Тешин і Бельско. Ці пункти переправки було організовано за наказом Бандери. За його ж розпорядженням Я. Карпинець – «Циган» організував хімічну лабораторію в Кракові, отримавши на це у 1932 р. 150 злотих особисто від С. Бандери.

Щоб зменшити ризик перехоплення літератури й пришвидшити її прибуття до пунктів призначення, Крайова Екзекутива ухвалила рішення організувати підпільні видавництва на місцях. Наприкінці 1930 р. у селі Завадів Стрийського повіту було створено ще одну підпільну друкарню, яка згодом була перенесена в село Монастирець. Матриці виготовляли в одній із львівських друкарень під наглядом членів редакційної колегії на чолі з Ярославом Старухом, а потім перевозили до криївки. За видання матеріалів відповідав Олекса Гасин – «Сук», який співпрацював із референтом пропаганди КЕ ОУН С. Бандерою. Їхнім зв'язковим був Григор Мельник, в обов'язки якого входило постачання паперу, фарби, нафти, харчів тощо. Гроші на потреби друкарні й транспортування літератури Г. Мельникові передавав сам Бандера, інколи його заступники Іван Малюца чи Ярослав Стецько – «Березовський». З ініціативи Бандери улітку 1931 р. Г. Мельник привіз друкарську машину. Підпільна друкарня працювала, поки 17 січня 1934 р. її

не викрила поліція. Там виготовляли брошури, листівки, відозви, декларації. Листівки приурочувалися здебільшого певним історичним датам, як-от: річниці Листопадового чину, Акту злуки українських земель, смерті бойовиків Біласа й Данилишина, Ярослава Любовича, Григорія Пісецького, Святу могил та іншим. Кожну велику акцію – шкільну, саботажну, відплатну тощо – ОУН супроводжувала виданням відозв і звернень. Наклад листівок і брошур коливався від декількох десятків до 100 тисяч. Тільки під час шкільної акції було розповсюджено 98 тисяч листівок «Український народ», «Українські школярі» та 6 тисяч брошур «У боротьбі за душу української дитини». Інколи за допомогою довірених осіб летючки видавали у державних або приватних друкарнях Львова («Час», «Слово», НТШ, «Вікторія»).

24 грудня 1932 р. у Львові поляки стратили бойовиків ОУН Василя Біласа – «Оса» та Дмитра Данилишина. Референт пропаганди С. Бандера разом із Романом Шухевичем організував пропагандистську акцію: о 6 год., у момент повішення бойовиків, по всіх українських церквах Львова били дзвони. По всій Галичині референтурою пропаганди були організовані служби Божі за упокій душ страчених бойовиків. Також на знак протесту ОУН провела по цілій Західній Україні антимонопольну кампанію, спрямовану проти вживання алкогольних і тютюнових виробів, запропонувавши клич: «Борці за Волю не вживають алкоголю, борці за Україну не вживають нікотину». Крайова Екзекутива ОУН розраховувала, що антимонопольні акції завдадуть державному бюджетові великих збитків і принесуть користь українському населенню. Боротьбу з курінням і пияцтвом Організація проводила передусім серед своїх членів, а на громадськість впливала через легальні товариства «Просвіту» й «Відродження». Кількамісячне утримання від тютюну й алкоголю було масовим явищем, унаслідок чого польська держава зазнала значних матеріальних втрат.

Члени ОУН суворо дотримувалися конспірації, дисципліни та військової субординації. Це давало змогу застосовувати

найрізноманітніші методи боротьби проти польської окупаційної влади: масові політичні демонстрації, студентські протести, робітничі страйки, бойкот польських товарів, шкільні акції тощо. Найдієвішими вважалася збройна та революційна боротьба. Із моменту створення ОУН бойова активність і вправність молодих націоналістів постійно зростали. У середовищі Академічного дому, яке представляли С. Бандера – «Лис», Степан Ленкавський, Дмитро Мирон – «Орлик», Я. Стецько – «Карбович», Я. Старух, Зенон Коссак, Михайло Колодзінський – «М. Будзьяк» та інші, виробили свою тактику. Вона лягла в основу концепції «перманентної (постійної) революції», згідно з якою український народ міг здобути свободу тільки шляхом збройної боротьби. Тому ОУН мала підготувати суспільство до всенародного повстання. Для цього потрібно було організувати широку пропаганду ідей революції та безкомпромісної боротьби, що мала виховати в народі бажання здолати ворога. Другим напрямом діяльності ОУН було повсякчасне й непохитне протистояння польській окупаційній системі. Кожен метр української землі повинен був горіти під ногами ворога. Це, у свою чергу, мало налаштовувати широкі верстви українського суспільства на боротьбу, гартувати його військовий дух і спонукати до безпосередніх дій. Організація намагалася виховати в учасників революційного руху вольову стійкість, надати добру військову підготовку для успішного проведення повстання проти польської держави.

Якби Польща розпочала війну проти своїх сусідів, ОУН скористалася б цією ситуацією для створення Української держави та потужної армії. У разі потреби ОУН вступила б у конфлікт і боролась би проти польських окупантів усіма можливими способами. Таку позицію націоналісти виробили в результаті зустрічей членів ОУН із Головою ПУНу Євгеном Коновальцем, що, згідно з даними польської поліції, відбувались у серпні 1931 р. у Карлсбаді (Чехо-Словаччина). У них брав участь і С. Бандера. У 1932 р. він був учасником Віденської конференції ОУН, яку з

метою конспірації провели у Празі. В 1933 р. у Данцігу та Берліні Бандера мав декілька зустрічей із Є. Коновальцем, під час яких вони обговорювали стратегію й тактику та подальші плани революційно-визвольної боротьби.

Після того як у січні 1933 року, а у червні вже офіційно, КП ОУН став Степан Бандера – «Лис» (також користувався псевдами Степанко, Малий, Сірий, Баба), бойова діяльність Організації зазнала деяких змін. Експропріація державних установ і кас тепер припинилася, а всі бойові акти скеровувалися проти найодіозніших представників польської державної адміністрації і їх прислужників та популяризаторів радянофільства. Він дещо змінив і розширив особовий склад Крайової Екзекутиви. Організаційним референтом став І. Малюца – «Чорний», ідеологічно-політичну референтуру було розділено: політичним референтом залишився Володимир Янів, а його заступником після виходу з тюрми в 1933 р. став Б. Кравців; керівництво ідеологічної референтури перебрав Я. Стецько. У віданні окремої пропагандистської референтури, яку очолив Ярослав Спольський – «Бір», залишилося тільки розповсюдження підпільної літератури.

Бойова діяльність ОУН базувалася на принципах, сформульованих у 1929 р. й опублікованих у газеті «Сурма». Зокрема, Організація мала застосовувати революційний терор як засіб самооборони. Він був найстрашнішою зброєю в руках підпільної організації, її останнім і найвагомим аргументом, коли всі інші були вже випробувані, й був відповіддю на насильство. Безперечно, це був не надто ефективний спосіб боротьби проти польської влади, але достатньо дієвий, коли йшлося про самозахист. Політичне значення терору полягало в тому, що він створював атмосферу напруженості й нестабільності, перешкоджаючи ворожій владі утвердитися на чужій території. Дії оунівців підтримували авторитет і силу противника та підтримували дух поневоленого народу. Крім того, українські націоналісти використовували терор і як засіб ідеологічного впливу: а) на власну націю,

змушуючи її мислити політично; б) на окупантів, переконуючи в тому, що український народ веде постійну боротьбу й не припинить її, доки не здобуде самостійності; в) на світову громадськість, показуючи таким чином, що він є окремим об'єктом і прагне своєї незалежності.

З ініціативи С. Бандери було проведено резонансну Шкільну акцію, метою якої стало повернення української мови в школи. У 1933 р. заходами КЕ ОУН було надруковано 98 тисяч листівок і відозв та 6 тисяч брошур. У листівці «Українські батьки й матері» КЕ ОУН зазначала: «Ми мусимо перейти від оборони до рішучого наступу проти польського панування, то є проти польської держави й польського духа на всіх ділянках нашого життя, у першу чергу в школах». У відозві «Молоді друзі! Українські школярі!» керівники ОУН зверталися до учнів: «Поляки хочуть через школу і при допомозі вчителів зробити з Вас вірних рабів, слухняних і покірливих горожан Польщі; вони хочуть Вас навчити ненавидіти все українське й кохати все польське. Вони хочуть зробити Вас зрадниками Українського Народу [...] Тому не дайте, щоб із Вас вороги зробили яничарів! Не дайте, щоб ляхи обернули Вас у своїх слухняних рабів! Ви маєте бути лицарями й борцями за волю України! Перед Вами велика та свята боротьба».

Важливим напрямком роботи КЕ ОУН на чолі з Бандерою було розповсюдження друкованої продукції, без якого видавнича діяльність не мала сенсу. У 1933-34 рр. були створені два додаткові осередки переправки літератури – у Кракові (під керівництвом М. Климишина, Я. Карпинця, Левка Зацного) і на Гуцульщині (під керівництвом М. Левицького та Євгена Онищука). Центром, куди звозилась підпільна література й де проходив її розподіл, був Львів. Тут існувало декілька конспіративних квартир й осередків, власники яких переховували цілі партії нелегальних видань. Завдяки кольпортерам ця література вчасно потрапляла до читача. Певна кількість видань за вказівками С. Бандери переправлялась на Волинь, Холмщину, Буковину, надсилалася на адреси

радянських наукових і культурних установ. Окремі екземпляри потрапляли навіть на Кубань.

У період, коли Крайовим провідником був С. Бандера, важливим аспектом діяльності ОУН стали антирадянські агітаційно-пропагандистські та бойові акції. Маючи фінансову підтримку з-за кордону, Комуністична партія Західної України (КПЗУ) активізувала свою діяльність. У журналі «Розбудова нації» зазначалося, що ОУН буде поборювати ідеологію протилежних політичних угруповань та вживати рішучі заходи проти всіх ворогів, передусім проти своїх найбільш крайніх противників – «угодовців-хрунів» та «радянوفілів-ікроїдів». У 1932-33 рр., під час голодомору, організованого комуністичним режимом в Україні, ОУН проводила потужну роз'яснювальну антибільшовицьку кампанію, трактуючи загибель мільйонів українців як наслідок спланованої акції, із допомогою якої радянська влада прагне ослабити націю. КЕ ОУН на чолі із С. Бандерою доручила найліпшим пропагандистам виголосити в усіх студентських осередках спеціальні доповіді. Користуючись мережею легальних товариств й організацій, ОУН у зазначений час провела політичну кампанію, спрямовану на викриття злочинних дій СРСР. Ця акція ОУН ударила по радянським позиціям у Західній Україні. Боротьбу за допомогою усного й друкованого слова доповнювали акти індивідуального терору щодо комуністів. Одночасно з поборюванням прибічників комуністичного режиму серед інтелігенції ОУН розгорнула таку саму акцію й на низовому рівні. Про це ставало відомо всій окрузі й зацікавлювало навіть тих, хто був байдужим до того, хто такі советофіли-комуністи й чим вони можуть зашкодити. У декількох місцевостях, де КПЗУ мала сильні позиції, дійшло до масових сутичок, зокрема на Дрогобиччині, у Яворові та інших місцях. На знак протесту проти штучного голодомору, влаштованого радянською владою, 22 жовтня 1933 р. Микола Лемик вчинив замах на високопоставленого розвідника НКВД Олексея Майлова, який працював на той час із перевіркою в консульстві у Львові. Актентат було здійснено згідно

з наказом С. Бандери. 12 травня 1934 р. відома активістка ОУН Катерина Зарицька заклала бомбу під редакцію газети «Праця».

За рекомендацією С. Бандери Є. Коновалець доручив Івану Мітринзі – «Сергію Орелюку» організаційний зв'язок зі Східною Україною. Мітринга очолив референтуру з підсоветських справ (згодом був призначений спеціальним референтом із соціальних питань) і діяв окремо від основної мережі ОУН. Він особисто підібрав у референтуру помічників, безпосередньо контактував із Коновальцем і Бандерою. Працівники референтури переправляли нелегальну літературу в радянську Україну та отримували звідти потрібну інформацію. Із наказу С. Бандери Я. Карпинець виготовив у Кракові спеціальні повітряні балони для переправлення й розкидання оунівських відозв і летючок над Східною Україною. Також було виготовлено два радіоприймачі для зв'язку з організаційними кур'єрами.

Проти українських націоналістів польська поліція використовувала різні методи, зокрема підсилала своїх агентів, вербувала донощиків та провокаторів. У той час, коли КЕ керував С. Бандера, ОУН розгорнула нещадну боротьбу з «хрунями-угодовцями», тобто тими українцями, які добровільно йшли на співпрацю з польською владою. Особливого розголосу набуло вбивство директора Львівської гімназії Івана Бабія 25 липня 1934 р. Смертний вирок, винесений революційним трибуналом ОУН, виконав Михайло Цар. Значний резонанс у суспільстві викликав замах на Якова Бачинського, вчинений 31 березня 1934 р. Після тривалого стеження суд ОУН виніс вирок, виконавцями якого стали Роман Мигаль і Роман Сеньків. Одним із найгучніших виступів, які виявляли ставлення ОУН до польської влади, було вбивство міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького, скоєне 15 червня 1934 р. у Варшаві. За наказом Бандери атентат виконав бойовик ОУН Григорій Мацейко – «Гонта», декілька разів вистріливши в урядовця. Такі акції проводилися з метою привернути увагу світової громадськості до нестерпного становища українців у Польщі.

У 1934 р. діяльність ОУН досягла найбільшого розмаху за міжвоєнний період. КЕ ОУН під проводом С. Бандери ухвалила рішення про організацію «зелених кадрів». Цей план виник у зв'язку з можливістю проведення польською владою пацифікації. Усі розконтрспіровані члени ОУН мали перейти в глибоке підпілля й вести з окупантами непримиренну боротьбу, об'єднуючись у збройні партизанські загони. На думку М. Климишина, проект Бандери зі створення зелених кадрів, передусім на Волині й в Карпатах, передував створенню УПА. Їхнім основним завданням мало бути визволення заарештованих членів ОУН.

Один із найбільших опонентів С. Бандери в ОУН Лев Ребет так характеризував в спогадах його діяльність на посаді Крайового провідника: «Його організаційний сприт і реалістичний підхід до справ, що особливо корисно виділявся на тлі загального молодецького романтизму середовища ОУН, спричинили те, що (хоч він порівняно короткий час очолював організацію в Західній Україні і не вклав нічого особливо питоменного та основоположного) серед оточення «Академічного Дому» він зумів здобути тривкіше місце. Він попросту став символом піднесення цього середовища, а посередньо всієї молоді того часу, і цю позицію не змогли захитати ні пізніший великий провал апарату, за який він формально відповідав, ні довгі роки його неприязности в роботі ОУН».

У 1933 р. до рук польської розвідки потрапив т. зв. архів Сеника – 418 оригіналів та 2055 копій організаційних документів, унаслідок чого поліція провела масові арешти членів ОУН. Більшість керівного активу організації, у т. ч. і Степана Бандеру, було заарештовано 14 червня 1934 р., о 5-6 год. ранку, в Академічному домі у Львові. Більшість керівного активу організації, у т. ч. і Степана Бандеру, було заарештовано 14 червня 1934 р., о 5-6 год. ранку, в Академічному домі у Львові. Під час поліцейських допитів на Бандеру постійно чинили психологічний та фізичний тиск. Так, його допитували з 9 год. 6 серпня до 20 год. 11 серпня 1934 р., не даючи змоги поспати. Але Провідник ОУН поводився гідно й був зразком для

інших в'язнів. У зв'язку із вдалим замахом на міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького протягом червня – листопада 1934 р. поліція заарештувала понад 800 осіб. У цей же час польська влада створила концентраційний табір у Березі Каргузькій, де перебувало понад 120 оунівців.

Судовий процес над членами ОУН викликав жваве зацікавлення в Європі та Північній Америці, яке, до речі, підсилював суд над хорватськими усташами у Франції, котрі 9.XI.1934 р. вбили в Марселі короля Югославії Олександра I й міністра закордонних справ Франції Луї Барту. Іноземна преса жваво коментувала співпрацю між ОУН та усташами, називаючи Німеччину ініціатором цих терористичних актів. Польська влада намагалася показати себе перед західним світом демократичною та правовою державою, дозволяючи публікувати у пресі промови підсудних і матеріали процесу. Вона передчувала тріумф остаточного розгрому керівного апарату й структур ОУН та припускала, що промови членів організації, які співпрацювали зі слідством, остаточно знищать авторитет націоналістів в українському суспільстві. Однак процес, який мав стати останньою крапкою в історії ОУН, відіграв зовсім іншу роль. Закордонна й місцева (польська та українська) преса подавала реферовані промови обвинувачених, які зуміли схилити на свій бік ще більше людей і перетворити поразку на перемогу. Саме у 1935-36 рр., після двох гучних політичних процесів – Варшавського та Львівського – почав формуватися певний революційний міф, що дав змогу ОУН на початку 1940-х рр. стати провідною політичною силою в Західній Україні.

У ході Варшавського процесу (18.XI.1935 – 13.I.1936) судили 12-х членів ОУН, зокрема Степана Бандеру, Богдана Підгайного, Миколу Лебеда, Ярослава Карпинця, Миколу Климишина, Дарію Гнатківську, Ярослава Рака, Якова Чорнія, Катерину Зарицьку, Івана Малюцу, Романа Мигалья і Євгена Качмарського.

Степан Бандера та його товариші перетворили Варшавський процес на форум пропаганди ідеї національно-визвольної

боротьби. Вони звинувачували Польщу в знущанні над українським народом. С. Бандера був прикладом для інших підсудних, своїми демонстративними виступами надихав їх на активний спротив. За спогадами прокурора Желенського, юнак почав свій виступ такою заявою: «Як український громадянин, не підлягаю польським законам», – і це накинув своїм товаришам. Було видно, що він їхній провідник і вони слухають його у всьому. За це [заяви] Бандеру силою вивели із зали суду. Від нього біла невичерпна енергія та фантастична сила». Газета «Батьківщина» подавала загальне враження, яке підсудний справляв на журналістів: «Він низенького, маленького росту, худорлявий, лице молодого хлопчика, темноволосий, пристрижений, одягнений у чорне вбрання. Поводиться свобідно й починає зізнавати зрівноваженим голосом. Думки виявляє у ясній формі, з них видно, що це інтелігентна людина. Його зізнання роблять помітне враження. Ціла зала із зацікавленням слідкує за зізнаннями Бандери. Відчувається, що ця людина цілком не подібна до більшости підсудних. На запит Бандера відповідає – до вини не почувується, свою революційну діяльність я вважав тільки сповненням мого обов'язку». Своєю чергою кореспондент «Газети польської» («Gazeta Polska») так описував Бандеру: «Він має досить непоказний вигляд, низького зросту, щуплий, мізерний. Виглядає щонайбільше на 20-22 роки. Втягнуте підборіддя, жорсткі риси, неприємний вираз обличчя, бистрі очі з легким жалем, нервові рухи, зімкнуті важкі уста».

На Варшавському процесі підсудних обвинувачували передовсім у належності до ОУН. За обвинувальним актом, С. Бандера, Крайовий провідник ОУН, наказав убити міністра внутрішніх справ Б. Перацького; М. Лебедь підготував атентат; Д. Гнатківська допомагала Лебедєві в цьому; Я. Карпинець виготовив бомбу, яку мали використати при вбивстві; М. Климишин допомагав Карпинцеві виготовляти вибухові пристрої, розповсюджував підпільну літературу; Б. Підгайний відповідав за координування атентату з боку бойової референтури; І. Малюца, будучи

організаційним референтом, пересилав гроші для виконання у Варшаві атентату й влаштував Г. Мацейку втечу; Я. Чорній переховував Г. Мацейку у Любліні; Є. Качмарський допомагав Г. Мацейкові переховуватись у Львові; Р. Мигаль забезпечував організаційний зв'язок Г. Мацейка з І. Малюцюю; К. Зарицька і Я. Рак допомогли Г. Мацейкові нелегально перетнути польсько-чехословацький кордон.

Початок процесу М. Климишин у споминах змалював так: «Усі вулиці, якими нас везли на розправу, були густо обставлені «сторожами публічного ладу» – поліціантами. Нас везли кожного окремо й в будинку суду ізолювали, поки ми не ввійшли до залі. І на лавах обвинувачених нас порозділювано так, що ледве можна було привітатися, і це ми зробили тільки користуючись замішанням. Напереді в першій лаві сидів Бандера, наліво від нього Лебедь, Гнатківська й Карпинець. У другій лаві за ними сидів я, а ліворуч від мене Підгайний, Малюца і Чорній. У третій лаві за мною – Качмарський, Мигаль, Зарицька і Рак. Поміж нами сиділи поліцаї й уважали, щоб ми не говорили й не порозумівалися між собою, ані не оглядалися. Я привітався з Бандерою ще під час того, як входив до залі, і зразу таки нав'язав розмову з допомогою в'язничної азбуки. Я довідався, що і він протягом усього слідства сидів у кайданах, і що його арештовано у Львові... Я пояснив йому, що не хочу мати адвоката й що весь час буду ігнорувати суд, але він заявив, що із зарядження Крайової Екзекутиви моїм адвокатом буде д-р Павенський. У судовій залі перед нами сиділи адвокати, а по протилежному боці, звернені до нас обличчям, сиділи журналісти. Їх було дуже багато, тому для них майже не вистачало місця в лавках. По лівому боці залі сиділи батьки й рідні тих, що мали бути суджені».

Перші дні судового процесу були присвячені офіційним заявам та організаційним справам, а згодом суд узявся до допиту підсудних. Їх уводили до зали засідань по одному, щоб вони не могли почути свідчення одне одного. На самому початку процесу

всі підсудні, окрім Мигалья, відмовилися відповідати польською мовою, заявляючи, що добре нею володіють, але вважають, що мають право говорити українською. В. Посемкевич, голова суду, заборонив їм це, й надалі відбулося тільки зачитування протоколів поліцейних допитів. Право говорити рідною мовою обстоювали й свідки. Наприклад, Віра Свенціцька привітала підсудних: «Слава Україні!» – і стала відповідати на запитання голови суду українською мовою. За таку поведінку В. Посемкевич оштрафував її на 200 злотих, а за привітання «Слава Україні!» наказав покинути залу суду і покарав однією добою ув'язнення. Виходячи, Віра Свенціцька попросилася: «Слава Україні!». Так само повелися й інші свідки – Ірина Хом'як, Рома Чорна, Олена Чайківська, Роман Шухевич, Олександр Пашкевич, Дмитро Мирон, Осип Нидза, Осип Мащак. Їх було покарано, як і Свенціцьку.

Протягом усього Варшавського процесу головні обвинувачені – Бандера, Лебедь, Гнатківська, Карпинець, Климишин – поводитися дуже виключно, пропагуючи ідеї та гасла ОУН. Обвинувачених багато разів силоміць виводили із зали, суд карав свідків грошовими стягненнями та тюремним ув'язненням, відмовляв адвокатам, відхиляв їхні пропозиції й питання до свідків і підсудних, тим самим демонструючи свою зневагу та заборону висловлювати власні думки. Свідчити польською мовою погодилися Роман Мигаль та (дещо згодом) Іван Малюца. Перший розповів про атентати ОУН на Якова Бачинського та Івана Бабія. Другий підтвердив свої свідчення, які дав під час слідства. Поліція та деякі українські політичні партії роздрукували зізнання Малюци у великій кількості на циклостил і за їх допомогою намагалася дискредитувати ОУН в очах суспільства і відвернути молодь від її революційних дій – «самоспалення».

Після двомісячного процесу у Варшаві суд виніс обвинуваченим такі вироки: Степанові Бандері, Миколі Лебедю й Ярославу Карпинцю – смертна кара, згідно з урядовою амністією замінена на довічне ув'язнення; Миколі Климишину і Богданові

Підгайному – довічне ув'язнення; Дарії Гнатківській – п'ятнадцять років ув'язнення; Іванові Малюці, Романові Мигалю та Євгенові Качмарському – дванадцять років ув'язнення; Катерині Зарицькій – вісім років ув'язнення; Ярославу Ракові та Якову Чорнію – сім років ув'язнення. Крім того, суд на десять років позбавив Д. Гнатківську, І. Малюцу, Є. Качмарського, Р. Мигалья, Я. Чорнія, Я. Рака і К. Зарицьку громадянських прав, зарахувавши їм слідчий арешт до 13 січня 1935 р. Усі обвинувачені сприйняли вирок спокійно, а Степан Бандера та Микола Лебедь разом вигукнули: «Хай живе Україна!». За таку поведінку їх було усунуто із зали суду на час зачитування обґрунтування вироку.

У відповідь на вирок ОУН оголосила у Західній Україні траур, який дотримували всі національно свідомі громадяни на знак солідарності з українськими політ'в'язнями. Заходами референтури пропаганди КЕ ОУН було видано спеціальні листівки з портретами учасників процесу та їхніми лаконічними висловами, сказаними під час судових засідань.

Протягом двох місяців хід процесу докладно висвітлювався в українській та закордонній пресі. Зокрема, львівська газета «Новий час» зазначала: «Преса цілого світу вислала до Варшави своїх кореспондентів. Як-не-як, а на лаві підсудних було 12-ть здогадних членів широко розгалуженої революційної організації. Усі відчули й зрозуміли, що Варшавський процес – це не тільки сенсація, але й історична подія». Унаслідок проведення Варшавського процесу над оунівцями дещо змінилася думка польського суспільства та преси, які почали значно об'єктивніше ставитися на загал до українців та їхньої діяльності.

Українська емігрантська преса констатувала: «Вбивство міністра й голосний процес над дванадцятьма членами ОУН довели польській спільноті, що українська проблема таки існує, коли молоді люди готові покласти своє життя задля добра українського народу. З іншого боку, терористичний акт проти впливового урядовця продемонстрував рішучість намірів ОУН та

продемонстрував, що окрім угодівців є ще Україна повстанських загонів та бойових п'ятірок». На думку діаспорних журналістів, процес показав, що «одним з головних слабких місць Польської держави є українська проблема». Американська газета «Свобода» зазначала, що Варшавський процес мав бути наступом не тільки проти ОУН, але також проти цілого українства. «Але вже тепер, – зазначалось у виданні, – поляки цей процес капітально програли. Бо до діла мають вони із сильним, організованим рухом, в авангарді якого ступає молодь».

Логічним продовженням Варшавського став Львівський процес (25.V. – 26.VI.1936 р.). Щоправда, на відміну від Варшавського, судовий процес у Львові не викликав такого масового зацікавлення суспільства ні у Польщі, ні в Європі й Північній Америці. На Львівському процесі було 23 підсудні: Степан Бандера, Роман Шухевич, Володимир Янів, Ярослав Стецько, Ярослав Макарушка, Олександр Пашкевич, Ярослав Спольський, Богдан Підгайний, Іван Малюца, Богдан Гнатевич, Володимир Коцюмбас, Осип Машак, Роман Мигаль, Євген Качмарський, Іван Ярош, Роман Сеньків, Катерина Зарицька, Віра Свенціцька, Анна-Дарія Федак, Осип Феник, Володимир Івасик, Іван Равлик, Семен Рачун. Усім їм інкримінували державну зраду. Крім того, перших дев'ятьох звинувачували у належності до Крайової Екзекутиви ОУН; Б. Гнатевича – у діяльності в ОУН; В. Коцюмбаса – у діяльності в бойовій референтурі ОУН; Р. Мигалья, Є. Качмарського, Р. Сеньківа, О. Машака та І. Яроша – у причетності до вбивств Я. Бачинського та І. Бабія й до підготовки замаху на тюремного сторожа Кособудзького; Д. Федак, К. Зарицьку й В. Свенціцьку – у членстві в ОУН та діяльності її розвідувального відділу; І. Равлика – у тому, що він був Обласним провідником ОУН; В. Івасика – у діяльності в референтурі пропаганди ОУН, С. Рачуна – у підробці документів для бойовика ОУН М. Царя.

Із першого дня процесу Бандера та інші підсудні у своїх виступах почали викривати злочини польської влади щодо України

й українців. Обвинувачені розробили тактику поведінки на процесі: одна їх частина мала зізнатися в належності до ОУН і розкрити всі її ідеологічно-пропагандистські постулати, інша повинна була повністю заперечувати свою причетність до ОУН. Через «грипси» (таємні листи) Бандера зв'язався з тими, хто дав свідчення поліції, щоб вони відкликали всі свої зізнання та пояснили свою поведінку українському суспільству. На відміну від Варшавського процесу, на Львівському польська влада визнала право підсудних говорити українською мовою. Обвинувачені не мовчали, як на Варшавському процесі, а свідчили, складали відповідні заяви й використовували право останнього слова. Замість оборони прав української мови приводом для демонстративних виступів підсудних стало питання громадянства. Коли на початку процесу заарештованих питали про громадянство, вони заявляли: «Українське». Степан Бандера, крім цього, на запитання про його відношення до військової служби відповів: «Я є членом Української Військової Організації».

Судовий зал на вул. С. Баторого (тепер князя Романа, 1) охороняло 20 поліцейських. Навколо будинку було багато агентів у цивільному: поліція побоювалася, що бойовики ОУН вчинять напад з метою звільнення товаришів. На самому початку процесу останнім до зали ввели Степана Бандеру. Коли він появився, усі підсудні встали з місць і привітали Провідника: «Слава Україні!» За підсудними піднялися адвокати й глядачі, а за ними – судді, присяжні, журналісти й усі поліцейні функціонери різних рангів. Ось як описав цю незвичайну подію у своїх спогадах адвокат С. Шухевич: «Вони якось механічно попідносилися в переконанні, що на залю увійшов суд або якийсь високий польський достойник. У цей спосіб ціла зала – як один муж – піднялися, щоб пошанувати молоденького Степана Бандеру, коли той входив на залю. «Пане, пане, – говорив я опісля до судового радника Тиньки, – ви дивуетесь, що український нарід слухає Бандеру; коли ви самі віддаєте йому такі гонори: усі стаєте, коли він входить на залю

судової розправи». У Варшавському процесі за такі вигуки суд карав свідків і підсудних грошовими штрафами або тюремними ув'язненнями. Судді й прокурор спокійно сприймали такі демонстративні вигуки й залишали їх поза увагою.

Члени ОУН, проти яких поліція не мала достатньо доказів (Д. Федак, В. Свенціцька, К. Зарицька, В. Івасик, І. Ярош, Р. Сеньків, В. Коцюмбас, І. Равлик, О. Феник і Р. Шухевич), повинні були поспідовно заперечувати свою належність до організації. При цьому вони заявляли, що за своїми переконаннями є націоналістами. Під час Львівського процесу Мигаль, Малюца, Підгайний, Макарушка та Спольський відкликали свої попередні зізнання, які обтяжували становище інших, і визнали їх не гідними націоналіста. Засуджуючи свою слабкодухість під час поліцейних допитів, Р. Мигаль заявив, що тепер у своїх зізнаннях називатиме Бандеру тільки Провідником, бо вважає себе не достойним вимовляти його прізвище.

Степан Бандера виступив на засіданні 5 червня 1936 р. як Крайовий провідник ОУН. Він пояснив розглядувані судом справи, відмовившись при цьому називати прізвища чи псевдо членів ОУН. Підсудний засвідчив, що всі смертні вироки ухвалював революційний трибунал, а він лишень віддавав наказ виконати присуд. Так, за антиукраїнську діяльність були вбиті Бабій, Бачинський, Майлов; планувалися замаху на старшину тюремної сторожі Кособудзького, волинського воеводу Юзефського, шкільного куратора Ґадомського. Під час своїх зізнань Бандера намагався розкрити основні ідеологічні й політичні позиції ОУН, але голова суду кожного разу переривав його й не дозволяв продовжувати виступ.

Щодо справи Бандери його адвокат В. Горбовий у своїй останній промові сказав: «Під час не одного політичного процесу УВО чи ОУН прокурор не раз висував закид, що провідники висилають рядових бойовиків, а самі ховаються поза їхні плечі. Тепер став комендант українського революційного підпілля, мужньо

відкрив свій шолом та признався, що прийняв на себе обов'язок здійснювати ідею своєї нації шляхом революції. Виринає питання, чи Бандера винуватий за вчинки, що їх закинув йому прокурор [...] Підсудний Бандера прийняв обов'язок провідника із внутрішньої конечности боротися за українську державу. Якщо б ви, панове присяжні судді, вставилися б у його положення, напевно прийшли б до переконання, що він не винен».

У своєму завершальному слові на процесі С. Бандера спростовував основну тезу обвинувачення про те, що «на лаві підсудних засідає гурт українських терористів та їхній штаб». Він докладно ознайомив присутніх в залі, передусім журналістів, з ідеологією та програмною діяльністю ОУН. Щодо бойових акцій він заявив: «Ні програмово, ні якщо йде про кількість членів у поодиноких ділянках організаційної праці, бойова акція не є єдиною, не є першою, але рівнорядною з іншими ділянками. Тому, що в цій залі розглядали атентати, що їх виконувала Організація, міг би хтось думати, що Організація не числиться з життям людини взагалі й навіть із життям своїх членів. Коротко скажу: люди, які весь час у своїй праці є свідомі, що кожної хвилини самі можуть втратити життя, такі люди, як ніхто інший, уміють цінити життя. Вони знають його вартість. [...] Вам найкраще відомо, що я знав, що накладу головою, і відомо вам, що мені давали змогу своє життя рятувати. Живучи рік із переконанням, що я втрачу життя, я знав, що переживає людина, яка має перед собою перспективу в найближчому часі втратити життя. Але впродовж цілого того часу я не переживав того, що я переживав тоді, коли висилав двох членів на певну смерть: Лемика й того, хто вбив Перацького». На цьому місці голова суду перервав С. Бандеру і не дозволив йому завершити свою промову.

«Політичні «проступники», – говорив у завершальній промові на судовому процесі адвокат Пилип Евин, – це, звичайно, найкращі члени суспільности, ідейні й характерні люди, що для добра своєї батьківщини присвячують усе, навіть власне життя.

І нерідко трапляється, що засуджені за політичні «злочини» вже наступного дня займають міністерські фотелі [крісла]. Перед такими людьми всі ми мусимо схилити голови. Тим-то в культурних державах політичні в'язні мають різні полегші в тюрмі, щоб пошанувати в них людяність і людину».

Пізно вночі судді оголосили такий вирок: Степан Бандера і Роман Мигаль – досмертне тюремне ув'язнення; Богдан Підгайний, Іван Малюца, Євген Качмарський, Роман Сеньків і Осип Машак – 15 років ув'язнення; Ярослав Спольський – 7 років ув'язнення; Ярослав Макарушка – 6 років ув'язнення; Катерина Зарицька, Володимир Янів, Ярослав Стецько, Іван Равлик, Осип Феник, Володимир Івасик, Олександр Пашкевич та Іван Ярош – 5 років ув'язнення; Роман Шухевич, Богдан Гнатевич і Володимир Коцюмбас – 4 роки ув'язнення; Семен Рачун – 6 місяців ув'язнення; Віру Свенціцьку й Анну-Дарію Федак звільнили. На підставі урядової амністії всім засудженим до 5 років було зменшено термін покарання на половину, а засудженим від 5 років до 15 – на одну третину.

Про Львівський процес провідний діяч ОУН Микола Сціборський так писав у паризькій газеті «Українське слово» від 21 липня 1936 р. у статті «Клонім голови»: «Героїчною поставою своїх представників – Бандери й товаришів – націоналізм продемонстрував перед цілим світом силу своєї моралі, ідейну непримиримість, внутрішню здоровість й організаційно-політичний розмах [...] А вже справді гігантською у своїй духовій силі, моральній красі, непримиримості й героїчності виростає постать Провідника ОУН на ЗУЗ – Бандери! Того Бандери, що кинув гасло: «Згинуть, а не зрадити!».

Про поведінку Бандери на процесі писав у своїх мемуарах М. Климишин: «Він не мав змоги належно виявитися на варшавському процесі, проте у Львові він виступив у всій своїй особовості, як революціонер-провідник. Це вже не був молодий хлопець. Це був провідник революційної організації, який не тільки знав,

що він зробив і чому, а й умів це гідно, по-державницькому висвітлити, згідно з рацією поневоленого українського народу, який у безкомпромісній боротьбі з окупантами української землі революційним шляхом іде до своєї державної самостійності. Він знав, що належить сказати, що промовчати, чого домагатися й від чого категорично відмовитися».

Під час Варшавського та Львівського процесів авторитет і популярність Степана Бандери зросли настільки, що народ почав складати пісні й легенди про нього. Своїм ставленням до себе й ворогів Степан Бандера заслужив собі непохитну шану українського суспільства, а серед членів ОУН та УПА здобув позиції безконкуренційного Провідника на майбутнє.

Другого липня 1936 р. Бандеру етапували у тюрму на вул. Раковецького, 37 у Варшаву. Він мав при собі 50 злотих і білий годинник «Schweizaria Ancra Prima». По дорозі Бандера купив продуктів на 20 злотих. Йому постійно пересилали родина й знайомі гроші для купівлі продуктів, газет і книг. Наступного дня його відправили у тюрму «Святий Хрест». Про своє ув'язнення Степан Бандера в автобіографії згадував: «Після того [Варшавського і Львівського процесів] я сидів у в'язницях «Свенти Кшиж» коло Кельц, у Вронках коло Познаня і в Берестю над Бугом до половини вересня 1939 р. П'ять і чверть року я просидів у найтяжчих в'язницях Польщі, із того більшу частину в суворій ізоляції. За той час провів я 3 голодівки по 9, 13 і 16 днів, одну з них спільно з іншими українськими політичними в'язнями, а дві – індивідуально, у Львові й Бересті».

Про перебування Бандери в тюрмі розповідає в спогадах Микола Климишин: «Досі ми звичайно боролися за права політичних в'язнів при кожній нагоді. Тому я, заки мене зачали стригти (а вже було виразно видно, про що йдеться), пробував протестувати. Та Бандера дав мені знак, із якого я зрозумів, що тут мусимо прийняти все, чим нас «погостять», без спротиву. Після обстриження дістав я страшно подерту білизну та в'язничну уніформу. До того дістав я дерев'яні «черевики». Із тим усім у

руках за наказом зійшов я босо до пивниці стрімкими сходами та став розглядатися. Високо в стелі за ґратами світилася жарівка, яка тьмяно освітлювала всю пивницю, але було видно, що вікон не було. Був тільки отвір у стіні дуже високо, заґратований грубими залізними ґратами, який виходив на той коридор, звідки я прийшов. Між тим отвором і дверима була округла висока піч, що могла б зовсім добре бути прототипом теперішньої космічної ракети. Отвору не мала. Потім показалося, що в ній палиться з коридору. Обійшовши піч, побачив я характеристичний для тюрми на «Святім Хресті». Це був великий, проміром на дві треті метра, валець, високий на три чверті метра. Тому що був із грубого металу, був сильний і тяжкий. Зверху мав менший отвір зі щільною накривкою, який був у більшій на цілий промір накривці, що відкривався при випорожнюванні кібля. Це була вся обстановка нашої келії, яка була біля п'ять метрів довга й так само широка [...]. Та найгірше був скривджений Бандера. Він увійшов до келії останній. Він найдовше начекався, щоб «оформили», й дуже змерз, чекаючи на свою чергу. Йому дали широкі штани й дуже велику блюзу, а все таке страшно подерте й подірявлене, що годі було на нього дивитися. А ще обстригли!... Відколи його пам'ятаю, він все мав гарно зачесане на бік темно-блонд волосся. А тепер – це ж був один глум над людиною! Його страшно опоганили. Це був вид страшного пониження людини. Але ми це прийняли по-своєму, із гумором. Коли він ступив на сходи, його «черевики» поскакали вниз по сходах, як і кожному іншому. Він станув, усміхнувся й подивився на кожного з нас. Напевно, у нього було таке саме враження, як і в кожного з нас, але він не виявив того. Жартуючи, зійшов вниз, підніс свої капці, і ми зачали заміну своїх лахів, щоб хоч дібрати до величини».

На початку в'язням був призначений карантин. Під час нього їх навчали тюремних законів та звичаїв. Найбільшого упокорення в'язні відчували саме тоді, коли відбувався прохід: руки на спині, голова вниз, погляд на пальці ніг. Не вільно було змінювати

поставу, бо в такому випадку охоронці сильно били ключами по голові. У камері не було ліжок, в'язні стелили на цементну долівку протерті покривала, а другою половиною спільно накривалися й таким чином спали. Їм було холодно й твердо. Сигналом до підйому в'язнів була мелодія польської пісні «Коли ранні встають зорі», яку виконував охоронець на трубі. Ця страждальна мелодія, протяжно виконувана, нагадувала в'язням, що вони в неволі й тим самим їх пригноблювала. Гігієнічні умовини були поганими через брак води й відсутність паперу. Ув'язнені на снідання діставали каву й ложку цукру та кусень чорного житнього хліба, а на обід діставали, переважно, пшеничну кашу.

Після 10-денного карантину Бандеру разом із Лебедем було відправлено в камеру № 14, згодом в № 21. Спільно з Бандерою сиділи: Ярослав Карпинець, Богдан Підгайний, Євген Качмарський, Григорій Перегійняк, Юрій Батіг, Луциняк. Про це Климишин згадує: «Досі жили ми більш індивідуально, а від того часу зачали ми жити групою. На тому ми скористали дуже багато, бо кожний із нас мав свої приватні книжки, а Бандера й Лебедь мали дозвіл на українські газети й могли собі лишати по одній картці на папір, якого нам усе було замало. Найбільшим для мене здобутком була тритомова «Українська загальна енциклопедія», яку мав Бандера. Із неї міг я робити такі комплекти, як історія України, географія України, історія української літератури, мистецтва й інші. Усі харчі давали ми до спільної торби, якою завідував спочатку Лебедь, і їли ми спільно, ділячи по рівній пайці кожному без огляду на те, що він діставав з дому. [...] Ми діставали великі посилки від Комітету допомоги українським політичним в'язням, а крім того, від батьків і знайомих».

На пропозицію Бандери усі члени ОУН мали посилено вчитися й завершувати свої університетське навчання, а інші мали здобувати знання від початкового рівня. Так Карпинець вчив усіх точних дисциплін, Климишин – історію і філософію, українську і англійську мови тощо. Великий вплив на успішність у навчанні

Бандера мав на Григорія Перегіняка, який згодом став одним із перших організаторів та командирів УПА на Волині.

Перед Різдом 1937 року Степан Бандера організував хор на чотири голоси, яким сам і керував, для підготовки співаної Служби Божої, перед приїздом капелана українських політичних в'язнів доктора богослов'я, отця Йосипа Кладочного. В'язні співали Службу Божу так чудово, що нею захоплювалися тюремні сторожі. Через нього Бандера підтримував постійний зв'язок із зовнішнім світом й Проводом ОУН за допомогою грипсів, які заклеювали в олівці, та розмов під час сповіді. Отець Йосип Кладочний сповідав Бандеру тричі на рік. За спогадами о. Кладочного, Степан Бандера: «був побожний, релігійний, сповідався, приступав до святого Причастя все, коли я був у в'язниці, і хоч ми були під сильною обсервацією, – він сим не зраджувався і змушував надзирателів в часі сповіді бути на віддалі. [...] Від него біла сила волі й стремління поставити на своєму. Якщо є іберменш, то він власне був такої рідкісної породи – іберменш, і він був тим, який ставив Україну понад усе». Отця Йосипа Кладочного поліція підозрювала в передачі/отриманні інформації для/від Степана Бандери під час сповіді, які тривали понад годину, а також від його адвоката Володимира Горбового.

У середині січня 1937 року в польських тюрмах відбулися реформи, відтоді в'язням було обмежено продовольчі посилки від рідних та суворо посилено режим перебування в тюрмі. Бандера з іншими членами ОУН організував 16-денну голодовку на знак протесту проти утисків в'язничної адміністрації. Про останню голодовку Микола Климишин пише: «Восьмого дня нас почали кормити примусово: водили до адміністраційного будинку й там намагалися влити в нас корм у рідкому стані. Я протестував, і тому мене прив'язали до крісла шнуром за руки й ноги, й тоді, як я не хотів відчинити уст, принесли вузьку рурку й крізь дірку в носі вцідили мені пляшку рідкого корму. Першого й другого дня мені вдалося корм вернути, але в дальших днях шлунок збунтувався

й уже не хотів віддавати того, що захопив. Нас водили поодиноці, щоб ми не могли стрінутися. Попри мою келію ходив Бандера і, здається, Лебедь. Бандера був дуже зісох. Він під кінець голодівки ходив попри стіну, щоб мати за що держатися». Після неї адміністрація пішла на поступки політичним в'язням, а Бандеру, Климишина, Карпинця, Лебеда і Качмарського помістили у камеру № 17.

У квітні 1937 р. Степана Бандеру відвідав член Крайової Екзекутиви ОУН Осип Тюшка. У присутності тюремного сторожа він повідомив Провідника про долі окремих людей, суспільно-політичну ситуацію, діяльність громадських, молодіжних та спортивних організацій. Бандера в завуальованій формі давав вказівки щодо діяльності ОУН та ймовірного плану втечі.

З 1936 р. ОУН намагалася звільнити Степана Бандеру з ув'язнення. На думку польського історика Богдана Цибульського, ці заходи мали довести, що поліційні арешти не знищили ОУН та заманіфестувати, що Бандера й надалі є Провідником. За даними польської поліційної агентури, в тюрмі «Святий Хрест» під керівництвом Зиновія Матли – Володимир Нидза, Микола Лемик і Григорій Барабаш мали готувати втечу Бандері. Інші два члени ОУН зовні мали переодягтися на монахів та через кляштор отців Облятув, який примикав до в'язниці, організувати втечу. У лісі для прикриття мала бути група бойовиків. В'язнична адміністрація до червня 1937 р. повідправляла в'язнів-оунівців в інші тюрми, а також витратила понад 12 тисяч злотих на будівництво, яке б забезпечило найкращі умови і поміщувала Бандеру надалі в камері-одиночці, щоб унеможливити його визволення.

Наприкінці 1937 р. – початку 1938 р. ненадійність тюрми «Святий Хрест» змусила польську адміністрацію перевести Бандеру в тюрму Вронки біля м. Познань. Ще 29 квітня 1937 р. у Львові на вул. Міцкевича, 11 під керівництвом Осипа Тюшки відбулася нарада щодо організації втечі Бандери з тюрми. На ній були присутні Василь Медвідь, Володимир Білас та ще 20

націоналістів, які мали бути бойовиками для виконання операції з визволення Крайового Провідника ОУН.

Про своє перебування у в'язниці спільно із С. Бандерою залишив скупі свідчення поляк Марек Садзевіч з м. Варшави: «Я бачив Бандеру у Вронках. Був це сильний характер. Він дбав про свою фізичну форму, гімнастикувався, читав, сподіваючись, що майбутність ще принесе йому волю. І він не помилився у своїх розрахунках...»

Після вбивства в м. Роттердамі (Нідерланди) полк. Євгена Коновальця 23 травня 1938 р. радянським агентом Павлом Судоплатовим повстало питання, хто очолить ОУН. За ініціативою Зенона Коссака, Івана Равлика, Романа Шухевича було запропоновано організувати втечу Бандері з Вронок Михайлу Куспісю – «Терену». Він 13-16 травня 1938 р. був біля Вронок (9 км. до німецької границі) і збирав дані про тюрму. 23 червня запропонував колишньому тюремному сторожу Петру Заборовському 5 тисяч злотих за організацію втечі Бандері. Той у свою чергу подав контакт Куявського, який вимагав 50 тис. злотих за звільнення Бандери. Жінка Куявського мала поїхати у Львів, отримати 20 тисяч, а згодом отримати ще 30 тис. та бути до певного роду гарантією виконання цієї справи. Також була виготовлена фальшива розписка начальника Вронської тюрми про отримання 20 тис. злотих, щоб тим самим змити слідство й напрями пошуків. Однак у вересні 1938 р. поліція арештувала 11 учасників підготовки звільнення Степана Бандери – 3-го М. Куспіся і П. Заборовського, 4-го Йозефа і Марію (15-го повісилася у в'язничній камері) Бялецких, Віцента і Яніну Куявських, Чеслава Щірля і його жінку, а у Львові – Тараса Герцюка і З. Коссака, 8-го у Варшаві Яна Йозьвіка. 16-19 грудня 1938 р. у Познані відбувся суд на якому винесено такі вироки: Куспісю – 8 років, Заборовському і Куявському – 3 роки, Яніні Куявській – шість місяців тюремного ув'язнення.

Тодішній провідник КЕ ОУН Лев Ребет у споминах писав, що оточенню полк. Андрія Мельника Бандера був небажаний, тому

припускалося, що це може бути польською провокацією, щоб його вбити під час втечі.

Після цих подій Степана Бандеру було переправлено в тюрму м. Берестя (тепер Брест, Білорусія), де він сидів у камері-одиночці в суворій ізоляції. Дев'ятого травня 1939 р. він отримав 10 злотих від отця Леонтія Куницького зі Львова (вул. Руська 3, пом. 2). У цій тюрмі Бандера провів голодування проти свавілля польської в'язничної адміністрації.

Із початком Другої світової війни, 13 вересня 1939, у воєнному хаосі Степан Бандера втікає разом з іншими в'язнями з польської тюрми з м. Брест через Волинь і Сокальщину. У Сокалі він зустрівся з провідними членами ОУН того терену: Дмитром Маївським – «Тарасом», Іваном Климівим – «Легендою», Василем Вавруком – «Ватюгою» та іншими. Згодом разом із Д. Маївським відправляється до Львова, куди прибув 27 вересня та мешкав в будинках собору св. Юра. Протягом двох тижнів він налагоджує підпільну діяльність ОУН, зустрічається з українськими суспільно-політичними діячами, зокрема, із митрополитом УГКЦ Андреем Шептицьким.

Про цей період свого життя С. Бандера згадував: «Спільно з членами Крайової Екзекутиви й іншими провідними членами, які були в той час у Львові, ми устійнили пляни дальшої діяльності ОУН на українських землях і її протибольшевицької боротьби. На першому місці поставлено: розбудову мережі й дії ОУН на всіх теренах України, що опинилися під більшовиками; плян широкої революційної боротьби при поширенню війни на території України й незалежно від розвитку війни; протиакцію на випадок масового знищення більшовиками національного активу на ЗУЗ. Я зразу мав плян залишитися в Україні й працювати в безпосередній революційно-визвольній дії ОУН. Але інші члени Організації настоювали на тому, щоб я вийшов за кордон большевицької окупації і там вів організаційну працю. Остаточо перерішив цю справу прихід кур'єра від Проводу з-за кордону з

такою самою вимогою. У другій половині жовтня 1939 р. я покинув Львів і разом із братом Василем, який повернувся до Львова з польського концтабору в Березі Картузькій, та з 4-ма іншими членами перейшов советсько-німецьку демаркаційну лінію окружними дорогами».

У Кракові у місцевій греко-католицькій церкві, парохом якої був о. П. Хрущ, 3.VI.1940 Бандера одружується з Ярославою Опарівською, дочкою священика УГКЦ о. Василя і Юлії Ганківської. Їх весілля було дуже скромне, з участю не більш як десяти осіб. Вони деякий час мешкали в одному з таборів на вул. Лютеранській. Після цього в 1940 році, із вимог конспірації, вони виїхали на два тижні до Варшави на винайняту М. Лебедем квартири під прізвиськом Гуцул.

Про цей період згадує М. Климишин: «Після одруження Степана Бандери, якихось особливих змін у його життю не зауважувалося. Жив він дуже скромно. Мав дуже скромну кімнату. Там часто відбувалися наради Проводу, зустрічався він із людьми. Бував я також часто в цій хаті, де жила його сім'я. Одно можна сказати, що в него кімната й вся ця хатня обстановка була просто бідна, скромніша, ніж у кого-небудь іншого. Треба мати на увазі, що ніхто не трактував оті свої помешкання, як щось постійне. Це було просто тимчасове, що він повинен тут деякий час побути й може кожного дня відійти в Україну, і тому те помешкання якимось обставляти не було ніякого змісту. Ну, і не було за що, бо всі жили бідно. Із таких різних конспіративних причин і тому, що все-таки агентура большевицька дуже слідкувала за всіма, і Бандера вже був досить розконспірований, і щоби на нього не виконали атентату, не вбили, Провід порекомендував йому виїхати з Кракова. І він виїхав з Кракова до Варшави».

В 1939-40 рр. Степан Бандера здійснив ряд поїздок в організаційних справах у Піщане (Словаччина), Відень, Рим. У одному з міст північної Італії відбулась зустріч з Андрієм Мельником, на якій обговорювалися концепції подальшого розвитку ОУН. Розбіжності між двома поколіннями в Організації призвели до створення 10

лютого 1940 р. в м. Кракові Революційного проводу (далі – РП) на чолі з С. Бандерою. У його склад увійшли провідні крайові члени ОУН: Р. Шухевич, Я. Стецько, Володимир Тимчій, С. Ленкавський, М. Лебедь, Д. Мирон, О. Гасин, Дмитро Грицай, І. Габрусевич, М. Климишин, Василь Турковський, Василь Кук, Іван Равлик, Володимир Гринів. Для полагодження конфлікту в ОУН була створена «Окрема комісія», до складу якої входили Ріко Ярій, Омелян Сеник (від ПУНу) та Р. Шухевич, І. Габрусевич та С. Ленкавський (від РП ОУН). Але у червні 1940 р. А. Мельник категорично відхилив її пропозиції, і конфлікт переріс у відкриту конфронтацію.

За спогадами В. Кука: «Засідання Проводу відбувалися у приватних помешканнях: Степана Бандери, Олекси Гасина, Миколи Лебеда. Постанови й рішення приймались колегіально, узгіднені, після всебічного їх обговорення, без голосування. За виконання прийнятих постанов та інструкцій відповідали референти й звітували про це на засіданнях Проводу, а в міжчасі – Провідникові. Діяльність Проводу була завжди дуже ділова, конкретна й тому результативна [...] Під керівництвом Бандери вироблено конкретний оперативний план діяльності Організації. Згодом він доповнювався і уточнювався і на початку травня 1941 року в завершальному вигляді був оформлений як Інструкція РП ОУН «Боротьба й діяльність ОУН під час війни» [...] Провідна ідея цих інструкцій – революційно-повстанська боротьба за відновлення Української держави в оперті на власні сили українського народу».

31 березня – 3 квітня 1941 року в Кракові на Другому великому зборі ОУН Степана Бандеру було обрано Головою Проводу. Бачучи неминучості війни між окупантами Польщі – Гітлером і Сталіном – Бандера вважав, що в цьому збройному конфлікті можна буде здобути вимріяну його поколінням Українську державність. 23 червня 1941 від імені ОУН за підписом Степана Бандери й Володимира Стахіві було вислано на 14 сторінках Меморандум до Гітлера, в якому всіляко підкреслювалося, що основним завданням ОУН є відновлення незалежної Української

Держави. У меморандумі зазначалося: «Якщо навіть німецькі війська при вмарші в Україну будуть спершу привітані, очевидно, як визволителі, то це наставлення може швидко змінитися, коли Німеччина прийде до України без відповідних обіцянок щодо свого наміру відновити Українську Державу [...] українці сповнені рішимости створити умови, які гарантуватимуть національний розвиток у самостійній державі. Кожна влада, яка переслідує свої власні інтереси в побудові нового порядку на східно-європейському просторі, мусить взяти до уваги цю резолюцію».

Провідник ОУН не пішов на тісну співпрацю з окупантом України – нацистською Німеччиною на чолі з Адольфом Гітлером. Замість зрадницького союзу Степан Бандера – «Сірий» обрав шлях безкомпромісної боротьби. Із тактичних міркувань Бандера і Провід ОУН весною 1941 р. домовився з німецьким військовим командуванням про вишкіл Дружин Українських Націоналістів (батальйони «Нахтігаль» і «Роланд»), які мали воювати на території України проти СРСР за відновлення державності. Вони створювалися з розрахунком, що у майбутньому зможуть стати базою для формування регулярної української армії. Так, на початку німецько-радянської війни Похідні групи ОУН проголошують створення органів місцевої влади в містах і селах, залишених радянською адміністрацією. Німецьку адміністрацію та війська ставили перед фактом, що вже місцеве населення обрало своїх голів міст, сільських вїтїв, сформували українську поліцію, а у Львові 30 червня 1941 року ОУН проголосила Акт відновлення Української Державності та створено уряд – Українське Державне Правління. Роль і значення Бандери в проголошенні Акту 30 червня була однією з основних: він був співавтором тексту, ініціатором його оприлюднення та взяв на себе відповідальність за його суть перед німецькою окупаційною владою.

У планах становлення «Нової нацистської Європи» про таку державу як Україна не могло бути й мови. Уряд на чолі з Ярославом Стецьком гестапо заарештувало та відправило по тюрмах і

концтаборах. Третього липня 1941 р. відбулися двосторонні переговори Степана Бандери, Володимира Горбового, Василя Мудрого, Степана Шухевича, Віктора Андрієвського із заступником державного секретаря Ернестом Кундтом, доктором Фюлем, суддею фон Бюловом і полк. Альфредом Бізанцем у Кракові з приводу Акту 30 червня. На погрози Кундта застосуванням репресій, якщо ОУН не припинить своєї державотворчої діяльності, Степан Бандера заявив: «Ми вступили у бій, що розгортається зараз, щоб боротися за незалежну й вільну Україну. Ми боремося за українські ідеї й цілі. Я дав розпорядження негайно організувати в окупованих німецькими військами районах адміністрацію та уряд країни. Я віддав цей наказ ще перед початком війни».

На подальші запитання Кундта відповів: «Я віддав наказ, будучи головою ОУН, тобто як провідник українських націоналістів, оскільки ця організація знаходиться у проводі українського народу. Я говорю тут від імені ОУН, як провідник українського народу. ОУН – єдина організація, що веде боротьбу, і вона має право, на підставі тієї боротьби, творити уряд».

Кундт: «Це право належить німецькому вермахту і фюреру, який завоював цю країну. Тільки він має право назначати український уряд».

Бандера: «Я хотів би ще раз ствердити й вияснити, що стосовно всіх наказів, які я видавав, я не покликався на жоден наказ, ані на жодне порозуміння з будь-якою німецькою службовою інстанцією. Даючи усі розпорядження, я не спирався на жодний наказ, ні на жодну згоду німецьких чинників, а лише на мандат, що його я отримав від українців. Будівництво й організація українського життя можуть бути зреалізовані в першу чергу лише українцями на замешкалій ними території...»

Щоб схилити Степана Бандеру до співпраці та відкликати Акт 30 червня, 5.07.1941 р. гестапо арештували його біля Белза і через Люблін відіслали до Кракова. Наступного дня його викликав на розмову шеф уряду Генеральної Губернії Бюглер та вимагав

припинити діяльність УНК і відмовитися від проголошеного Акту. Після негативних відповідей взято під домашній арешт й разом із жінкою Ярославою й дочкою Наталкою відправлено 9 липня в Берлін, де помістили в тюрму гестапо на Ліхтерфельде-Ост.

У столиці III Райху із С. Бандерою постійно працювали полковник Абверу Ервін Штольце, СС-штурмбанфюрер Вайнман та проф. Маркерт з ОКВ. 25 липня його перевели під домашній арешт у Берліні на вул. Дальманштрассе № 8. У колишньому польському посольстві професори Ганс Кох і Герхард фон Менде проводили з Бандерою, Стецьком, Стахівим консультації. Бандері й Стецькові запропонували створити підконтрольну Крайову раду, згодом Дорадчу раду при Райхскомісаріаті. У цей час відбулися численні розмови Бандери й Стецька з військовиками та партійними чиновниками багатьох відомств. Вони вільно пересувалися в межах Великого Берліна, але під постійним наглядом. Також Бандера й Стецько написали різноманітні послання, пояснення, комунікати, декларації й меморандуми на ім'я Гітлера, Ріббентропа, Розенберга та інших діячів нацистської Німеччини.

За дорученням керівництва ОУН літом 1941 р. в Берліні було сформовано спеціальну групу для зібрання коштів й продуктів для С. Бандери, Я. Стецька, В. Стахіва, Осипа Тюшки, Івана Габрусевича, Юліана Химинця, Романа Ільницького та інших в'язнів. На ці потреби від Проводу ОУН було передано зв'язковими в Берлін 30 тис. марок, а також на початку серпня продукти передали через Романа Шухевича від старшин ДУН. Ця група допомагала Я. Бандері і її дочці, яка у свою чергу постійно з іншими дружинами Марією Габрусевич, Марією Врецьоною і Марією Химинець носили передачі в'язням та передавали грипси. Ярослава Бандера два рази на тиждень отримала побачення з чоловіком від гестапо. Дозволялося при таких зустрічах говорити тільки по-німецьки. Вона передавала їжу, білизну, усе, що було потрібно з речей побутового характеру. Також Іван Равлик за фальшивими документами приїжджав до Берліна і передавав в'язням передачі та дані.

14 серпня 1941 р. С. Бандера, після висловлених вимог проф. Ганса Коха, написав відкритий лист райхсміністрові Розенбергу з неприйнятністю відкликання УДП й призупинення діяльності ОУН. 11-12 вересня проф. Маркерт, проф. Г. Кох, проф. Герхард фон Менде проводили бесіди із С. Бандерою, Я. Стецьком, В. Стахівим і Ріко Ярим, щоб ОУН «віддала долю України в руки Німеччини, конкретно її Фюрера з терпеливим очікуванням на остаточну перемогу», інакше всіх очікують арешти й концтабори.

Після успіхів Вермахту на початку вересня 1941 р. на Східному фронті, коли стало очевидним, що Червону армію буде оточено й доля Києва уже вирішена, у Берліні почали діяти рішучіше щодо українських націоналістів. 15 вересня 1941 р. Бандера був відправлений у центральну тюрму гестапо в камеру № 29 на Принцрегентштрассе. Одночасно з тим було проведено масові арешти членів ОУН на всіх окупованих німцями територіях в Україні і Європі й в ув'язненні опинилися півтори тисячі оунівців.

За спогадами члена Проводу ОУН Петра Дужого – «Дорожа», за долю С. Бандери та інших націоналістів дуже переживали, хоч про це ніхто не говорив. Щоб не нашкодити ув'язненому, керівництво ОУН не пов'язувало з іменем Провідника свою антинімецьку діяльність, але його задуми й плани ще тривалий час активно нуртували в націоналістичному середовищі.

Братів Бандери – Василя (21 липня 1942 р.) та Олександра (кінець липня 1942 р.) було закатовано в концтаборі Авшвіц (Освенцім). У Херсоні гестапо розстріляло брата Богдана в 1942 р., а у львівській в'язниці також брата дружини. Одночасно з нацистами НКВД розстріляло 10 липня 1941 р. в Києві батька Бандери о. Андрія, а двох сестер Володимиру і Оксану вивезли в сибірські концтабори. Через відмову С. Бандери від співпраці з нацистами його близькі родичі загинули мученицькою смертю, а він сам опинився у концтаборі. У свою чергу український народ розпочав збройну боротьбу проти нових окупантів. Цей рух Опору переріс у справжню повстанську війну не тільки проти нацистського

режиму, а й проти радянської тоталітарної системи, розтягнувшись на довгі роки.

На початку січня 1942 р. (в деяких спогадах подається початок 1943 р.) Степана Бандеру розмістили у камері-одиночці № 73 концтабору Саксенгаузен. У ньому був спеціальний блок № 9 (Камерний дім (Zellenbau), українські в'язні його називали «Бункер»). Головний наглядач за блоком Курт Еккаріус підпорядковувався начальникові табору штандартенфюрерові СС Антону Кайндлю. Серед в'язнів блоку були комуністичні лідери з усієї Європи (напр. Ернст Тельман), колишній канцлер Німеччини Ганс Лютер, радянські генерали, німецькі єпископи, українські, польські й румунські націоналісти (генерал Армії Крайової Стефан Ровецький, керівник Румунської «Залізної гвардії» Хоріа Сіма), французькі міністри (Леон Блюм, Фріц Тіссен, Пауль Рейно, Едуард Даладьє), міністр оборони Латвії генерал Дамбітіс, австрійський канцлер Курт Шушніг, офіцери розвідки і пілоти англійських літаків, сини Сталіна, Нансена та маршала Італії П'єтро Бадольйо, представники аристократичних родин Європи (напр. італійська принцеса Мафальда). Усього в ув'язненні перебувало 80-90 осіб. Переважна більшість із них отримувала допомогу від Міжнародного Червоного Хреста власних країн чи від родин.

Згідно з даними німецького розвідника й згодом агента Штазі Отто Зайделя, С. Бандера був у дуже дружніх стосунках із письменником, архітектором та художником Оддом Нансеном (6.12.1901 – 27.06.1973). Цей норвезький велетень взяв його під свою опіку й допомагав усім, чим мав, особливо продуктами. Він, переважно, малював портрети ув'язнених, зокрема Бандери, із гострими й суворими рисами енергійного обличчя. За його спогадами, С. Бандері був відомий досвід його батька Фрітьофа щодо мирного відстоювання незалежності Норвегії від Швеції. На його думку, тюремний досвід показав Бандері, що фізично можна перебувати у неволі, але духовне самовдосконалення й творчість роблять людину вільною навіть у в'язниці.

За спогадами отамана Тараса Боровця – “Бульби концтабір Саксенхаузен був: «окреме царство есесів у царстві Гітлера. Там, у лісі, побудоване ціле місто з власними бараками, бункерами, великими будовами, військовими фабриками, шпиталями, крематоріями та газовими камерами. Там були великі бараки для спеціально ізольованих груп в'язнів і навіть домики для різних високопоставлених осіб з-посеред німців та інших націй Європи». Він зазначає, що завдяки С. Бандері й доктору Лапічакові діяла своєрідна пошта, яку називали «кібель-поштою»: під час прогульок в'язні залишали записки у квітнику або закидали в камеру до зазначених осіб. Найбільшим враженням для в'язнів було постійне бомбардування недалеко від них військових заводів авіацією США і Англії.

За свідченнями чільного діяча ОУН-р, теренового провідника Німеччини (1941-42) Василя Безхлібника – «Беркута» й в'язня Саксенгаузена, блок № 10 Степана Бандери в умовах суворого режиму концтабору проявляв чудеса конспірації та був неперевершеним організатором обміну інформації, газет і харчових пайків. Із ним Бандера зустрічався у лікарні блоку № 9, де проходив приписані процедури. Безхлібник інформував Провідника про становище членів ОУН в німецьких концтаборах, ситуацію в Україні та міжнародні події.

Інший в'язень, чільний діяч ОУН-м Євген Онацький, описує режим перебування в даному концтаборі у камері № 70: ніяких розмов з іншими ув'язненими під час прогульок по подвір'ю, підйом уранці о 5.00, застеляння ліжка та прибирання камери, вихід до умивальника. Опісля сніданок, о 12.00 обід, вечеря о 18.00, які завжди приносили у камеру. Якість їжі була дуже поганою, кожен в'язень мав помити свій посуд. Для в'язнів було три категорії харчування, й оунівцям приділялася остання. День завершувався о 20.00 ляганням спати. Онацький із захопленням згадує символічні Різдвяні подарунки 1944 р.: від Я. Стецька та маленьку передачу солодкого печива від С. Бандери. За спогадами провідного

члена ОУН-м Дмитра Андрієвського, Степан Бандера, виявляв під час ув'язнення товариськість, допомагав продуктами тим, хто був у скруті. Дізнавшись про смерть Олега Ольжича, він запропонував уночі після другого дзвінка вшанувати його пам'ять хвилиною мовчання.

22 липня 1943 р. відбулася зустріч Провідника ОУН С. Бандери з Головним комендантом АК ген. С. Ровецьким – «Гротом», який сидів у камері № 71. Зустрітися їм допоміг ще один в'язень, провідний діяч ОУН В. Стахів. Темою їхніх розмов були подальші перспективи українсько-польських взаємин, політика західних союзників та прихід в Україну й в Польщу більшовиків тощо. Згодом свою позицію ген. Ровецький виклав у листі польським в'язням: «[...] уже зараз мусимо рахуватися з втратою наших східних земель на користь українців. Того вимагає політика польської нації».

Про перебування в концтаборі Саксенгаузен полк. А. Мельник писав: «Місцем проходу був трикутник між двома крилами бараку, які прямовисно стояли до себе, і високим муром, що відділював барак від решти табору. Уже попереднього дня завважив я в одному із відхилених угорі вікон знаки хустиною і кінцями пальців. Наступного дня знаки ці повторились, що більше, появились крейдою писані на шибці вікна написи: «Лапичак в шпиталі, Мушинський 26, Тарас Бульба 28» і далші інформації про розміщення нашої націоналістичної групи в цім «зондербараці». Під кінець на шибці бачу напис, від якого мені в очах потемніло: «Ольжич» і побіч цього хрестик. [...] Мов громом уражений цією вісткою, не видержую і на цілий голос питаю: «Хто ви?» і у відповідь появляється на шибці напис «Степан Бандера». – Ну, і здибались, – подумав я. – Це він перший системою відповідно наставлених дзеркал пізнав мене і перший поміг нав'язати контакт зі співтоваришами недолі: Андрієвським, Мушинським, Онацьким, Ждановичем і Костем Мельником. Це був останній прохід без вартового на цім подвір'ї, отже, і остання нагода того своєрідного зв'язку мого зі Степаном Бандерою в німецькій тюрмі».

Після довгих консультацій в червні-липні 1944 р. в середині серпня, нацистське керівництво прийняло рішення про звільнення чільних діячів ОУН (близько сотні), які були ув'язнені в концтаборах, однак довго зволікали, не довіряючи Проводу ОУН. На початку серпня 1944 р. Степана Бандеру відвозили на бесіду з групенфюрером СС і генерал-лейтенантом поліції Генріхом Мюллером. У середині вересня в концтабір від Проводу ОУН для розмов із С. Бандерою прибув о. Іван Гриньох. Він передав грипс від М. Лебеда щодо повноважень отця, і той одразу ж проковтнув записку. Степан Бандера, за спогадами І. Гриньоха, виглядав дуже вимученим і хворобливим (ймовірно, тоді хворів грипом), бідно одягнутий, але був рішуче налаштований. Упродовж понад годинної зустрічі Бандері було розказано про зміни, які відбулися в структурах ОУН і УПА.

Рішення про звільнення Бандери й Стецька було затверджено 25 вересня 1944 р. на нараді Альфреда Розенберга й начальника головного управління безпеки Райху Ернеста Кальтенбруннера. 27 вересня 1944 р. Бандеру відвезуть із концтабору в околиці Берліна. Будуть утримувати під домашнім арештом, пропонуватимуть співпрацю в Українському національному комітеті (УНК), який мав бути під керівництвом генерала РОА Власова. Такі умови запропонував С. Бандері шеф головного бюро СС, ген. Готліб Бергер 5 жовтня 1944 р. Він відмовився входити в УНК, натомість запропонував замість себе адвоката Володимира Горбового. Після них ген. Бергер зазначив: «Бандера – це незручний, упертий і фанатичний слов'янин. Своїй ідеї він відданий до останнього. На даному етапі надзвичайно цінний для нас, опісля небезпечний. Ненавидить так само росіян, як і німців». Також переговори такого характеру проводили проф. фон Менде, СС-штурмбанфюрер, д-р Фріц Рудольф Арльт і СС-оберштурмбанфюрер Людвіг Вольф. За спогадами Я. Стецька, 28 вересня 1944 р. в його камері появилися СС-штурмбанфюрери Вольф і Шенк, які повідомили про його відправку з концтабору. Тоді ж разом з Бандерою їх відвезли

під охороною гестапо у спеціальну віллу під Берліном, де з ними проводив переговори ген. Г. Бергер. Також він зазначав: «У конц-таборах і у підвалах найгірших тюрем – предовгі роки – йому було заборонено писати. Він міг тільки передумувати в постійній непевності, чи будь-коли його думи й ідеї, концепції й пляни зможуть здійснюватися».

Багато ставлять питання, чому Бандеру не ліквідували, як багатьох інших. У 1943-44 рр. була очевидна воєнна поразка Німеччини, нацисти знову хотіли на власну користь розіграти українську карту. Бандеру пробували використати для чергового колабораціоністського проекту, але його принциповість у відстоюванні інтересів українського визвольного руху стала на заваді реалізації ворожих планів.

В Україні Провід ОУН довідався про звільнення С. Бандери наприкінці жовтня 1944 р. з радіопередач і це вже перевірене повідомлення помістив 14 листопада у газеті «Щоденні вісті» її головний редактор Осип Дяків – «Артем».

Наприкінці грудня 1944 р. гестапо відправляє С. Бандеру в Берлін, де утримує під домашнім наглядом. Також двічі на день він мав зголошуватися у їхньому місцевому відділку. На початку січня 1945 р. віднайшов родину Бандер їх стрийко Осип: «Коли через знайомого удалося мені роздобути його адресу, поїхав я до Берліну, де знайшов його, дружину й доню в скромній, але привітній квартирі. Моя візита по стількох роках розлуки була для нас милою несподіванкою і ми провели ввесь час у розмовах. Він цікавився ближчою й дальшою ріднею, відносинами за більшовицьких і німецьких часів, розказував про своє життя й обіцяв тримати зв'язок».

У середині січня 1945 року С. Бандера декілька днів перебував у м. Кракові, де зустрічався з членами ОУН Юрієм Лопатинським – «Калиною», Дмитром Чижевським – «Демидом», через яких передав Проводові ОУН своє рішення про підпорядкування вибраному Бюрові Проводу та підтримання рішень III Надзвичайного

Великого Збору ОУН. У середині січня 1945 р. до Бандери прибули чільні діячі ОУН – М. Лебедь, о. Іван Гриньох, Василь Охримович із листами, інструкціями від Проводу ОУН та Мирон Матвієйко, Ярослав Федик із речами побутового характеру. Стараннями М. Матвієйка для родини Бандери було виготовлено фальшиві документи на прізвище Романишиних. 1 лютого 1945 р. Бандера разом із родиною зуміє за допомогою М. Лебеда під час авіаційних бомбардувань, в атмосфері загального хаосу, втекти з-під гестапівського нагляду до австрійського Тіролю, згодом в Інсбрук. Їх цілий час супроводжував спеціальний помічник Андрій Пеленичка – «Плевак». Згодом С. Бандера переїде до Відня, поселиться за підробленими документами в готелі для німецьких військово-службовців, де його точно не шукало гестапо й далі продовжить діяльність у керівництві ОУН на еміграції. Потім деякий час він мешкав у Празі на тимчасово вийнятих квартирах.

Степан Бандера активно використовував свої тюремні зв'язки у відстоюванні незалежності України серед європейських громадських і політичних діячів, які пройшли німецькі тюрми й концтабори.

Після завершення Другої світової війни Степан Бандера – «С.А.С» – «В. Тесляр» – «Ярич» – «Донат» – «Власт» опинився в еміграції у Німеччині. П'ятого лютого 1945 р. на нараді Проводу ОУН біля м. Бережан, Тернопільської обл. Бандеру було обрано разом із Р. Шухевичем і Я. Стецьком до Бюро Проводу. Цей вибір підтвердила конференція Закордонних Частин ОУН у вересні 1947 р. Із моменту виходу з концтабору Бандера активно починає разом з іншими членами Організації налагоджувати роботу української політичної еміграції, розбудовує організаційний апарат та зв'язки з підпіллям в Україні, проводить активну публіцистичну діяльність, дає інтерв'ю журналістам. Основною фінансовою базою діяльності ЗЧ ОУН у визвольній боротьбі стали внески української діаспори. Степан Бандера був категорично проти повної орієнтації націоналістичного руху на будь-які держави, а виступав за

опертя на власні сили та відстоювання національних інтересів. Із метою налагодження контактів та діяльності структур українського визвольного руху Провідник ЗЧ ОУН здійснив ряд поїздок до Англії, Канади, Італії, Бельгії, Голландії, Франції, Іспанії. Також під час перебування в цих країнах Бандера зустрічався й налагоджував взаємовигідну співпрацю з чільними представниками влади та спецслужб.

За спогадами Степана Мудрика – «Мечника», С. Бандера створив так званий «Центральний апарат», який складався із сектору служби безпеки, розвідки і зв'язку з Україною. Вони були повністю законспіровані й підлягали безпосередньо С. Бандері, навіть членам Проводу точніше нічого не було відомо про їхню діяльність. Боротьба з радянською агентурою й спецслужбами та підтримання постійного зв'язку з Україною в діяльності ЗЧ ОУН були одними з найважливіших завдань, але не завжди успішно виконувались. Степан Бандера в загальному займався розробленням стратегічних напрямків діяльності організації, його два заступники – Ярослав Стецько та Степан Ленкавський – відповідали за зовнішню та внутрішню політику.

Про стиль роботи Провідника у своїх спогадах згадує член Проводу ЗЧ ОУН Петро Мірчук так: «На всіх засіданнях Проводу Бандера звертав увагу на діловитість, не любив загальникових риторичних промов, сам ніколи не вживав пописового промовництва (пишномовства) й інших здержував від відходження від теми й закінчував кожну точку прийняттям остаточного рішення в даній справі й дорученням, хто відповідає за виконання даного рішення. Свій погляд висловлював наприкінці, після того, як висловилися всі інші члени Проводу, і перед дискусією. Свій погляд у дискусії завзято обороняв, але по закінченні дискусії ставив внесок оформленого рішення на голосування, і коли траплялося, що його було переголосовано, він із повагою приймав рішення до відома як обов'язуюче його й ніколи самовільно його не міняв [...] Він кожну важнішу проблему ставив на обговорення Проводу,

вимагав остаточної постанови Проводу й кожену постанову цілого Проводу респектував незалежно від того, чи вона була по лінії його погляду чи, навпаки, була переголосованням його думки. Другою додатньою прикметою Бандери був його ширий респект до кожного позитивного критика й нехить до кожного, хто підлабузнювався [...] «Я хочу знати правду про кожену справу, а її найкраще подає відважний критик», – пояснював Бандера [...] Урешті, і як Крайовий Провідник ОУН під польською окупацією, і як Провідник ОУН на еміграції Степан Бандера різко підкреслював конечність розрізнення: усередині ОУН, підпільної організації на військовий лад, – військова побудова й дисципліна, а в громадській праці – щире шанування принципів демократичної побудови й праці».

Якщо проаналізувати суть конфлікту в ЗЧ ОУН між Проводом на чолі із С. Бандерою та опозицією, в основу протистояння, окрім програмно-ідеологічних розходжень, було закладено особисті амбіції й взаємовідносини. У ході внутрішньоорганізаційної боротьби колишні соратники ставали запеклими противниками та направляли всю свою енергію на поборовання один одного. Такий розвиток подій був на користь і всіляко підтримувався радянськими спецслужбами, які таким чином відволікали увагу від визвольної боротьби проти СРСР. На початковому етапі конфлікт розгорівся в 1946-48 рр. по лінії ЗП УГВР і ЗЧ ОУН та був нібито вирішений на Другій надзвичайній конференції ЗЧ ОУН 28-31.8.1948 в українському таборі в Міттенвальді (Німеччина) з представниками опозиції – Дарією і Левом Ребетом, Миколою Лебедем, Василем Охримовичем, Іваном Гриньохом, Мирославом Прокопом, Володимиром Стахівим. Але всупереч домовленостям суперечки розгорілися з новою силою в 1949-54 рр. Після проведення в Мюнхені Третьої конференції ЗЧ ОУН було вирішено для урегулювання конфлікту вислати в Україну представників – опозиції (В. Охримовича) та від Проводу ЗЧ ОУН (Мирона Матвієйка).

22 серпня 1952 року з метою подальшого не розколювання визвольного руху С. Бандера залишив пост Голови Проводу ЗЧ ОУН та планував перейти нелегально в Україну для продовження підпільної боротьби. Четверта й п'ята конференції ЗЧ ОУН 23-25 травня 1953 та 7-9 травня 1955 років відставку Бандери не приймали. У січні 1954 р. на підставі нібито отриманих з України повідомлень щодо реорганізації ЗЧ ОУН від Василя Кука та В. Охримовича були передані Ребетом Бандері. На їх базі була створена Колегія уповноважених в складі Л. Ребета, Зенона Матли і С. Бандери для поладження суперечностей. В ході подальших переговорів конфліктуючі сторони не дійшли до порозуміння, і 20 лютого 1954 року була створена ОУН-закордоном.

Цей поділ в націоналістичному русі залишається складним та оповитим різними міфами. За перипетіями конфлікту в ЗЧ ОУН пильно слідкували цілими десятиліттями спецслужби ССРСР. Вони скеровували його в потрібне русло своїми агентурно-оперативними операціями й радіоіграми: через Мирона Матвієйку – «Травневого» під кодовою назвою «Звено» та В. Охримовича – «Восьмого» під кодовою назвою «Траса», а також оперативною грою «Рейд» (імітація через агентуру контрольованого зв'язку ОУН через Польщу із ЗЧ ОУН).

Для остаточного в'яснення всіх деталей даного конфлікту потрібно відкриття всіх спецархівів в Україні, Росії й на еміграції. Однак на це, мабуть, потрібно буде чимало десятиліть і самовідданої праці фахівців. До того про вказані події можна лише висувати власні гіпотези та писати стосовно цього суб'єктивні рефлексії, перебуваючи під певним ідеологічно-політичним тиском дуже багатьох сторін даного конфлікту.

Кожен із членів ОУН і УПА чітко усвідомлював, що, воюючи за державну незалежність, на нього чекає певна й неминуча смерть. Тому слова С. Бандери до членів Великого збору, які обрали його в 1955 р. Головою Проводу ЗЧ ОУН, видаються цілком логічними: «Я приймаю Ваш вирок смерті». Він, як і його сотні тисяч соратників,

бажали такої смерті, яка б у свою чергу породжувала все нових борців та сприяла подальшій боротьбі національно-визвольного руху.

Радянська влада вбачала у Степані Бандері найзапеклішого ворога свого режиму. Шостого лютого 1946 року Микола Бажан як представник делегації УРСР на засіданні сесії Генеральної Асамблеї ООН у Лондоні вимагав від Заходу видати Бандеру як «воєнного злочинця». Але ці та інші домагання не давали жодного бажаного результату. Комуністичне керівництво за таких обставин бачило єдиний шлях досягнення своєї мети – фізичне знищення керівника визвольного руху. Щоб уникнути переслідувань радянських спецслужб, сім'я Бандери постійно змінювала своє місце проживання. Тимчасовими притулками стають помешкання в Інсбруку, Зеєфельді, Гільдерсгаймі, Брайбруку над озером Амерзе, біля Штарнбегського озера, Мюнхені та його околицях.

Служба Безпеки ЗЧ ОУН розкривала плани підготовки таких замахів: 1) У 1947 році в Мюнхені з'явився агент МГБ Ярослав Мороз, який мав вбити С. Бандеру; 2) У 1948 року такий план намагався реалізувати агент з Польщі Володимир Стельмашук; 3) У 1950 році вбивство підготовляли агенти МГБ з Чехословаччини; 4) 1952 р. було вислано до Західної Німеччини для вбивства агентів «Легуда» і «Лемана»; 5) 1953 р. до Мюнхена був засланий агент «Стефан Ліпгольц»; 6) Весною 1959 агент КГБ Вінцік з Відня робив спробу викрасти сина Бандери, Андрія; 7) У 1959 р. КГБ підготувало агента-поляка родом з Волині, який мав прилюдно застрелити С. Бандеру й заявити, що він помстився за співвітчизників, які там загинули. Крім цих агентів, КГБ у Німеччину відправляла кожен рік завжди нових. 15 жовтня 1959 року Степан Бандера поїхав додому сам. Зайшовши у підїзд, він отримує вистріл в обличчя синильнодіючою кислотою від агента КГБ Богдана Сташинського. Через кілька секунд сусіди на сходах знайшли тіло мешканця цього будинку, якого всі знали як «Степана Попеля».

В українському націоналістичному русі ХХ століття яскраво виділяється постать Степана Бандери, з ім'ям якого асоціюється

національно-визвольна боротьба. Його громадсько-політична, організаційна та публіцистична діяльність багатогранна й дуже важлива саме сьогодні. Степан Бандера – автор багатьох праць, у яких ґрунтовно розроблено засади українського націоналізму. На жаль, тільки окремі його статті увійшли у збірник «Перспективи української революції».

Степан Бандера

НАД МОГИЛОЮ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ

(Промова виголошена 25 травня 1958 року над могилою сл. пам. полк. Євгена Коновальця в Роттердамі, Голландія).

«Двадцять років – це звичайно невеликий відтинок часу в житті народів. Звичайно – але не це двадцятиріччя, яке лягло між теперішністю й трагічним травнем 1938 року. До нього не можна прикладати звичайної міри часу. Воно виповнене такими подіями історичного значення, що своєю вагою може рівнятися з цілими сторіччями інших епох. І всесвітня історія запише цей період на зрівання, ходу й наслідків Другої світової війни, як один із найважливіших. А вже в історії українського народу й української землі це двадцятиріччя закарбувалося такими подіями й процесами, далекосяглими перемінами й трагічними потрясеннями, що їх було б досить на долю багатьох поколінь.

Цей власний багатий і важкий зміст того порівняно недовгого часу творить неначе призму, через яку можемо бачити події і постаті у далекій перспективі, не в сучасних, а історичних пропорціях. Чимало справ і проблем, які двадцять років тому полонили увагу народів, сьогодні виглядають дрібними й маловажними. Скільки відійшло у безслідне забуття постатей, що в той час стояли в центрі публічної уваги? Але ця перспектива часу, багата на великі події й зміни, не тільки зменшує й нівелює картини. Вона теж відслонює і ставить на весь зріст такі постаті й справи, які здобули собі тривале значення й вплив у житті народів.

І ось стоїмо над могилою такого небуденного мужа, полковника Євгена Коновальця. Двадцять літ проминуло, як у цій чужинній землі, далеко від Батьківщини, поховано тіло одного з найбільших

синів України. Та всі бурхливі події, що бурунами котилися через Землі України і не лишили незаторкненого навіть цієї, здавалося б, затишної голляндської країни, не змогли затопити, ні присипати пилом забуття пам'яті про Євгена Коновальця. Вони немов підняли її на височінь, неначе очистили довкола неї виднокруг, так що вона виступає ще монументальнішою, ще світлішою на тлі нашої епохи.

Коли замислимося над питанням: чому це так, чому той час не прислонив тінню цієї постаті, приходимо до переконання, що це діється завдяки величчю й вартості життєвого чину полковника Коновальця, завершеного його смертю борця.

Євген Коновалець, комендант Корпусу Січових Стрільців – це одна з найбільших, найсвітліших постатей у період будування і збройної оборони Української Держави 1917-20 років. Після знищення Української Держави й захоплення Земель України ворожою військовою навалою він стає основоположником, організатором і провідником націоналістичного, визвольного руху, оформленого найперше в Українській Військовій Організації, а згодом в Організації Українських Націоналістів, що продовжує національно-визвольну боротьбу за державну самостійність України революційними методами.

Змістом усього життя славної пам'яті Євгена Коновальця було повне самопосягати і послідовне змагання за волю свого народу, за здійснення на українській землі, в українській державі християнських засад, загальнолюдських і національних ідеалів – волі, правди й справедливості. Невмирущість великої ідеї увіковічнює й опромінює пам'ять покійного Полковника, бо Він зробив дуже багато для закріплення й перемоги цієї ідеї.

Організація Українських Націоналістів і весь національно-визвольний рух встоялися в боротьбі з большевицькою Москвою й іншими наїзниками на Україну, закріпили й поширили свої впливи в українському народі через те, що вірно й послідовно йдуть шляхом Євгена Коновальця.

Він навчив нас, як треба служити великій ідеї цілим життям. Визнаючи свої національні ідеали, згідні з вічними Божими законами, та відкидаючи все незгідне з ними, що накидає нам ворог, зокрема

протихристиянський большевизм, український народ мусить вести за це боротьбу за всяких обставин, а не тільки у пригожій ситуації. Змагання за волю й правду, за Бога й за Батьківщину мусить бути головним змістом життя поневоленого народу, а не тільки засобом, дорогою до кращого життя в майбутньому, оскільки є вигляди на не-далеке досягнення цієї мети. Україна, з уваги на своє геополітичне розташування, може тільки власними силами, власним змаганням здобути й втримати свою незалежність. При цьому вона виконуватиме важливу місію ширшого значення й для інших народів, здійснюючи та захищаючи універсальне гасло: «воля народам, воля людині!»

Большевицька Москва добре оцінила незаступимість полковника Коновальця, як Провідника українських національно-визвольних змагань, українського націоналістичного руху. Вбиваючи Провідника, ворог сподівався не тільки обезголовити цей рух, але цілком його знищити. Та знищити Організацію Українських Націоналістів, спинити її боротьбу не вдалося большевикам навіть убивством її Вождя. Джерело її живучости й сили лежить у всьому народі й з нього приходить постійне відновлення й скріплення національно-визвольної боротьби та її дійових чинників.

Та передусім самому покійному Провідникові завдячуємо тим, що навіть після Його трагічного загину ОУН не збилася зі свого шляху й віднайшла свою самостійницьку пробоевість у дальшому важливому й важкому періоді своєї діяльності. Полковник Коновалець, як керівник революційної боротьби проти окупантів Українських Земель, зокрема проти большевицької Москви, був так само висунений на ворожі знищувальні дії, як борці підпілля, і завжди це враховував у своїй праці. Особисто неустрашимий, він турбувався найбільше долею визвольного руху, на випадок того, що він загине. Для того Він намагався якнайбільше своїх ідей, напрямних і засад визвольної дії прищепити цілій Організації, усім її кадрам.

Майбутнього розвитку світових подій у зв'язку з умовами подальшої визвольної боротьби не можна з певністю передбачити на далеку мету й через те, що годі визначити відповідні конкретні пляни дії. Але те, що лише в тому напрямі можна було зробити, полковник

Коновалець зробив, щоб приготувати ОУН до правильної дії і боротьби в різних можливих ситуаціях.

Коли в 1941 році розгорілася між двома загарбницькими, тоталітарними імперіялізмами війна на українській землі та за її посідання, тоді ОУН, пам'ятаючи висновки Євгена Коновальця з ходу подій в 1917-1918 рр., дала почин і дійові рамки для активного виступу української нації на історичній арені. Проголошенням віднови Української Держави в червні 1941 року та будівництвом самостійного державного життя засвідчено, що український народ в жадній ситуації не зрікається своїх прав господаря на власній землі й тільки пошанування цих суверенних прав України іншими народами й державами може бути платформою приязні з ними.

Коли гітлеризм недвозначно виявив свої загарбницькі пляни й колоніальні методи супроти України, тоді ОУН, незважаючи на трагічність двофронтової боротьби, перейшла до широких збройних діл, організуючи Українську Повстанську Армію.

Широка збройно-політична боротьба проти гітлерівського знищення України та проти поновленої большевицької займанщини, яку розгорнула ОУН-УПА в Другій світовій війні та в перші повоєнні роки, становить найвище піднесення українських визвольних змагань після 1917-20 років. Організаційно-політичні основи й напрямні для того дав Організатор і Провідник націоналістичного руху полковник Коновалець.

Найбільш непригожі зовнішні обставини не дали змоги підняти повстання проти большевизму й здобути державну незалежність України. Міжнародне становище допомогло Москві кинути змобілізовані у війні армії на придушення визвольної боротьби України та інших народів, уярмлених большевизмом. Та ОУН-УПА не склала зброї й не припинила продовжувати боротьбу, йдучи слідами славної пам'яті полковника Коновальця. Як Він й інші провідники самостійницьких змагань із Головним Отаманом Симоном Петлюрою у проводі, після заливу України ворожими окупаціями розпочали боротьбу революційно-підпільними методами, так знову ОУН-УПА

під проводом Романа Шухевича-Чупринки перейшла з повстанської тактики на підпільну.

Визвольна боротьба триває далі. Її незламність – це найповніша запорука прийдешньої перемоги. Тепер цілий український народ захоплений націоналістичною ідеологією самостійності України та послідовної боротьби з безбожницьким і протинароднім большевизмом. Націоналістичний рух став усенароднім визвольним рухом. А в парі із закоріненням його ідей в народі живе й все більше поширюється пам'ять про його великого Провідника й Основоположника Євгена Коновальця. Даремні всі большевицькі намагання осквернити й вирвати з душі народу цю велику славу, так само, як не вдається ворогові знищити віри в Бога та інших національних святощів.

Сьогодні, як і раніше, можемо ствердити, що ворогові Бога, України і всього свободолюбного людства не вдалося знищити ОУН й українського визвольного руху вбивством його Основника й Провідника. Але одночасно усвідомлюємо собі, що це величезна незаступима втрата, якої впродовж двадцяти літ понині не можемо переболіти. Розвиток і боротьба ОУН були б пішли ще набагато краще, якщо б її й надалі очолював і нею кермував полковник Коновалець. Ворожа бомба вирвала Його з визвольного змагання якраз напередодні того періоду, у якому самостійницький фронт найбільше потребував Його, досвідченого й незаступимого політичного й військового керманіча. Його героїчна смерть борця на найвищій і найважливішій стійці скріпила ще більше діючу силу націоналістичної ідеї, віру й завзяття українських націоналістів. Але втрати Його ніщо не вирівняє.

Коли стоїмо над могилою Того, хто був у нашому спільному змаганні Першим, Найбільшим, Єдиним, – то жаль і біль проймають наше серця з такою ж невтишною гостротою, як тоді, двадцять років тому, коли вперше, у різних обставинах і не одночасно, але з однаковою грозою поразила нас страшна вістка про загин Полковника. І час, який проминув від тієї пори, проніс понад нами стільки великих і важких, героїчних і трагічних подій, – не в силі заглушити цього жалю.

А проте й цей жаль-біль не переходить у нас в одчай. Бо кріпить нас наша віра. Невичерпне джерело сили наших душ – християнська віра в Бога, у Його справедливість і безмежну доброту, віра в безсмертність людської душі – дає нам певність, що наш невіджалуваний Провідник бере участь у новому вищому й незнищимому житті. Із цієї самої віри черпаєм переконання про нерозривний зв'язок Його й інших полеглих борців за волю з нашими подальшими визвольними змаганнями. Цей зв'язок полягає не тільки на їхньому вкладі у визвольну справу за життя, але продовжується далі в інший, містичний спосіб. Розділені кордоном смерти, але з'єднані зв'язком віри, ідеї й любови – живі та померлі можуть собі взаємно помагати перед Богом і через Бога.

У двадцяті роковини смерти Євгена Коновальця прибули до міста Його загину сотні синів і дочок українського народу, щоб на могилі цього Великого Українського Патріота, Борця й Провідника скласти вінки та вшанувати Його світлу пам'ять. Прибулі – це немов делегація від цілої нації, яка зберігає пам'ять про свого Великого Сина в найбільшій пошані. Наші поминки, молитви й вінки висловлюють найщиріші почуття всіх вірних дітей України, а зокрема всіх активних борців і страдників за цю ідею, для якої жив і за яку поліг полковник Коновалець. Хоч тільки мала частина українських патріотів має змогу спільно вшанувати двадцятую річницю Його смерти, а багато навіть не знає цієї дати, однак всі віддають найкращий поклін Його пам'яті вірністю Його ідеї. І кожний із нас добре завершить вшанування Його пам'яті, коли до молитви за вічне щастя Його душі додасть обітницю над Його могилою: іти Його слідами, усе життя працювати щиро для добра України й боротися до загибелі за її волю. Щоб перемога великої ідеї і правди навіки закріпила пам'ять і славу їх Великого Борця-Подвижника Євгена Коновальця».

Слава Україні!

Героям слава!

СТЕПАН БАНДЕРА:

...коли один скаже:
Слава Україні!

Упорядник
Микола Посівнич

Обкладинка: Миколи Шкварка
Коректура: Алли Журави та Наталі Заремблюк
Верстка: Назара Палихати

Підп. до друку 02. 02. 2015 р.

Формат 60x90/16. Друк офсетний.
Гарнітура PT Serif
Ум. друк. арк. 9.3
Зам. № 0041

ТОВ «Дискурсус»
Івано-Франківська область, Косівський район,
село Брустурів, присілок Грунь, буд. 43.
www.discursus.com.ua | ladiscursus@gmail.com

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4523 від 14 квітня 2013 року